

Tonje Saanum

Skam og postkolonialisme i *Mors døtre*

"-Jaha, dokker ber om hjelp, men ka nøtte det, sa han og så bortover hodene til lappingan før han fortsatte. -Dokker e så dum at en sku tru at foreldra dokkers hadde putta dokker i en sekk og snørt igjen og mata dokker gjennom spunshullet."

Masteroppgave i Institutt for språk og litteratur
Veileder: Gerd Karin Omdal
Mai 2022

Tonje Saanum

Skam og postkolonialisme i *Mors døtre*

"-Jaha, dokker ber om hjelp, men ka nøtte det, sa han og så bortover hodene til lappungan før han fortsatte. -Dokker e så dum at en sku tru at foreldra dokkers hadde putta dokker i en sekk og snørt igjen og mata dokker gjennom spunshullet."

Masteroppgave i Institutt for språk og litteratur
Veileder: Gerd Karin Omdal
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

«–Vi som snakker samisk blir sett på som dumme av læreren. Han lar oss bare sitte der selv om han vet at vi ikke forstår oppgavene. Han er ekkel og sier dumme ting til oss, fortalte hun og brast i gråt. Store tårer rant nedover kinnene. Endelig hadde hun tatt mot til seg og sladret om læreren. Etter nesten seks års skolegang fikk fortvilelsen og skammen over å føle seg mindreverdige og dum på skolen, utløp» (Thorsdalen 2018, p 46).

Sammendrag

Mors døtre tematiserer fornorskingspolitikken i mellomkrigstiden igjennom romansjangeren. Verket følger en samisk families møte med det norske storsamfunnet fra 1930-tallet til 2.verdenskrig. I den historiske virkeligheten er det allment kjent at samene ble utsatt for stigmatisering, hets, marginalisering og assimilering. Denne oppgaven tar utgangspunkt i hvordan politikken blir framstilt i ei skjønnlitterær ramme. I tillegg studerer den hvordan de litterære karakterene opplever å være minoritet.

Karakterenes psykologi blir studert igjennom skamaspektet. Relasjonen mellom nordmenn og samer i verket, blir behandlet igjennom en postkolonial fortolkningsramme. Med mål om å undersøke funksjonen av skam, behandler analysen særlig framstillingen av skamfølelsen hos Fanny og Signy. I analysen av Signy legges det vekt på hvordan skamfølelsen bidrar til en vesentlig endring i livet hennes. Hun tar en rekke grep for å assimilere seg, blant annet igjennom å lære seg norsk. Thorsdalen tegner et bilde av en karakter som oppriktig gjør alt for å bli integrert i den norske kulturen. Likevel mislykkes hun. Dette både på grunn av majoritetens holdning mot henne, i tillegg til familiens fattigdom. For Fanny bunner skammen også i hennes samiske identitet. Også hos henne er skammens funksjon en endring. Hun forsøker å assimilere seg igjennom å flytte. I en postkolonial ramme, lykkes ikke hun heller. Fanny og Signy går tilbake til det samiske og plages enda mer av intern skam etter at assimileringen mislyktes. Analysen argumenterer gjennomgående for at skamaspektet og det postkoloniale overlapper. Majoritetsbefolkningen skammer de samiske karakterene, fordi de ser på seg selv som overlegen og bedre utrustet. Funksjonen av dette er skam. Fanny og Signy skammer seg fordi de har internalisert majoritetsbefolkningens holdninger omkring seg selv og sitt opphav.

Prosjektet gjennomføres med utgangspunkt i litteratur om postkolonialisme og skamteori. Innenfor det førstnevnte er sentrale forfattere Edward Said og Homi K. Bhabha. I det sistnevnte er litteraturen blant annet skrevet av psykologene Finn Skårderud og Helene Flod Aakvaag. Også psykoanalytikerne Leon Wurmser og Paul Gilbert er sitert i denne avhandlingen. Selv om skamteorien først og fremst er utviklet som behandling og utredning av virkelige hendelser, mener jeg i denne oppgaven har vist at aspektet også kan anvendes innenfor litteraturfeltet. Sammen med postkolonialisme bidrar teoriene hver for seg og sammen til en ny forståelse og innsikt i en roman som ingen har skrevet en større avhandling om tidligere.

Forord

De siste to årene har jeg hatt mange gode støttespillere. Det er mye takket være dere at jeg (forhåpentligvis) har nådd et mål jeg har hatt siden 2018. Å bli lektor i norsk.

Gerd Karin Omdal. Jeg er så utrolig glad for at det var akkurat som ble veilederen min. For det første har du vært en enormt god støttespiller for meg. For det andre er du både en dyktig veileder og litteraturviter. Takk for at du har vist forståelse og varme hver gang jeg har møtt opp på kontoret ditt. Takk for at du alltid har vært så fleksibel og tilgjengelig. Og takk for alle de gangene du har lest over masteroppgaven min, gitt meg konstruktive tilbakemeldinger og lest over teksten igjen. Og igjen. Mine sterke anbefalinger gis til framtidige studenter som skal velge noe av den samme tematikken som meg. Gerd-Karin har ikke bare mye kunnskap, hun har også pedagogiske evner som kommer godt med, da det å skrive masteroppgaven er en møysommelig og til tider krevende prosess. Heldigvis har vi hatt mange oppturer opp igjennom det hele også. Det har vært fint å dele disse sammen med deg.

Familien min. Takk til mamma, Maren, pappa og Maria. Takk til Henrik. Dere har stilt opp som barnevakt og alltid vært tilgjengelig for meg disse to årene. Dere har vist omsorg og medfølelse, dere har gitt meg motivasjon, støtte og ros. Dere har vært der for meg både i oppover- og nedoverbakker. Jeg er usikker på om jeg hadde kommet i mål med dette prosjektet, dersom dere ikke hadde vært der for meg. Tusen takk.

Og til sist takk til min lille Pia. Det er for deg og meg og framtiden vår jeg har skrevet denne oppgaven.

Tonje Saanum, mai 2022.

Innholdsfortegnelse

1.0 Introduksjon	1
1.1.1 Aktuell samtidslitteratur.....	2
1.1.2 Primærlitteratur.....	4
1.1.3 Skammen som tema.....	5
1.1.4 Postkolonialisme som tema.....	7
2.0 Teori	8
2.1.0 Skam	8
2.1.1 Intern skam og skamobjekt.....	8
2.1.2 Skamangst og blottstillelse	9
2.1.3 Ekstern skam, skammere og «å skamme».....	11
2.1.4 Slutshaming	12
2.2.0 Postkolonialisme.....	13
2.2.1 Orientalismen, «oksident», «orient» og sosialdarwinisme	13
2.2.2 Orientalismen og fornorskingspolitikken.....	16
2.2.3 Postkolonialisme og mimicry	18
3.0. Analyse.....	20
3.1.0 Fornorskingspolitikken og ekstern skam i <i>Mors døtre</i>.....	20
3.1.1 Mor, far og Alidas håndtering av skammen.....	21
3.1.2 Skammerne i <i>Mors døtre</i>	24
3.1.3 Orientalisme i fiksjonens fornorskingspolitikk.....	25
3.1.4 Utenomtekstelige referanser i <i>Mors døtre</i>	27
3.1.5 Intertekstualitet, fiksjonsbrudd og forfatterens talerør	28
3.2.0 Signys skam.....	31
3.2.1 Blottstillelse og skamangst	32
3.2.2 Læreren som fiksjonens antagonist	35
3.2.3 Lærerens sosialdarwinisme	35
3.2.4 Skamangst og uunngåelse	38
3.2.5 Utenomtekstelige referanser.....	39
3.2.6 Intertekstuelle spor	39
3.2.7 Signys skam i romanens hoveddel og avslutning	42
3.2.8 Underkastelse og reparasjon av sosial status	43
3.2.9 Mimicry og sosialdarwinisme.....	45
3.2.10 Skam og gruppetilhørighet	47
3.3.0 Fannys skam.....	50
3.3.1 «Arbeid og Guds ord. Guds ord og arbeid»: Fannys skam i barndomshjemmet.....	51
3.3.2 Kommager, overtro og språk: Fannys skam i Finnmark.....	54
3.3.3 Orientalisme og postkolonialisme i Fannys identitetskamp	57
3.3.4 Orientalisme i relasjonen mellom Herman og Fanny.	59
3.3.5 Fannys skam tilbake på Nustevåg	61
4.0 Avrunding	67
5.0 Litteraturliste.....	70

1.0 Introduksjon

Verdens urbefolkning har en felles historisk erfaring av kolonialisering, innflytting, vold, krig, massakre, invasjon og tap av land og eksistensgrunnlag (Svensson, Dahl, & Wæhle, 1993, p. 14). Etniske minoriteter også kalt urbefolkning lever verden over, fra aboriginere i Australia til inuitter og aleuter i Canada og USA. De har et eget språk, egne verdier og egen kultur. Til felles for de alle er at de har levd som en minoritet ved siden av en majoritetsbefolkning med en annen kultur enn de selv. Historien vitner om at urfolk lenge har vært uønsket. I de groveste tilfellene er de også forsøkt utryddet. *Den stjålne generasjonen* er betegnelsen på 100 000 barn med aboriginerbakgrunn som ble tatt fra foreldrene sine i perioden 1910-1970. Barna ble plassert på et kristent barne- eller fosterhjem, administrert av den australske stat (Røyseland, 2008). Målet var at urbefolkningen skulle assimileres med primærbefolkningens kultur, språk og levesett.

En lignende politikk eksisterte i Norge. Urbefolkningen i Norden strekker seg over hele Nordkalotten. Samene lever i Norge, Sverige, Russland og Finland, også kalt Sapmi, Sameland (Harsem, 2020, p. 180). I 110 år hadde den norske stat som mål at samene skulle assimileres med den norske befolkningen. Det pågikk en kolonisering der den norske stat tok over samiske landområder, forsøkte å kristne samene og ga de begrensede rettigheter. Samisktalende fikk blant annet ikke eie jord¹. Samtidig ble samiske barn tvunget til å legge fra seg sitt morsmål på skolen, da all utdanning og opplæring skjedde på norsk. Assimileringspolitikken anslås å ende i 1960 og i nyere tid har et nytt syn på urbefolkningen vokst fram. Statene forsøker å bevare og styrke minoriteten, framfor å svekke den. I 1990 ratifiserte Norge ILO-konvensjonen sammen med 23 andre land. Hovedprinsippet i konvensjonen er urfolks rett til å bevare og videreutvikle sin egen kultur og myndighetenes plikt til å legge til rette for det (Brenna, 2016, p. 65). Samene har også fått nedfelt en rekke lover og rettigheter som skal bevare og styrke deres kultur og språk. Eksempler på dette er opprettelse av sametinget i 1989, utdanning og opplæring i samisk språk og en historisk rett til reindrift i Norge (Johansen, 2009, pp. 81, 82). I tillegg må jeg som kommende lektor i norsk- og samfunnsfag undervise om samisk språk og kultur i skolen (Utdanningsdirektoratet, 2020).

¹«I jordsalgsloven av 22.mai 1902 om Avhendelse av og bortforpaktning av Statens jord i Finnmark, het det i reglementet 1c at avhendelse må kun skje til norske statsborgere- som kan tale, læse og skrive det norske sprog og benytte dette til daglig bruk» (Brenna, 2016, p. 55).

Målene står nedfelt både i overordnet del av læreplan, i tillegg til spesifikke kompetansemål i norsk og samfunnsfag. Dette er en av grunnene til at jeg har valgt å skrive om tematikken.

Selv om den samiske folkegruppa har opparbeidet seg rettigheter, er likevel ikke den lange, vonde historien glemt. I 2018 opprettet Stortinget en komite som undersøker hvilke konsekvenser assimileringen har påført den samiske folkegruppa (Tromsø, 2020). I forbindelse med dette arbeidet har flere med samisk bakgrunn stått fram og fortalt om hvordan det samiske språket er blitt forbundet med skam og stigma. Samiske Gry Fors Spein er en av kommisjonens intervjuobjekter. Til NRK forteller hun at hennes onkler ble kastet stein på og ble nektet adgang i norske butikker da fornorskingen pågikk som verst (Larsen, 2020). Konsekvensene ble at samiske foreldre la bort det samiske i oppdragelsen av sine barn. Dette fikk forfatteren av denne avhandlingens primærtekst, Ellen Thorsdalen, selv erfare. Foreldrene hennes hadde samisk og kvensk som morsmål, men i barnas oppvekst snakket de bare norsk. I dag er det største av de samiske språkene, nord-samisk, truet da det anslås at det bare er ca 20000 som snakker det i hverdagen (Isaksen & Svendsen, 2021, p. 68).

1.1.1 Aktuell samtidslitteratur

Den siste tiden er det blitt utgitt mye litteratur som tar for seg samenes historie. Dette vitner om at tematikken er dagsaktuell og viktig for mange mennesker også i dag. En av de siste bidragsyterne er tidligere stjernekamp-vinner Ella Marie Hætta-Isaksen. I boka *Derfor må du vite at jeg er same* (2021), utnevner hun seg selv som aktivist og ambassadør for den samiske folkegruppa i Norge. Boka er en personlig fortelling om hennes egen oppvekst i et samisk miljø på Tana i Troms. Den unge forfatteren tar et oppgjør med fortiden og fordommer og stigmatisering av folkegruppa som hun mener fortsatt eksisterer. Konsekvensene av å bli møtt med hets gjør at hun alltid er i beredskap i møte med nye folk. Også moren hennes har noen vonde erfaringer i møte med majoritetsbefolkningen, eksempelvis da hun gikk med kofta offentlig i Oslo på 1980-tallet:

Det er heller summen av et stort antall småkjipe erfaringer, kombinert med opplevelser andre samer har fortalt meg. Deriblant min egen mamma. Seksten år gammel jobbet hun som barnepike i Oslo, og julaften – på vei oppover kirke-trappen – merket hun at noen dro henne i koftekanten og løftet den opp. Mamma snudde seg. En eldre dame bøyde seg fremover og ville ta en titt under skjørtet. – Hvor er halen din? Spurte den gamle (Isaksen & Svendsen, 2021, p. 136).

Den svensk-samiske forfatteren Elin Anna Labba går enda lenger tilbake i tid og problematiserer behandlingen av samene på et høyere nivå en Hætta-Isaksen. I boka *Herrene sendte oss hit* (2021) skildrer hun tvangsflyttingen av samene initiert av svenske og norske

myndigheter på 1800-tallet. Reindrifsamene har i århundrer vandret over den norske og svenske grensa på grunn av reinsdyrenes beitesyklus. I samsvar med nasjonalstatsideologien som rådet rundt i Europa, ville Norge og Sverige ha områdene sine for seg selv. Landområder som den samiske befolkningen brukte på reindrift, skulle brukes til jordbruk og seterdrift. Løsningen ble å plassere de svenske samene i såkalte «samebyer» i Sverige. Det nye levesettet var stikk i strid med samenes livsform og Labba skildrer mange vonde historier fortalt av etterkommerne eller de som selv ble tvangsflyttet. Forfatteren trekker paralleller mellom tvangsflyttingen og en holdning som hun mener eksisterte mot folkegruppen i datiden. Tvangsflyttingen skjedde i en periode da Sverige ville styre livet for mennesker som vurderes til ikke å klare det på egen hånd (Labba, 2021, p. 93). Samene ble sett på som primitive og ustrukturerte, en ordlyd som gjentok seg i brev de mottok fra lappevesenet, et eget organ som administrerte tvangsflyttingen. Det kalles tvangsflytning, fordi opprør medførte både bøter og tvangsslakting av reinsdyr. Samene hadde ingenting de skulle sagt og måtte bare adlyde de svenske lappefogdene.

Også forfatteren Anne-Britt Harsem skildrer faksjon² i sine to bøker *Den mørke hemmeligheten i Tysfjord* (2019) og oppfølgeren *Lena fra Tysfjord* (2020). Harsem har intervjuet ofre og overgripere i det lule-samiske miljøet i Tysfjord som i flere generasjoner opplevde seksuelle overgrep begått av familie, bekjente og venner. Avslutningsvis i boka trekker hun paralleller mellom fornorskingspolitikken og overgrepssakene. Hun mener at krenkelsene den samiske folkegruppa ble utsatt for i så mange år, førte til at samene krenket hverandre (Harsem, 2020, p. 170). Lav selvtillit, skam og rasisme er termer som går igjen når personer med lule-samisk bakgrunn forteller om sin opplevelse av å ha en samisk identitet (163).

Isaksen, Labba og Harsem har til felles at de setter søkelyset på hvilke utfordringer den samiske befolkningen har stått eller står ovenfor i møte med majoritetsbefolkningen. Dette er også en gjennomgående tematikk i denne avhandlingens primærtekst *Mors døtre*. Selv om handlingsforløpet i primærteksten er lagt hundre år tilbake i tid, viser Hætta-Isaksen og Harsem at fordommer og stigmatisering fortsatt er like aktuelt den dag i dag. Labba tar oss tilbake i tid og skildrer hvordan den samiske befolkningen måtte gi etter for en streng

² Faksjon er navn på litteratur som er hybrid/blandingsformer og uklare grensetilfeller mellom fiksjon (skjønnlitteratur) og faktalitteratur (sakprosa) (Ridderstrøm, 2020).

grensepolitikk administrert av svenske og norske myndigheter. Noe av det samme skildrer Thorsdalen i sitt verk. Skolepolitikken i fiksjonens nåtid er administrert av den norske stat og lite tilpasset en flerkulturell elevgruppe. Den norske stat hadde også for øvrig mye av de samme holdningene mot urbefolkningen som det svenske lappvesenet. Labba viser oss også at holdningene og politikken mot samene også eksisterte i andre nordiske land før den offisielle fornorskingspolitikken i Norge.

Sjangeren hos den nevnte aktuelle samtidslitteraturen kan sies å være faksjon. Deres litteratur tar utgangspunkt i personlige beretninger eller intervju av virkelige personer. Innholdet i bøkene refererer også til reelle historiske hendelser i tillegg til utdrag av offisielle dokumenter. Min primærtekst er plassert i en skjønnlitterær ramme og blir beskrevet som en roman. Det blir derfor interessant å undersøke hvordan den samiske folkegruppa blir framstilt som fiktive karakterer i en roman, en helt annen framstilling enn den nevnte samtidslitteraturen som tar utgangspunkt i virkelige personer.

1.1.2 Primærlitteratur

Mors døtre er utgitt i 2018 og er en del av en triologi. Triologiens andre bok, *Krigen og lengselens galskap* ble utgitt i 2020 og den siste er i skrivende stund ikke publisert (mai 2022). *Mors døtre* tar utgangspunkt i en samisk families møte med det norske storsamfunnet anslagsvis på 1930-tallet. Boka skildrer en hard kamp for tilværelsen, familien er fattig og sliter for å skaffe mat på bordet. Fornorskingspolitikken er et tema som tar opp mye plass. De fem døtrenes møte med assimileringa i skolen fører til at hverdagen er mye preget av redsel, skam og traumer. Mangelfull og vanskelig skolegang gjør at jentene havner i samme tilværelse som foreldrene i voksen alder, fattigdommen går i arv. Dårlig skolegang, i tillegg til å bære en samisk identitet gjør det vanskelig å få innpass og jobb i det norske storsamfunnet. Å bli gift med en etnisk norsk mann synes å være den eneste mulighet til å komme seg ut av tilværelsen, men kun ei av søstrene lykkes i dette. De to eldste søstrene blir gravid utenfor ekteskap, noe som også skildres som svært skamfullt, da særlig for Hanna som i *Krigen og lengselens galskap* får barn med en tysk soldat. Utfordringene er mange for den store familien, men bøkene skildrer også håp og en sterk religiøs tro som synes å gi foreldrene mye mening i en hverdag med mye slit.

Det er ikke skrevet noen vitenskapelig publikasjon av boka tidligere. Dette kan skyldes at den er forholdsvis ny ettersom den ble publisert i 2018. Dette gir meg en stor motivasjon til å

skrive en avhandling om verket da jeg kan tilføre litteraturfeltet noe helt nytt. Boka er derimot omtalt på nettet, både igjennom intervju med forfatteren og en bokanmeldelse.

I 2019 skrev historikeren Jan Oscar Bodøgaard en anmeldelse av boka i fagbladet *Bedre skole*. I sin anmeldelse, vier han mye plass til å beskrive det han mener er forfatterens overordnede mål med publiseringen av boka. Det kulturpolitiske målet er at sannhets- og forsoningskomiteen skal lese boka i forbindelse med sitt arbeid. Dette bekrefter også forfatteren selv i flere intervju med ulike medier (se eks Berg Rahkonen, 2018). Bodøgaard konkluderer med at hun lykkes i å formidle hvordan skolepolitikken førte til manglende selvtillit hos samiske barn:

Thorsdalen makter kombinasjonen av å skape ei troverdig, litterær ramme rundt sitt mer kulturpolitiske prosjekt; å vise hvordan den norske stats politikk ovenfor minoritetene i nord, spesielt skolepolitikken, skapte fortvilelse og manglende selvtillit hos barn, senere voksne, gjennom flere generasjoner (Bodøgaard, 2019, p. 95).

Thorsdalen sitt verk skal altså fungere som et eksempel på hvordan en samisk familie opplevde assmileringen i mellomkrigstiden i Nord-Norge. Verket er inspirert av virkelige hendelser og boka inneholder også innslag av samiske ord. I tillegg kan det argumenteres for at noen av kapitlene inneholder fiksjonsbrudd, spesielt i replikkvekslinger som tar utgangspunkt i hvordan de fiktive foreldrene opplevde og opplever fornorskingspolitikken i verkets fortid og nåtid. Det anslås at skolepolitikken historikk vies mye plass i boka på bakgrunn av det jeg vil hevde er forfatterens aktivistiske prosjekt. Å fronte et aktivistisk formål igjennom en skjønnlitterær sjanger er interessant, i og med at samtidslitteraturen som er nevnt tidligere tar utgangspunkt i sakprosasjangeren. Forfatterens aktivistiske virkemidler brukt i romansjangeren kommer jeg derfor tilbake til i neste kapittel.

1.1.3 Skammen som tema

Skam er et begrep som går igjen i samtidslitteratur og nyhetsartikler med fornorskingspolitikken som tema. Autentiske personer med samisk bakgrunn forteller om en skam som er overført i generasjoner som følge av fornorskingspolitikken (se eks Harsem, s 169 og Larsen 2020). Til felles for de alle er at skammen var et resultat av et møte med majoritetsbefolkningen. Det var en skam å bli forbundet med samisk språk og kultur. Derfor er det interessant å se hvordan skammen skildres i Thorsdalens skjønnlitterære ramme.

Problemstillingen min er derfor: *Hvilken funksjon har skam i Mors døtre?*

Problemstillingen skal undersøkes igjennom to ulike lesninger. Den første tar utgangspunkt i teorier om følelsen skam. Den andre tar utgangspunkt i teorier og diskurser fra postkolonialismen. Ettersom problemstillingen tar utgangspunkt i skam, er det denne lesningen som vies mest oppmerksomhet i analysedelen.

Faglitteratur om skam er omfattende og blir beskrevet igjennom forskjellige perspektiver i flere fagfelt. I mitt masterprosjekt er det skamteorien fra psykologien og psykoanalysen som vil bli anvendt. Dette er fordi teoriene tar utgangspunkt i hvordan skam påvirker et individs liv, hva som forårsaker skam og hvilke begrensninger følelsen skaper. Forsker og psykolog Helene Flood Aakvag forsøker å beskrive skam på følgende måte:

Jeg skammer meg når jeg opplever (med smerte) at noe ved meg vil bli oppfattet som lite attraktivt av andre og resultere i at jeg blir avvist, eller at de vurderer meg mindre positivt enn det de har gjort fram til nå (Aakvaag, 2018, p. 42).

Skammen har sitt utspring i sosial kontakt med andre. Jeg-et ser seg selv igjennom andres «briller» og er redd for å bli avvist, uthengt eller kritisert på grunn av en «feil» eller «svakhet» vedkommende har. Overfører vi denne teorien til min primærlitteratur, er det det de ulike aspektene ved det samiske opphavet som fører til at de fiktive karakterene skammer seg. Skammen de fiktive karakterene innehar kan sies å styre handlingene deres i boka. I analysedelen vil det bli argumentert for at skammen stort sett skaper utfordringer og begrensninger for karakterene.

I og med at skamteorien er utviklet som behandling og utredning av virkelige personer, ikke fiktive karakterer i en bok, er det visse forhåndsregler jeg må ta. For det første legges det til grunn at jeg ikke kommer til å behandle de litterære hovedkarakterene som reelle personer som trenger oppfølging av hjelpeapparat. Jeg kommer derfor ikke til å kommentere hvordan skamfølelsen kunne vært unngått og hvordan de kan få det bedre o.l. Skammen blir brukt som et utgangspunkt for å forklare hvilke muligheter og begrensninger de fiktive karakterene har som følge av å være samiske, og hvordan disse framstilles i romansjangeren. Det skilles også klart mellom fiksjonsverdenen og virkelige forhold, der det sistnevnte blir behandlet i egne delkapitler. *Mors døtre* inneholder mange skildringer som illustrerer de litterære karakterenes mentalitet, både når det kommer til følelser og tanker. Vi leser også at de litterære karakterene utsettes for verbale krenkelser fra andre. Å lese disse skildringene igjennom skamaspektet gir oss noen interessante funn som muligens ikke ville kommet til syne igjennom tradisjonell litteraturteori. Skam er også en term som de fiktive karakterene bruker eksplisitt når de skal

beskrive skolegangen sin. Derfor er det spennende å ta tak i dette på et mer overordnet nivå og se hvordan det preger romanen i sin helhet. Thorsdalen sier selv at hun ønsker å vise hvordan fornorskingspolitikken resulterte i lidelser og traumer hos minoritetsbarn (A. Hauge, 2018). Forfatteren kan derfor sies å teste ut psykologifaglige mekanismer på de fiktive karakterene i romanen. Igjennom å lese fiksjonens plot igjennom terminologi fra skamteorien, vil en kunne si noe om hun lykkes eller ei med sitt aktivistiske prosjekt. Det siste momentet er at utdrag fra romanen også blir lest igjennom en postkolonial fortolkningsramme.

Postkolonial teori er en velkjent teori som blant annet er mye anvendt innenfor litteraturvitenskapen. Disse to perspektivene, skam og postkolonialisme, utfyller hverandre i flere tilfeller i den påfølgende analysen. Skamperspektivet blir derfor nyansert med termer og teorier fra postkolonialismen. Perspektivene hver for seg og sammen, bidrar til en ny forståelse og innsikt i romanen som ingen har skrevet en vitenskapelig publikasjon om tidligere.

1.1.4 Postkolonialisme som tema

Postkolonialisme er det andre sporet som vil bli anvendt i analysedelen. Postkolonialisme er et stort paraplybegrep innenfor litteraturvitenskapen. Teorien behandler blant annet forholdet mellom Øst og Vest formidlet i en tekst skrevet både under imperialismens tid og etter:

Postkoloniale studier (fra eng. postcolonial studies), samlebegrep for kulturteori og -studier som fokuserer på kjennetegn, problemer og spenninger i forholdet mellom Vesten (Europa og Nord-Amerika) og Den tredje verden, særlig i perioden etter annen verdenskrig. Betegnelsen beskriver et stort og sammensatt studiefelt som er i kontinuerlig forandring og utvikling (Lothe, Refsum, & Solberg, 2007, p. 174).

Postkoloniale studier tar altså utgangspunkt i utfordringer i forholdet mellom en majoritet og minoritet. Lothe med flere skriver at forholdet er mellom Østen og Vesten, men i mitt prosjekt er det relasjonen mellom samer som minoritet og nordmenn som majoritet som vil bli utforsket. Den sistnevnte hersker på mange måter over den førstnevnte, og relasjonen mellom kolonisator og kolonisert har mye til felles med Østens forhold til Vesten under kolonitiden, særlig når det kommer til holdninger og politikk. I *Mors døtre* blir forholdet mellom samer og nordmenn skildret som problematisk, og ved hjelp av Saids termer orient, orientalisme og oksident, samt Bhabhas teori om mimicry, vil dette bli drøftet nærmere i analysedelen.

2.0 Teori

2.1.0 Skam

2.1.1 Intern skam og skamobjekt

Internal shame relates to cognitions and affects that the person has about his/her own attributes, personality characteristics or behaviour. Internal shame is therefore related to negative self-evaluations and self-directed effects (e.g feelings of self-disgust) (Gilbert, 2000, pp. 175, 176).

Dersom et individ skammer seg mye over seg selv, karakteriseres dette som intern skam, i følge psykoanalytiker Paul Gilbert. I sin undersøkelse har han kartlagt sammenhengen mellom sosial angst, depresjon og skam hos 150 studenter. Av de studentene som beskrev at de opplevde mye skam, omhandlet dette skam over en personlig egenskap, atferd eller utseende han eller hun trodde at andre vil vurdere negativt. Studenten viet mye av sin oppmerksomhet mot dette og mislikte derfor seg selv. Etterhvert kan skammen bli internalisert, altså en integrert del av individets selvbilde. Skammen kan bli en del av jeg-et og det negative tankekjøret følger med han i hans hverdag. Strever et individ med intern skam, er vedkommende også mer utsatt for andre psykiske lidelser som depresjon og angst, konkluderer Gilbert (Gilbert, 2000, p. 180). Intern skam, depresjon og angst kan alle opptre på samme tid hos virkelige personer. Det er den interne skammen som er relevant for mitt prosjekt. Termen vil blant annet bli anvendt for å belyse hvilken funksjon skammen har for de litterære karakterene i verket. En av karakterene som kan sies å lide av intern skam, er Hanna. Hanna er den mellomste datteren i søskenflokket *Mors døtre*. Mot slutten av romanen reiser hun til Finnmark for å jobbe som tjenestepike for en nordmann.

At Finnmark var mulighetens land for den som ville bli noe, var hun hellig overbevist om. Morsmålet skulle graves ned. Kommagene skulle kastes på bålet når hun fikk sin første lønning. Bare det å gå med kommager fortalte verden hvor hun kom fra. Å være en same ute på reise ga ingen status. Ingen norsk mann gadd å kaste et blikk på en kvinne som stilte opp i kommager. Skulle hun virkelig gjøre et varp når det gjaldt mannebein, måtte hun skifte beklædning (Thorsdalen, 2018, p. 275).

Når Hanna reiser til Finnmark har hun planer om å kvitte seg med «det samiske» fortest mulig. Implisitt leser vi at både kommager og samisk språk er noe hun skammer seg over. I møtet med nordmenn illustrerer begge disse elementene at hun tilhører en gruppe med lav status. Hun er redd for at nordmenn og potensielle ektemenn vurderer henne negativt og avviser henne dersom de får nyss i at hun er same. Løsningen blir derfor å kvitte seg med kommagene så fort hun har råd til å erstatte de med nytt fottøy, i tillegg til å lære seg norsk. Ved hjelp av Gilbert kan vi derfor si at Hannas interne skam er forårsaket av hennes samiske identitet. Tankegjengivelsen ovenfor viser at hun skammer seg selv, hun føler at den samiske

identiteten gjør henne uattraktiv og mindreverdige i forhold til den norske befolkningen. Hun vurderer seg selv negativt som følge av dette. Hannas interne skam er situasjonsbestemt. Når hun er med familien sin, skammer hun seg ikke da de alle snakker det samme språket og tilhører den samme kulturen. Det er når hun fysisk møter nordmenn eller tenker på å gjøre det, at hun skammer seg. Hanna er ikke alene i fiksjonen om å lide av intern skam i møte med majoritetsbefolkningen. I analysen skal vi lese at de to andre søstrene, Signy og Fanny også lider av intern skam. Hvorfor og hvordan skammen oppstår i møte med akkurat denne befolkningsgruppen, er spørsmål som vil bli undersøkt i analysedelen. Først skal lese at den interne skammen kan sies å være forårsaket av at et individ innehar det jeg gjennomgående vil karakterisere som skamobjekt:

«Noe ved meg» er altså skammens objekt. Det kan jo være hva som helst—de ekstra kiloene jeg ikke greier å kvitte meg med, for eksempel, eller at jeg innimellom skryter på meg noe som ikke er helt sant. Eller at jeg er redd for at jeg ikke er like smart som jeg håper at folk tror at jeg er. Men det er uløselig knyttet til meg. Til den jeg er (Aakvaag, 2018, p. 47).

Skamobjektet kan være en egenskap som vedkommende har og vurderer som dårlig sammenlignet med andre. Et annet eksempel er fedme eller et handikap som gjør at vedkommende føler at han skiller seg ut negativt. Alle disse eksemplene tar utgangspunkt i elementer som et individ skammer seg over. Med Aakvaag, kan vi kalle disse elementene for skamobjekter. Bruker vi romanen og Hanna som eksempel, kan vi si at hun har to skamobjekter. Den første er samisk språk, den andre er kommager. Hanna lider av intern skam, fordi hun skammer seg over sine to skamobjekter. Hun er redd hun vil bli avvist og ekskludert av nordmenn i Finnmark dersom de avslører eller ser skamobjektene hennes. Dette er et skrekkszenario for henne, ettersom drømmen om å gifte seg med en nordmann står rimelig sterkt. Frykt og redsel for at skamobjektet skal bli avslørt, kalles innenfor psykologien og psykoanalysen for skamangst.

2.1.2 Skamangst og blottstilling

Skam er en tausgjørende affekt. Den rasende kan skrike, men den skamfulle holder kjeft. Eller den skamfulle snakker helst om noe annet. Noen snakker overstadig mye og kan lykkes med å skjule skamfølelsen. Skammens onde sirkel er at det er skammelig å vise frem sin skam, skammen for skammen (Skårderud, 2002, p. 40).

Mens intern skam legger stor vekt på de negative sidene ved selvet, innebærer skammen for skammen, eller skamangst en frykt for at skammen skal bli avslørt (Skårderud, 2002, p. 39). Skårderud eksemplifiserer ulike strategier for å skjule det jeg tidligere har omtalt som

skamobjekt i sosial interaksjon med andre. En kan være helt taus, eller en kan snakke overdrevent mye for å avlede eller styre samtalen i en annen retning. Disse strategiene kan illustrere at vedkommende har skamangst. I *Mors døtre* er en av Hannas strategier å flykte dersom hun står i en situasjon der hennes skamobjekter står i fare for å bli avslørt. På hurtigruta løper hun fra en nordmann som forsøker å prate norsk med henne for å beskytte seg selv. «Flere nederlag over sitt morsmål og opphav orket hun ikke» (Thorsdalen, 2018, p. 275). Skildringen illustrerer at Hanna har skamangst. Hun frykter at skamobjektet hennes, samisk språk, skal bli avslørt. I følge Wurmser fungerer skamangsten som et varsel på at fare er på ferde: «He adds that anxiety is a reaction «always to a danger, which is always a traumatic situation, which is always present, and always anticipated (Wurmser, 1981, p. 40)». Skamangsten er i det videre alltid til stede og inkorporert i jeg-ets sinn, uavhengig av hvor han eller hun er, utdyper Gilbert. I *Mors døtre* er skamangsten situasjonsbestemt for noen av karakterene. I likhet med Hannas interne skam, oppstår også skamangsten i møte med nordmenn. For Hannas søster, Signy, oppstår skamangsten i en helt annen kontekst. Analysedelen vil undersøke hvordan skamangsten kommer til uttrykk og hvilken funksjon den har for Signy i romanen. For Signy blir skamangsten reell, skamobjektene hennes blir avslørt foran andre. Innenfor skamteorien karakteriseres dette som en blottstillelse. Skårderud tar utgangspunkt i samtidens kultur når han definerer termen:

Skam handler om blottstillelse, om å bli avslørt som en annen enn den man vil være. Moderne vestlig kultur er i seg selv en blottstillende kultur. Den er åpen og bygger ned det tradisjonelle vernet om individet. Det grenseløse og avsløringen er langt på vei et kulturelt premiss (Skårderud, 2002, p. 41).

Skårderud vier mye plass til å argumentere for at den moderne kulturen tolererer mye mer blottstillelse enn tidligere. Det er ikke rom for noen utfyllende beskrivelse av dette her, da den fiktive romanen omhandler en helt annen tidsperiode (Nord-Norge på 1930-tallet). Det som er relevant er Skårderud framstilling av blottstillelse på individnivå. Her tar blottstillelsen utgangspunkt i en situasjon der et individs skamobjekt er blitt eksponert foran andre. Wurmser skriver at eksponeringen kan gi både fysiske og psykiske utslag hos den som blir eksponert:

All eyes seem to stare at the shamed one and pierce him like knives (...). There is no doubt that shame evokes powerful vegetative reactions. Most typical is, of course blushing— so typical that we may say, where there is blushing, the fire of shame is burning underneath. It may be that this sign leads to the experience of «burning» shame— just as immobilization and the blood's «freezing» (Wurmser, 1981, p. 53).

Dersom et individ er utsatt for en blottstillelse eller kjenner på en skamfølelse, kan det i følge Wurmser synes utad igjennom rødming eller skjelvende knær. Overordnet kjennes situasjonen så ubehagelig at vedkommende har lyst til å rømme eller forsvinne. I analysen vil karakterenes fysiske og mentale reaksjon både under og etter eksponeringen også dekkes igjennom termen blottstillelse. Overordnet kan vi si at analysen forsøker å svare på følgende spørsmål omkring passasjer som skildrer blottstillelser i *Mors døtre*: Hvem utsetter karakterene for blottstillelse og hvordan kommer blottstillelsen til uttrykk i verket? Hvilke konsekvenser gir det for vedkommende der og da, men også i det videre hendelsesforløpet?

2.1.3 Ekstern skam, skammere og «å skamme»

Så kommer vi til ekstern skam. Aakvaag refererer til Gilbert når hun definerer begrepet:

«Denne skammen har en sterk komponent av avvising av devaluering, det Gilbert kaller ekstern skam som langt på vei baserer seg på den sosiale reaksjonen, plassert hos de andre.» (Aakvaag, 2018, p. 45). Ekstern skam tar altså utgangspunkt i at andre vurderer et individs atferd eller egenskaper negativt. Den eksterne skammen kan inneholde avvising, kritikk og forakt, i form av eksempelvis kroppspråk eller verbale ytringer. De som påfører andre en ekstern skam, kaller Skårderud for *skammere*.

Skårderud legger vekt på hvilken atferd individet opplever av andre i sin definisjon av skammere og skam: «Erfart skam vil kunne ha relasjon til en *skammer*. Skammeren kan være den ytre andre eller sosiale institusjoner. Skammen følger i kjølvannet av den andres atferd. Det kan være krenkelser, ydmykninger, sosial aggresjon, fysiske overgrep m.m» (Skårderud, 2002, p. 55). *De andre*, vil jeg i likhet med Skårderud omtale som skammere i analysedelen. Skammerne skammer en karakter ved å konfrontere og fremheve en «feil» eller «avvik» vedkommende har. I *Mors døtre* eksisterer det mange skammere. I analysedelen som følger leser vi også at to av hovedkarakterene har en tett relasjon til en skammer. Hvordan dette påvirker de samiske karakterene, er elementer som vil bli drøftet i analysen. Skammerne trenger heller ikke å være individer, leser vi av Skårderud. Dette er også tilfellet i *Mors døtre*. Fornorskingspolitikken i romanen kan fra et skamteoretisk perspektiv sies å inneholde ekstern skam mot minoriteter. Dette kommer jeg tilbake til i delkapittelet 3.1.2 og i kappitelet om postkolonialisme, 2.2.0.

«Å skamme» er et verb som vil bli anvendt i analysedelen. Verbet er lånt av Aakvaag som utdyper det på følgende måte:

Men vi har ikke noen like enkel måte å beskrive det å påføre noen andre skam på. Hun skammer ham, kunne vi sagt om det– dersom en av kollegene til mannen med underslaget sender ham et stygt blikk idet hun passerer kontoret hans. Slik kan man si det på engelsk, mens vi på norsk plasserer skammen hos individet og ikke hos omgivelsene– i alle fall rent språklig. Nettopp derfor vil jeg bruke uttrykket å skamme i denne boka- som et verb, en handling vi utfører (Aakvaag, 2018, p. 47).

Å skamme noen handler altså om å påføre noen andre ekstern skam. Termen overlapper derfor mye med ekstern skam og skammere. Forskjellen er at termen blir brukt som et verb. I analysedelen er det åpenlyst at de jeg omtaler som «skammere» skammer andre. Mer interessant er det at de samiske skammer hverandre, særlig i siste del av analysedelen, 3.3.5.

2.1.4 Slutshaming

Slut-shaming er et nytt begrep for et urgammelt fenomen: Negative sosiale sanksjoner mot (for det meste) kvinner som ikke opptrer innenfor det som defineres (i alle fall av dem som påfører skam) som akseptable rammer for seksuell atferd (Aakvaag, 2018, p. 142).

Slutshaming innebærer ekstern skam mot kvinner. Den eksterne skammen påføres av andre og inneholder negative ytringer eller atferd mot kvinners seksuelle atferd. I sin beskrivelse av slutshaming, legger Aakvaag mye vekt på at sosiale medier og framveksten av moderne teknologi fører til at jenter er mer utsatt for slutshaming i det offentlige rom:

«Et av de grimme eksemplene er såkalt hevnporno, der sinte ekskjærester eller forsmådde beilere sprer intime bilder og videoer» (ibid). Hensikten med hevnporno er å straffe kvinnen ved å blottstille hennes seksuelle handlinger til andre. Ved å dele hennes mest private og intime side, påfører man kvinnen en stor skam. For kropp og seksuelle handlinger er fortsatt sterkt skambelagt (Skårderud, 2002, p 47). De fleste av oss ønsker ikke at disse sidene skal bli kjent hverken hos kollegaer, familie eller venner for øvrig.

Et annet eksempel på slutshaming er å gi kvinnen kallenavn basert på hennes seksuelle erfaringer. Aakvaag refererer til Leora Tanenbaun, en amerikansk feminist som ofte gis æren for å ha lansert begrepet:

Hun beskriver den vanskelige balansegangen kvinner opplever mellom på den ene siden å fremstå kunnskapsrike, sofistikerte og sexy, og på den andre siden ikke framstå som for sexy, som er ensbetydende med *slutty*: billig eller horete (...) (Aakvaag, 2018, p. 142).

Både Tanenbaun og Aakvaag skisserer et dilemma for den moderne kvinnen i samtiden: På den ene siden skal hun være selvstendig, smart og se bra ut. På den andre siden må hun passe seg for å ikke ligge med for mange eller opptre for sexy som for eksempel i klær og i atferd ovenfor menn. Dersom det sistnevnte oppstår, står hun i fare for å få negative

slengbemerkinger knyttet til hennes seksualitet. I Norge kan disse slangbemerkingene være «slutty», «løs», «horete» eller «lett på tråden». Dette er verbale uttrykk som er negativt ladet og uønsket for de fleste. Slutshaming kan derfor være både handlinger, atferd og verbale uttrykk utløst som en reaksjon mot en kvinnes seksualitet. De som uttrykker disse holdningene, kalles for slutshamere. Slut-shamere kan være hvem som helst av de andre: alle i klassen, alle på skolen, alle i vennegjengen (Aakvaag, 2018, p 143).

Aakvaag knytter først og fremst begrepet opp mot moderne tid, hennes bok er skrevet i 2018. Jeg mener likevel begrepet har overføringsverdi til *Mors døtre*. Selv om handlingen i boka finner sted i 1930, møter jentene strenge normer og forventninger omkring sex. Hva disse består i og hvem som uttrykker det, blir behandlet under 3.3.5 i analysedelen.

2.2.0 Postkolonialisme

2.2.1 Orientalismen, «oksident», «orient» og sosialdarwinisme

Orienten er en integrert del av europeisk *materiell* sivilisasjon og kultur. Orientalisme uttrykker og fremstiller denne delen kulturelt og ideologisk som en form for diskurs, med et støtteapparat av institusjoner, ordforråd, vitenskap, billedspråk, teser, og endog kolonibyråkrati og -stil (Said, 1994, p. 12).

Det hersker en enighet om at postkolonial teori starter med Saids *Orientalisme* i 1978 (H. Hauge, 2002, p. 372). Med begrepet orientalisme, mener Said at det eksisterer en diskurs omkring forholdet mellom Vesten og Østen i både fortid og hans samtid. Diskursen kommer til uttrykk i blant annet bøker, reiseskildringer, språk, retorikk, kolonipolitikk og ulike institusjoner på universiteter. Diskursen påvirker tanker, holdninger, og stereotype forestillinger hos folk i Vesten, mener Said. Det er Vesten, som han kaller «oksident» som styrer og alltid har styrt diskursens innhold. Østen er stort sett taus, og gir sjelden motsvar tilbake:

Med det attende århundre som et løselig utgangspunkt, kan orientalisme diskuteres og analyseres som den felles faglige institusjon som tar for seg Orienten- ved å uttale seg om den, autorisere synspunkter på den, beskrive den, undervise den, kolonisere den; kort sagt, orientalisme som en vestlig måte å dominere, restrukturere og få makt over Orienten (Said, 1994, p. 13).

I århundrene fra 1400-tallet til begynnelsen av 1900-tallet tilkjempet vestlige land seg herredømme over nær 85% av jordens landareal (Claudi, 2013, p. 190). Alle kontinenter var berørt, ingen i så stor grad som Afrika og Asia. De to største imperiene var det britiske og det franske (Said, 1994, p. 53). Det er i forbindelse med denne koloniseringen *Orientalismen* hadde sitt utspring. Orientalismen startet med at kolonimaktene ga seg selv rett til å overta og

herske over land i Østen. Denne handlingen symboliserer et skille mellom vestlig overlegenhet og østlig underlegenhet, mener Said og begrunner dette med følgende: Vesten så på Østen som et område som ikke var i stand til å styre seg selv, ei heller å be om hjelp. Vesten utnevnte seg selv til å ta denne rollen. Resultatet av dette, ble i følge Said, til at imperiene, særlig Storbritannia og Frankrike hadde makt og hersket over store deler av verden i over tre århundrer. Said bruker begrepet *europosentrisme* omkring Vestens selv påførte rett til å «eie» Østen.

På en eller annen måte blir det alltid stillestående tatt for gitt at selv om den vestlige konsument tilhører et mindretall, er han berettiget til å eie eller å forbruke (eller begge) mesteparten av verdens ressurser. Hvorfor? Fordi han, i motsetning til orientaleren, er et ekte menneske. For finnes ikke noe bedre eksempel i dag enn det Abdel Malek kaller «den type overherredømme den man eier minoriteter» og antroposentrisme i allianse med europosentrisme: en hvit vestlig av middelklassen mener det er hans menneskerett ikke bare å administrere den ikke-hvite verden, men også å eie den, bare fordi «den» ikke er fullt så menneskelig som «vi» er (Said, 1994, p. 123).

Med Said kan vi si at orientalismen konstruerer et skille mellom «vi» (Vesten) og «de» (Østen). Vi har allerede lest at diskursen som Said påpeker i termen orientalisme omhandler et eierskap over Østens territorier. Dette symboliserer en overlegenhet og som Said skriver, et syn på at Østens folk ikke er like *menneskelig* som Vestens. I min analysedel vil jeg argumentere for at diskursen Said beskriver, har mye til felles med fornorskingspolitikken og forholdet mellom nordmenn og samer i *Mors døtre*. Sids beskrivelse av oksidenten har overføringsverdi til framstillingen av enkelte norske karakterer i fiksjonen. Det samme gjelder for termen orient og de samiske karakterene i verket. Før vi kommer dit, vil jeg utdype disse termene ytterligere. Hvilke egenskaper, stereotypier og holdninger mente Said oksidenten tilla orienten?

Samtidig som koloniseringen pågikk i Østen, mente Said at det eksisterte en holdning blant vestlige om at den europeiske kulturen var overlegen orientens kultur:

Faktisk kan det hevdes at hovedkomponenten i europeisk kultur nettopp er det som gjorde denne kulturen hegemonisk i og utenfor Europa: europeisk identitet som overlegen i sammenligning med alle ikke-europeiske folk og kulturer (Said, 1994, p. 17).

Denne kulturelle overlegenheten omtaler Said som *kulturelt hegemoni* (ibid). Den vestlige kulturen ble derfor også et symbol på makt og ble tillagt en rekke positive assosiasjoner i skriftene Said har studert (Said, 1994, p. 52). Videre hevder Said at orientalsk kultur ble fremstilt som en negativ kontrast til Vesten. Som eksempel bruker han språkene folkegruppene snakket. Mens det engelske og franske språket ble et symbol på kulturell

overlegenhet og intelligens ble eksempelvis arabisk et symbol på det motsatte: underlegenhet og uvitenhet. Orientalisk kultur ble fremstilt som det Vesten ikke er, og Said hevder i det følgende at det eksisterte en diskurs om at Østens folk hadde mye til felles med mennesker i Vesten som hadde en form for avvik eller feil, slik som kriminelle eller sinnsyke:

Sammen med alle de andre folkene som avvekslende ble betegnet som tilbakestående, degenererte, usiviliserte og evneveike, ble orientalerne oppfattet innenfor en struktur bygget opp av biologisk determinisme og moralsk-politiske formaninger. Orientaleren ble således knyttet til elementer i vestlige samfunn (forbrytere, de sinnsyke, kvinner, de fattige) med en felles identitet man best kan beskrive som sørgelig fremmed. Orientalere ble sjelden sett eller lagt merke til; man så tvers igjennom dem og de ble ikke ansett for å være borgere, ikke engang mennesker, men for å være problemer man måtte løse eller begrense eller- etterhvert som kolonimaktene åpenlyst begjærte deres land- ta over. (...) Siden orientaleren var medlem av en underlegen rase, måtte han underlegges: så enkelt var det (Said, 1994, p. 227).

Orienten var fremmed, ikke menneskelig og ble sett på som et problem som Vesten måtte fikse, slår Said fast. Menneskene i Østen ble i følge forfatteren avhumanisert og sett på som en gruppe der alle var like med de samme *feil* og *mangler*. Said hevder videre at holdningen oksidenten hadde til orienten var en av årsakene til koloniseringen av Østen. At en majoritet koloniserer en minoritet er også noe som går igjen i min primærtekst. Slik vi leste i introduksjonen, er det hevdet at samene også ble kolonisert både før og under fornorskingspolitikken. Dette ser vi også i fiksjonen. Kolonialismen i *Mors døtre*, blir særlig behandlet i underkapitlene som illustrerer at passasjer fra romanen hentyder til virkelige forhold, 3.1.4 og 3.1.5.

Et interessant spørsmål er hvorfor norske myndigheter praktiserte assimileringspolitikken og koloniserte samene over et så langt tidsrom. Et mulig svar på dette er økt innvandring fra Finland i grenseområdene, også kalt «den finske fare» (Brenna, 2016, p. 54). Et annet er at løsrivelsen fra Danmark førte til et sterkt ønske om å befeste sin egen identitet (ibid). Disse to perspektivene er ikke relevant for mitt prosjekt, derfor går jeg ikke nærmere inn på det her. Et annet svar på hva som kan sies å ha forårsaket fornorskingspolitikken, som er relevant for min avhandling, er at det eksisterte en holdning om at nordmenn var mye mer verdt enn samene.

Professor i samisk kultur og litteratur ved UiT, Harald Gaski, skriver at fornorskingspolitikken var inspirert av sosialdarwinistisk tankegods:

Sosialdarwinisme har sitt utgangspunkt Charles Darwins (1809-82) utviklingslære som han la fram i *Artenes opprinnelse* (1859) hvor han hevdet at arten menneske hadde utviklet seg gradvis igjennom en kamp der de sterkeste og mest tilpassede eksemplarene hadde overlevd. Darwins argumentasjon ble senere overtatt av en del raseforskere som overførte resonnetet til kulturelle forhold og ville vise at den hvite rase var overlegen alle de andre. Derfor var det «The White Man's burden» å underlegge seg

de andre folkeslagene på jorda, for derigjennom å prøve å oppdra dem til samme høye kulturtrinn som den hvite rasen var på (Gaski, 1998, p. 29).

Sosialdarwinisme var altså en ideologi som eksisterte i Vesten fra 1800-tallet. Denne var sterkt påvirket av Darwins utviklingslære. Ideologien gikk ut på at den hvite befolkningen var overlegen minoritetsgrupper på alle områder. I Norge leses vi et ekko av denne holdningen både i fornorskingspolitikken, ettersom den i all hovedsak gikk ut på at den samiske folkegruppa, skulle erstatte sine kulturtrekk med norske. Brenna skriver at sosialdarwinismen i Norge førte til en stigmatisering av samisk språk og kultur:

Darwins utviklingslære ga en ideologisk legetimering av å hevde at samene var dømt til undergang av utviklingslov. Johan Sverdrup sa fra Stortingets talerstol i 1863 at «den eneste redning for lapperne er at de absorberes i den norske nasjon (...) Virkningene av en sosialdarwinistisk tankegang var en stigmatisering av samisk og finsk språk og kultur, særlig i grenseområdene mot Sverige og Finland (Brenna, 2016, p. 54).

Sosialdarwinismen skapte altså et skille mellom nordmenn på den ene siden, og samer på den andre. Sosialdarwinismen var også påvirket av en «lappologi» (1890-1940) som innebar å studere folkeslag. Skallemaalinger ble brukt for å fastslå både rase og intelligens hos mennesker. Sammen med åpning av graver og fjerning av skjelettmateriale for å drive forskning, er dette vanskelige temaer i samisk historie (Brenna, 2016, p. 54).

Et slikt forskningsprosjekt innebar en sterk stigmatisering av den samiske folkegruppen. De ble plassert i en «bås» som ga de nedlatende fysiske og psykiske kjennetegn. Å åpne graver for å underbygge et negativt skille mellom nordmenn og samer signaliserer en sterk krenkelse og nedlatende syn på den norske urbefolkningen. Dette fordi hendelsen utelukkende ble gjennomført for å finne ytterligere bevis på at samene tilhørte en svak og underlegen folkegruppe.

I analysen vil passasjer som skildrer relasjonen mellom romanens skammere og de samiske karakterene bli studert igjennom en sosialdarwinistisk fortolkningsramme. Hvordan kommer den sosialdarwinistiske holdningen til uttrykk igjennom skammernes handlinger og talegjengivelser? Og hvordan påvirker holdningen de samiske karakterene? Dette er spørsmål som særlig blir behandlet i delkapitlene om Signy, 3.2.9 og 3.2.3.

2.2.2 Orientalismen og fornorskingspolitikken

Orientalisme blir beskrevet som en vestlig diskurs som innebærer måter å snakke om orienten på og samtidig få makt over den. Denne diskursen kommer blant annet til uttrykk i bøker,

institusjoner og politikk. I det følgende vil jeg argumentere for at fornorskingspolitikken har mye til felles med orientalistiske strukturer som Saids beskriver i sitt verk.

Fornorskingspolitikken eksisterte mellom 1850-1960 og hadde som overordnet mål å assimilere³ samene med den norske majoritetsbefolkningen (Gaski, 1998, p. 29). Politikken kommer til uttrykk på flere samfunnsområder: jordbruk, forsvaret, media og skole.

Overordnet omhandler disse føringer og vedtak påført den samiske befolkningen av den norske stat. Føringene og vedtakene er et uttrykk for et skjevt maktforhold mellom minoritet og majoritet. Som nevnt i introduksjonen, ble skolepolitikken hardt rammet av fornorskingen. Et av de første leddene fornorskingen av samiske skoleelever, var å gi belønning til lærere som kunne påvise at de hadde lært de samiske barna norsk: «En kgl. Resolusjon fra 1851 besluttet at det skulle brukes en årlig bevilgning til «at bibringe Lapperne Kyndighet i det norske Sprog», det såkalte «Finnefondstillegget»» (Brenna, 2016, p. 53). Mot slutten av 1800-tallet ble det også innført et forbud mot å snakke samisk i skolen:

Det ble utferdiget flere instruksjoner for undervisning i samisk. Språkinstruksjoner kom i 1862, 1870, 1880 og 1889 (...). Språkinstruksen av 1880 la opp til en sterk fornorskning. Dette var skoleregulering som ikke tillot bruk av samisk og norsk i «overgangsdistriktene», det vil si Nordland, Troms og kysten av Vest-Finnmark. Dette var områder med stor andel av samisk befolkning, som nå skulle få en overgang til norsk (Brenna, 2016, p. 53).

I praksis betydde dette at barn som hadde samisk som morsmål ble møtt av et fremmedspråk i skolen. Mange av de samiske elevene bodde også på internatskole, på grunn av lang reisevei. Flere av barna bodde derfor i periodevis på skolen fra de var seks år. Språket skapte store utfordringer da det bare var tillat å snakke norsk i klasserommet. Fornorskingspolitikken skapte også analfabeter (Eidheim & Storm, 2000, p. 48). De samiske elevene kunne ikke skrive eller lese på hverken norsk eller samisk etter endt skolegang.

Det eksisterer en lignende skolepolitikk i *Mors døtre*. Møtet med skoleverket byr derfor på utfordringer for karakterene. Hvilke ringvirkninger ga skolegangen for karakterene i voksen alder? Og hvordan påvirker politikken karakterene som går på skolen i fiksjonens nåtid? I analysen vil alle disse spørsmålene bli besvart, ettersom de negative følgene av å gå på norsk skole dominerer mye av romanens plot.

³ Assimilering innebærer at minoriteten erstatter sine kulturelle trekk med majoritetens (Johansen, 2009, p. 47) I analysen blir termen anvendt når de fiktive karakterene forsøker «å bli norske», eksempelvis igjennom klær, språk og flytting.

2.2.3 Postkolonialisme og mimicry

Postkoloniale studier har blitt videreutviklet siden Said utga sin bok i 1978, men de grunnleggende tankene om den vestlige diskurs og kolonialisme lever videre. I dag heter retningen *postkolonialisme*, og den er en av de mest anvendte teoriene innenfor litteraturvitenskap i den engelsktalende verden (H. Hauge, 2002, p. 369). Hauge skriver videre at postkolonial litteraturkritikk kan anvendes på tekster både skrevet i kolonitiden, og etter frigjøringen. Selv refererer han til den engelske språkprofessoren John McLeod i det han presenterer tre måter å lese postkoloniale på. Den andre lese måten tar utgangspunkt i litteratur som er skrevet av forfattere som er utvandret fra et land preget av kolonialisme. Den tredje lese måten innebærer å lese tekster produsert i kolonitiden i lys av en kolonial diskurs. Det er den første lese måten som er relevant for mitt prosjekt:

«1. Læsning af tekster produceret af forfattere fra lande med en kolonial historie, primært af de tekster, der handler om kolonialismens virkning og arv enten i nutiden eller i fortiden. Det vil i det danske tilfælde sige visse norske, islandske, færøske og grønlandske tekster. Der er masser af den slags» (H. Hauge, 2002, p. 404).

I et dansk perspektiv vil det være relevant å lese tekster produsert i en av Danmarks tidligere kolonier. I et norsk perspektiv, vil det være relevant å lese tekster som omhandler kolonialismen som samene ble utsatt for. Primærlitteraturen tar utgangspunkt i en tidsperiode hvor kolonialismen pågikk for fullt i Norge. Men siden boka er skrevet i 2018, kan en argumentere for at den både belyser virkning i fortiden og arv i nåtiden. Dette begrunnes med at forfatteren lever i nåtiden, men forsøker å illustrere et reelt bilde over hvordan den samiske befolkningen opplevde fornorskingen i sin samtid. Forholdet mellom fiksjon og virkelighet blir i analysen behandlet i egne delkapitler, 3.2.5-3.2.6 og 3.1.4 og 3.1.5. Arven etter kolonialismen eksisterer fortsatt i det offentlige mediebilde, for slik jeg har beskrevet i introduksjonen produseres det mange tekster og arrangeres mange debatter og foredrag omkring hvilken negativ virkning kolonialismen har på den samiske folkegruppa i dag.

En viktig bidragsyter innenfor postkolonial teori er forsker og litteraturkritiker, Homi Bhabha. I artikkelen *Of Mimicry and man* (2019) beskriver han et noe annet perspektiv på forholdet mellom kolonimakt og det han kaller *kolonisubjekt enn* Said. Således kan man si at Bhabha opponerer mot Sids forestilling om den passive orient. Med begrepet *mimicry*, mener han at kolonisubjektet etterligner kolonimakten i situasjoner hvor han viser makt: «Mimicry is, thus the sign of a double articulation; a complex strategy of reform, regulation and discipline, which «appropriates» the Other as it visualizes power» (Bhabha, 2019, p. 153). Bhabha

definerer mimicry som en dobbel atrikulasjon: imitasjonen er både en trussel og likhet ovenfor kolonimakten. Dette karakteriserer han som en *ambivalens*:

The menace of mimicry is its *double* vision, which in disclosing the ambivalence of colonial discourse also disrupts its authority. And it is a double vision that is a result of what I've described as the partial representation/recognition of the colonial object (Bhabha, 2019, p. 155).

Mimicry, eller imitasjonen skaper et utydelig skille mellom det koloniale subjekt og kolonimakt. Som eksempel bruker han den engelske misjonsundervisningen i India. Misjoneringen førte til at skillet mellom inder og engelskmann ble mindre- da inderne snakket engelsk og ble kristne. Dette førte til at inderne ble halvveis engelske og halvveis indere, mener Bhabha. I følge forfatteren kan mimicry ses på som en trussel ovenfor kolonimaktene fordi avstanden mellom de minker.

Bhabha mener også at imitasjonen som kolonisubjektet viser også kan ses på som et hån mot kolonimakten. Han nyanserer derfor forholdet mellom Vesten og Østen. Østen er ikke passiv, men kan gi motstand på ulike vis. Avslutningsvis i artikkelen refererer han til hva befolkningen i Bengal brukte bibelen til i 1817. Hendelsen kan tolkes som en avvisning og hån av kolonimaktens forsøk på å kristne India, da bibelen ble tatt i mot, men brukt til andre formål enn det som var tiltenkt:

Still everyone would gladly receive a Bible. And why?- that he may lay it up as a curiosity for a few pice; or use it for a waste paper. (...) Some have been bartered in the markets, others have been thrown in snuff shops and use as wrapping paper (Bhabha, 2019, p. 159).

I mitt prosjekt vil begrepet mimicry bli anvendt i det de samiske karakterene forsøker å appropriere nordmenn på forskjellig vis. Tar vi Hanna som eksempel igjen, ser leser vi at hun forsøker å appropriere kolonimakten igjennom klær. I analysedelen vil etterligningen av nordmenn bli framhevet igjennom termene assimilering og appropriasjon. Begge to henviser til Bhabhas teori om mimicry. I fiksjonen approprierer karakterene den koloniserte, men imitasjonen er ikke motivert av hån og protest mot kolonimakten, slik Bhabha eksemplifiserer ovenfor. Appropriasjonen i min primærtekst kan sies å være motivert av et ønske om å bli lik den koloniserende for å få et bedre liv, som for eksempel en ordinær jobb. Motivasjonen bak assimileringen blir behandlet i alle delkapitlene. Den postkoloniale lesingen av forholdet mellom nordmenn og samer i fiksjonen, samt skildringer som illustrerer appropriasjon, blir gjennomgående dekket igjennom termene oksident, orient, kolonisubjekt, koloniherre, koloniasator, den koloniserende og kolonisert. Forholdet mellom partene er farget av at den samiske folkegruppa er kolonisert, både på et makro- og et mikronivå. Dette blir drøftet

nærmere i analysen. Minoritetsgrupper, refererer til minoritetsgruppene i fiksjonen som er berørt av fornorskingspolitikken. Disse er hovedsakelig samer, men også kvener og finner blir nevnt. Dette er gjennomgående termer i analysen.

3.0. Analyse

Den påfølgende analysedelen er delt inn i tre kapitler. Hvert kapittel består av flere delkapitler. Delkapitlene skiller den teoretiske lesingen av romanen. Delkapitlene leser utdrag fra en postkolonial synsvinkel og med termer fra skamteorien. Disse perspektivene er gjennomgående i hele analysen, men vi skal også se at enkelte delkapitler drøfter forholdet mellom romanen og virkelige forhold. Hvert delkapittel innledes med en introduksjon som blant annet består av et kortfattet handlingsreferat. Avslutningsvis oppsummerer jeg funnene som er presentert i delkapittelet. Ettersom analysen oppsummerer funnene, vil disse ikke bli gjentatt av avhandlingens avslutning. Det første kapittelet i analysedelen dekker den eksterne skammen som råder over alle karakterene i romanen, de to siste tar utgangspunkt i to av hovedkarakterene, Signy og Fanny.

3.1.0 Fornorskingspolitikken og ekstern skam i *Mors døtre*

Dette kapittelet har fem delkapitler. 3.1.1–3.3.3 tar utgangspunkt i romanens plot. Med utgangspunkt i skamteorien, bruker jeg «å skamme» som et verb. Verbet belyser hvordan andre påfører et individ skam (Aakvaag, 2018, p. 47). I henhold til problemstillingen, svarer jeg på følgende spørsmål: Hvilken funksjon har den eksterne skammen for karakterene i verket? Deretter leser jeg enkelte utdrag fra romanen i en postkolonial fortolkningsramme. Hvordan kan de ses i lys av det Said beskriver som en orientalsk diskurs? Avslutningsvis forsøker jeg å sammenfatte det postkoloniale og skamaspektet, ved å svare på følgende spørsmål: Hvilken funksjon har det skjeve maktforholdet for de koloniserte i romanen?

Delkapitlene 3.1.4–3.1.5 tar utgangspunkt i romanens relasjon til den historiske virkeligheten. Under mitt forarbeid med masteroppgaven leste jeg mye om samenes historie i Norge og fornorskingspolitikken de var utsatt for i 110 år. Det finnes mye litteratur på området, og Thorsdalen har valgt en annen sjanger enn samtidslitteraturen som jeg nevnte i introduksjonen. Det er derfor interessant å lese hvordan fornorskingspolitikken blir behandlet i ei skjønnlitterær ramme. Hvilke elementer kan Thorsdalen sies å referere til fra fornorskingspolitikken? Hvilken funksjon har referansene for verket i sin helhet? Og sist men

ikke minst, et interessant moment: Hvordan kan man si at noen av karakterene målbærer Thorsdalens bakgrunn og meninger?

I romanens første kapittel «Historisk tilbakeblikk» leser vi om fiksjonens fortid på slutten av 1700-tallet. En av forfedrene til faren i verket, har etter en lang vandring i Nord-Norge funnet seg et øde sted han vil slå rot. Andre tilflyttere, både samiske og norske bosetter seg også etterhvert på den nye plassen som ligger godt til ved sjø og fjell. Jakt og fiske ga muligheter for mat på bordet og gjorde stedet attraktivt for etablering. Bygda får navnet *Nustevåg*, og i *Mors døtre* er det en familie noen generasjoner senere som vi følger fram til 2.verdenskrig. Hendelsesforløpet starter på 1930-tallet og hovedkarakterene er en samisk familie med to foreldre og seks barn. Den samiske familien lever under fattige forhold, men får hjulene til å gå rundt igjennom jordbruk og salg av håndverksvarer. De to eldste barna, Alida og Einar har flyttet ut, og igjen på gården er det Oskar, Signy, Hanna og Karina som bor. Oskar og Signy går i kortere perioder på norsk skole, og familien lever som en minoritet i Norge. Miljøskildringene illustrerer at det å være samisk i Norge byr på mange utfordringer for hele familien. Styresmaktene er dominert av majoritetsbefolkningen og igjennom sin maktutøvelse forsøker de å assimilere den samiske befolkningen med den norske. Det er fornorskingspolitikken denne analysedelen tar utgangspunkt i, ettersom politikken dominerer replikkvekslingen mellom karakterene i romanens eksposisjon.

3.1.1 Mor, far og Alidas håndtering av skammen

Skamaspektet introduseres eksplisitt for leseren i romanens eksposisjon. Den samiske familien har mottatt et brev fra forloveden til den eldste søsteren i søskenflokket, Alida. Alida mangler lese- og skriveferdigheter, i både norsk og samisk, derfor er det den norske forloveden Lars som må føre pennen på hennes vegne. At den eldste datteren er analfabet, og ikke kan kommunisere med familien selv, er noe som opprører moren allerede før hun har startet å lese brevet:

Det er ikke rart han har overtatt skrivingen. Alida skriver elendig. Heldigvis klarer hun å sette navnet sitt på papiert når det trengs. Stakkars unger, det er ikke mye de får med seg på skolen her i bygda når jålete lærere skal knote på norsk. Morsmålet vårt er jo blitt en vederstyggelighet, nærmest en skam for vanlige folk å snakke. Hun blåste forarget og tok imot brevarket, brettet det ut og begynte å lese det for seg selv (Thorsdalen, 2018, p. 19).

Aakvaag skriver at et individ kan utvise forskjellige strategier i et forsøk på stenge skamfølelsen ute. En av de er å gå til angrep på andre: «(...) det er heller ikke ukjent å snu skammen til aggresjon for så å gå til angrep.(...) Med aggresjon kan vi nøytralisere skammen»

(Aakvaag, 2018, p. 57). Moren kan sies å gå til angrep på to elementer som er fremtredende i romanen. Det første elementet tar utgangspunkt i at det samiske språket, står for noe stygt og er skambelagt i møte med «andre». Etersom hun og familien tilhører en minoritetsgruppe, kan man anta at det er majoritetsbefolkningens holdninger til deres språk hun refererer til. Det andre elementet hun går til angrep på, er undervisningsspråket i skolen. Implisitt gir hun dette skylda for at datteren i fiksjonens nåtid er analfabet. Med Aakvaag kan man si at angrepene kan tolkes som en strategi for å eksternalisere⁴ skamfølelsen. At andre skammer språket hennes, påvirker ikke hennes selvoppfatning i negativ forstand. Tvert i mot, moren uttrykker en stolthet over sitt etniske opphav, selv om hun opplever motstand fra andre. Hun er trygg på hvem hun er og hvor hun kommer fra. Til sin yngste datter sier hun senere at hun aldri kommer til å skifte språk, uansett hva andre måtte mene: «–Vi snakker det tungemålet som vi arvet fra foreldrene våre, og det er samisk» (Thorsdalen, 2018, p. 45).

Det kan synes som om også faren anvender samme strategi når han snakker om at andre forsøker å skamme hans språk og folk. Han slår tilbake, igjennom angrep. Sammenlignet med hans ektefelle, går faren enda grundigere til verks. Under hans angrep får både skole, regjering og lærere gjennomgå. Det er ektefellen og barna hans, Signy og Oskar som er til stede. Familien er hjemme på gården og spiser middag. Passasjen vil også bli lest i lys av termer fra postkolonialisme i delkapittel 3.1.3:

Alle som bodde i Norge, skulle bli nordmenn, og glemme samisk, kvensk og finsk. Da var det enklest å begynne med ungene som måtte gå på skolen. Regjeringen bestemte at all undervisning i skolene, også i alle samebygdene og for ikke å glemme de kvensk-finsk-talende områdene, skal foregå på norsk. De fleste lærere brydde seg ikke så mye om det i begynnelsen, men etterhvert ble det strengere og strengere. Til og med lærerskolen i Tromsø fikk ikke lov til å utdanne lærere i samisk språk. De verste tiltakene kom på slutten av 1920-tallet, tror det var i 1928. Vi fikk en ny regjering som stilte enda strengere krav til lærerne. Samisk ble forbudt å snakke på skolen. Og det er det som gjelder i dag, jenta mi, og slik blir det sikkert i lang tid framover. Det er regjeringen som bestemmer hvilket språk folk i Norge skal snakke. (...) Verre blir det med dere unger. Alle skal lære å snakke norsk slik at vi mister morsmålet uansett om det er finsk eller kvensk eller samisk. Nå skjønner du kanskje litt hvorfor regjeringen i Oslo tvinger folk til å lære norsk. Problemet for oss er at regjeringen fører en politikk som får ungene våre til å tro at de er dumme og ikke klarer å ta til seg boklig lærdom (Thorsdalen, 2018, p. 55).

Med Aakvaag (2018) kan vi si at også faren eksternaliserer skammen igjennom å gå til angrep. I likhet med moren, kan det synes som at han heller ikke kjenner på en intern skam over sitt språk, selv om både skole, lærere og regjeringen skammer det. Selv om andre ser på hans folk som «dumme», overbeviser han seg selv og sine barn om at dette ikke stemmer

⁴ Eksternalisere betyr i psykologien å overføre noe fra sitt indre til omverdenen (Nilstun, 2018).

igjennom å bruke sin egen far som eksempel: «–Se på din farfar, han snakker både samisk, norsk og finsk, alt har han lært uten å få hjelp av noen. Det er i det minste et bevis i familien på at vi ikke er dummere enn nordmenn, føyde han til. Et stolt smil viste seg i ansiktet hans» (Thorsdalen, 2018, pp. 55,56). Igjennom å illustrere hvilke evner familien har, framstår faren som stolt over sin kultur og familiearv. Både han og moren framstår som trygge karakterer som ikke så lett lar seg vippe av pinnen tross motgang. En annen årsak til eksternaliseringen kan forklares ut i fra foreldrenes arbeid og boplass. De lever et marginalisert liv og tilbringer mesteparten av tiden på gården, kun i kontakt med hverandre og andre samer. Det framstår som lettere å eksternalisere skammen, når de ikke omgås nordmenn som representerer majoritetsbefolkningen i sin hverdag. Verre er det med barna som har gått eller går på norsk skole.

Familiens eldste datter, Alida, kommer selv til ordet senere i romanen. I en replikkveksling med søstrene, uttrykker hun eksplisitt at skolegangen påførte henne en varig skamfølelse:

–Skolen var helt forferdelig for meg, bekjente Alida uten å blunke. –Tenk å sitte på skolebenken i sju år uten å lære å lese og skrive. Ingen har noen gang spurt hva jeg tenkte om meg selv da jeg satt på skolebenken i sju år, eller senere i livet. Hun så alvorlig på de to yngre søsknene. –Det kan jeg si til dere, for dere har opplevd akkurat det samme som meg. Jeg var skamfull hver eneste dag på skolen og er fortsatt skamfull. Hun hevet stemmen. –Jeg lærte ikke en helvetes mannskit på skolen! (Thorsdalen, 2018, pp. 239,240)

Gilbert skriver at en ekstern skam over en viss tid kan påvirke og bli en del av et individs selvbilde: «Shame can be internalized, whereby we have negative views and feelings of our own attributes or behaviour» (Gilbert, 2000, p. 175). Dette ser vi er tilfellet hos Alida. Da hun gikk på skolen, forstod hun ikke skolens språk. I tillegg sier hun at hun ble oversatt av lærerne i timen. Begge disse elementene førte til at hun led av intern skam i barndommen. En kan anta at hun følte seg både dum, utenfor og mislykket i klasserommet. Selv om det er lenge siden hun avsluttet skolegangen, er skamfølelsen fra skoleårene blitt med henne videre i livet. I fiksjonens nåtid lider hun fortsatt av intern skam som følge av vonde minner, i tillegg til at hun er analfabet. I tråd med Gilbert kan man derfor si at Alida har internalisert skamfølelsen.

Alidas internalisering av skamfølelsen har også påvirket hennes oppdragelse av sønnen. Mot slutten av romanens hendelsesforløp, leser vi at Alida retter på søsteren i det hun snakker samisk til han: «–Se, den bilen er svart, sa hun på samisk og pekte på en bil som sto parkert på den andre siden av gata. –Svart, gjentok Alida på norsk. –Han skal lære norsk, ikke samisk» (Thorsdalen, 2018, pp. 270, 271). Alidas språkvalg i oppdragelsen av sønnen kan sies å være

en ringvirkning av hennes egen skam. Hun ønsker ikke at sønnen skal bli utsatt for det samme som henne, derfor lærer hun han bare norsk. Oppsummeringsvis kan man si at konsekvensene av den eksterne skammen som Alida ble påført i skolealder har ført til at hun distanserer seg fra sitt samiske opphav når det kommer til oppdragelse, språk, valg av ektemann og bosted. I fiksjonens nåtid har hun flyttet fra den samiske barndoms-plassen til et sted i Finnmark, der primærbefolkningen består av norske innbyggere. Alida har forsøkt å assimilere seg, men opplever fortsatt at elementer ved det samiske byr på utfordringer.

3.1.2 Skammerne i *Mors døtre*

De som påfører andre en ekstern skam, kaller Skårderud for skammere. Skammerne kan være den ytre andre eller sosiale institusjoner (2002, p. 55). I Thorsdalens fiksjonsunivers må karakterene forholde seg til mange skammere, både lærere, politikere og andre representanter fra majoritetsbefolkningen. På øverste nivå er det regjeringen som skammer karakterene igjennom formelle normer. Myndighetene i fiksjonen har innført et forbud mot å snakke samisk i skolen og samisktalende får ikke ta lærerutdanning. Skolen må forholde seg til regjeringens føringer. På dette nivået er det lærerne som er skammerne. I romanen leser vil flere eksempler på at lærerne skammer elevene dersom de bryter forbudet: «–Dokker veit at dokker får ikke lov å snakke lappisk på skolen. Snakk lappisk hjemme.» (Thorsdalen, 2018, p. 34). I tillegg impliserer moren at også vanlige folk skammer deres språk (19). Det framstår derfor som at skammen mot samisk språk har spredt seg fra øverste hold ned til lokalbefolkningen. Karakterene risikerer å møte skammere nærmest hvor som helst utenfor hjemmet. Omfanget av skammere i verket gir inntrykk av at familien lever under et sterkt fornorskingspress. Fra skammernes perspektiv framstår det samiske språket både som verdiløst, stygt (19) og uønsket. Her kan man trekke paralleller mellom skam og postkolonialisme. Norske myndigheter opprettholder sin dominans og herredømme over minoritetsgrupper igjennom sin maktutøvelse. Igjennom å skamme den samiske folkegruppa, hevder de samtidig seg selv og sin kultur, samtidig som de tillegger «den andre» dårlige egenskaper og gjør det vanskelig for de å bli værende i kulturen. Assimilering framstår som den eneste redning for minoritetsgruppene fra norske myndigheters side. I verket lar eksempelvis Alida seg assimilere, fordi fornorskingspolitikken har gjort framtidsutsiktene i den samiske kulturen uattraktive. Ved hjelp av Said og Claudi, kan vi se at forholdet mellom samer og nordmenn i fiksjonen, har mye til felles med Vestens håndtering av Østen under imperialismen.

3.1.3 Orientalisme i fiksjonens for forskningspolitikk

I Saids beskrivelse av orientalismen legger han vekt på at det eksisterte et skille mellom øst «orient» og vest «okcident», der den sistnevnte hersket over den førstnevnte:

Påstanden, i sin enkleste form, var klar, konsis og lett å forstå. Det finnes vestlige folk, og det finnes orientalere. De førstnevnte dominerer; de sistnevnte må domineres, noe som vanligvis betyr å få landet sitt okkupert, sine indre anliggender ettertrykkelig kontrollert og få sitt blod og sine rikdommer disponert av en eller annen vestlig makt (Said, 1994, p. 48).

Årsaken til at orienten domineres av oksidenten, er en forutinntatt holdning om at det vestlige folk er overlegen både intellektuelt og kulturelt, hevder Said. Dette fremheves av Claudi i hans tolkning av forfatteren. Claudi viser til at de negative forestillingene om Østen i følge Saids teori «(...) tjener som et redskap for vestlig kolonialisme og imperialisme og som en rettfærdiggjøring av Vestens dominans over den ikke-vestlige verden» (Claudi, 2013, p. 194). Vesten tok altså over flere av Østens landområder fordi de mente at Østen ikke var i stand til å administrere sine egne områder selv. En vesentlig forskjell mellom diskursen som Said påpeker og miljøskildringene i romanen, er at Østen hadde egne landområder som Vesten tok over. I romanen leser vi at samer og nordmenn lever på samme territorium. Likevel har det skjeve maktforholdet mellom Østen og Vesten overføringsverdi til forholdet mellom samer og nordmenn i fiksjonen. Det er den sistnevnte, som jeg i det følgende vil kalle den koloniserende, som hersker over og administrerer den førstnevnte, som jeg i det følgende vil kalle de koloniserte. I fiksjonen kommer dette til uttrykk på tre områder: skatteinnkreving, navnepolitikk og skolepolitikk. Det sistnevnte har vi allerede vært inne på tidligere, i tillegg til at det blir behandlet i neste kapittel. Det førstnevnte, skatteinnkreving, innebærer at den koloniserende krever penger av den koloniserte: «Fjellfinnene som vandret mellom viddene i Sverige og havnet i Norge med reinsdyrene, ble tvunget til å betale skatt til et av landene (Thorsdalen, 2018, p. 54)». Skatteinnkrevingen gjorde det vanskelig for fjellfinner og samer å livnære seg på reindrift, ettersom reinen vandrer over grensene i nord på grunn av beitesyklusen. Skildringen av skatteinnkrevingen, viser ikke bare at den koloniserende har makt og utøver kontroll av den koloniserte. Passasjen illustrerer også en avvisning av et viktig kulturtrekk ved den koloniserte. Implisitt framstår næringen som uønsket fra den koloniserendes synsvinkel og igjennom å skattlegge næringen gjør de yrket uattraktivt.

Den koloniserende hersker også over den koloniserte når det kommer til stedsnavn. Norske myndigheter krever at samiske navn skal bli erstattet med norske. Romanen skildrer også her

en avmakt, den koloniserte har intet annet alternativ enn å la seg dominere: «–Staten har sendt et skriv der det kreves at alle steder skal ha norske navn, kom en av dem til å tenke på. – Vi må gjøre som øvrigheten krever» (Thorsdalen, 2018, p. 9). Også her framstår det samiske språk som uønsket, da den koloniserende aktivt jobber for å fjerne det. Sitatet viser også at assimileringen i fiksjonen pågikk også på andre områder enn i skoleverket. Geografiske lokaliteter skulle ikke påkalle assosiasjoner til den samiske folkegruppa i Norge. Utad skulle Norge framstå som et ettspråklig land.

Igjennom farens uttalelser understrekes det at samene ikke hadde noen mulighet til å påvirke politiske beslutninger. Den samiske folkegruppa framstår derfor som taus, ettersom de ikke hadde noen representanter som kunne tale deres sak på et høyere nivå. Dette understøttes eksplisitt av faren på side 53. Her impliserer han at myndighetene ikke tok hensyn til minoriteter og fattige i sin maktutøvelse. Implisitt sier faren at de blir ignorert av myndighetene som holdt til i Oslo: «Vi fattigfolk i nord betydde ingen verdens ting for øvrigheten som holdt til i Kristiania som hovedstaden het den gangen» (Thorsdalen, 2018, p. 53). I verket framstår det som at den norske stat utnytter sin maktposisjon til å undertrykke viktige verdier til et helt folk. Ettersom de ønsker at den koloniserte skal bli mer lik de selv, igjennom språk og yrkesvalg, sier de implisitt at deres kultur er mer verdt og overlegen deres: «I politikken finner orientalismen sitt mest dramatiske uttrykk. Her tjener forestillingen om Vestens sivilisatoriske overlegenhet til å rettferdiggjøre kolonimaktens imperialistiske virkelighet» (Claudi, 2013, p. 196). I fiksjonen kan det synes som om den koloniserende anser seg selv og sitt folk som bedre utrustet enn de koloniserte, derfor tillater de seg selv å herske og dominere over minoritetsgrupper. En slik overlegen holdning bidrar til å holde det skjeve maktforholdet ved like, og de samiske har ingenting de skulle sagt da deres synspunkter ikke anses som viktige. Likevel leser vi flere steder i fiksjonen at de koloniserte uttrykker både kritikk og protest mot den koloniserende, men bare i replikkveksling med hverandre.

Postkolonial teori innebærer blant annet å undersøke hvordan en tekst yter motstand mot en kolonimakt (Vold, 2019, p. 26). Som nevnt, eksternaliserer foreldrene i romanen skammen som kolonimakten formidler igjennom sin maktutøvelse. Deres strategi, å gå til angrep, uttrykker samtidig en protest og motstand og kan derfor også leses i en postkolonial fortolkningsramme. De protesterer mot norske myndigheters håndtering av deres folk og andre minoritetsgrupper som eksisterer i fiksjonen. Igjennom talegjengivelser får leseren blant annet inntrykk av at kolonimakten utsetter minoriteter for overgrep igjennom tvang:

«Storpolitikken tvinger alle til å snakke norsk og bli gode nordmenn uansett om foreldrene er sjøsamer som oss, fjellsamer eller kommer fra Finland, og det er jeg i mot» (Thorsdalen, 2018, p. 50). Ettersom myndighetene består av representanter fra majoritetsbefolkningen, er foreldrene innforstått med at deres ønsker om inkludering og endring ikke vil bli tatt til følge: «Hva kan vi gjøre når Staten forlanger at all undervisning skal foregå på norsk» (48). Også den nest eldste datteren Fanny, føler seg maktesløs i møtet med kolonimaktens representanter. Hennes dårlige vitnemål, er et resultat av fornorskingspolitikken hun ble utsatt for i sju år på folkeskolen:

Hun kjente raseriet boble og fikk en ubendig trang til å skritte fram og si læreren noen sannhetsord, at hun ikke var dummere enn de andre, at det var hans skyld at hun ikke kunne norsk. Men respekten for læreren holdt henne igjen. Hun vågde ikke å gå til det utenkelige steget å si samfunnet midt i mot (Thorsdalen, 2018, p. 99).

Kritikken og protesten mot kolonimakten kommer bare til uttrykk i replikkvekslinger mellom den samiske familien, eller igjennom tankegjengivelser som passasjen ovenfor illustrerer. De koloniserte anser det som nytteløst å protestere på et høyere nivå. Fiksjonen skildrer en avmakt. Karakterene kan ikke påvirke beslutninger på et overordnet nivå, og lar seg derfor dominere. De betaler skatt, møter opp på skolen og bruker det norske språket dersom et nytt sted skal få navn. Alida har latt seg dominere og tatt avstand fra familiens kultur i voksen alder. Skamaspektet og det postkoloniale overlapper i hennes tilfelle. Holdningen som de koloniserende viderefremidler i form av ekstern skam, smitter over og blir en del av de kolonisertes selvbilde. Alida ser seg selv som «en andre» og føler seg mindreverdige, til tross for at hun har forsøkt å assimilere seg. I neste delkapittel går vi over til den historiske virkeligheten, og viser hvordan elementer fra fiksjonen kan sies å referere til virkelige forhold.

3.1.4 Utenomtekstelige referanser i *Mors døtre*

De to følgende delkapitlene (3.1.4–3.1.5) viser hvordan fiksjonen refererer til utenomtekstlige forhold. Referansene til ulike skoleinstruksjoner gjør at romanen skildrer en verden som er svært lik den virkelige verden i Norge på 1930-tallet. Ettersom instruksene ga negative følger for karakterene i romanen, kan man si at Thorsdalen problematiserer fornorskingspolitikken i sin roman. Referansene er interessante, fordi det tar opp gamle problemstillinger på nytt, i tillegg til at det gir romanen et realistisk uttrykk.

Jeg starter denne delen med å vise hvilke elementer som kan sies å inneholde referanser til utenomtekstlige forhold. Dette vil bli drøftet igjennom den litterære termen «intertekstuelle spor». Deretter drøfter jeg hvilken funksjon de intertekstuelle sporene har for karakterene i boka. Det siste elementet tar utgangspunkt i karakterenes kritikk og protest mot fornorskingspolitikken. Karakterene vil bli lest som forfatterens talerør, ettersom deres motstand overlapper mye med forfatterens personlige mening om norske myndigheters behandling av samene i virkeligheten.

3.1.5 Intertekstualitet, fiksjonsbrudd og forfatterens talerør

Termen intertekstualitet har igjennom årenes løp fått mange ulike definisjoner av ulike forfattere. I det følgende vil jeg støtte meg på Claudis definisjon fra 2010:

Intertekstualitet er forbindelser mellom tekster. Normalt kan begrepet ikke betegnes som et virkemiddel; snarere prøver det å utsi noe om måten tekster, gjerne i vid forstand, forholder seg til hverandre og skaper mening på. Sentralt står tanken at en tekst alltid inneholder spor av et ubestemmelig antall andre tekster. Disse sporene bærer i seg betydning av ulikt slag, og et viktig poeng ved intertekstualitetsbegrepet er at meningen i en tekst oppstår i samklang eller dialog med betydninger og meningslag som tilføres av andre tekster (Claudi, 2010, p. 79).

Intertekstualitet tar altså utgangspunkt i at en tekst inneholder ulike spor fra andre tekster. Tekstene skaper i fellesskap en ny mening og termen favner derfor vidt. Intertekstualitet kan være alt i fra en formell referanse, til en subjektiv tolkning gjort av leseren selv. Hovedessensen er at elementer i verket påkaller assosiasjoner til et annet verk. I mitt prosjekt vil jeg hevde at *Mors døtre* inneholder intertekstuelle spor av andre tekster. De andre tekstene, er i første omgang skriftlige instruksjoner utarbeidet av den norske stat på starten av 1900-tallet. Verket refererer til disse instruksene implisitt. For leseren er de intertekstuelle sporene usynlige, dersom han ikke kjenner til instruksene og realhistorien omkring samene fra før. Likevel, er henvisningene så utfyllende og detaljert i fiksjonen at leseren ikke trenger å ha denne forkunnskapen, for å forstå at hovedkarakterene i boka ble ufrivillig utsatt for en assimileringssprosess på flere samfunnsområder. Romanens intertekstuelle spor, som jeg i det følgende også vil karakterisere som hentydninger og/eller referanser, fører til at leseren bevisst eller ubevisst får mye kunnskap om fornorskingspolitikken omkring samene på starten av det 19. århundre etter å ha lest romanen. En kan anta at de intertekstuelle sporene er et bevisst valg fra forfatterens side for å illustrere fornorskingspolitikken omfang.

Det første intertekstuelle sporet i romanen kan sies å referere til en lov om stedsnavn i Norge i 1905. I følge 1905-instruksjonen skulle en bestrebe seg på å oversette samiske og kvenske navn

til norsk. Dette ble fulgt opp av kartverket og jordsalgsmyndighetene (Brenna, 2016, p. 56). Norske myndigheter jobbet derfor aktivt med å fjerne samiske stedsnavn i Nord-Norge. Samiske navn skulle fjernes fra kartverk, skilt og i folkeregister og ikke være et språk som representerte Norge utad. I romanen kommer det intertekstuelle sporet til uttrykk i bokas første kapittel. Hovedkarakterenes forfedre, skal bosette seg i et nytt, ubefolket område uten noe navn. I en replikkveksling hentyder de implisitt til 1905-instruksen, og gir stedet det norske navnet «Nustevåg» (Thorsdalen, 2018, p. 9). Hentydningen gir leseren et frampek om at de samiske karakterene er underordnet det norske storsamfunnet, og ikke har noe annet valg enn å følge deres lover. Det intertekstuelle sporet setter også fiksjonens stedsnavn inn i en kontekst. Selv om tettstedet Nustevåg består av mange minoriteter, har plassen et norsk navn. Det intertekstuelle sporet forteller leseren hvorfor.

Et annet intertekstuelle spor i fiksjonen kan sies å referere til instruksjoner som ble sendt ut til norske skoler av staten. I romanen uttaler faren at skolepolitikken ble strengere første halvdel av 1900-tallet. I en samtale med Signy, sammenligner han sin egen skolegang med hennes i fiksjonens eksposisjon: «–Det er ikke så mye jeg vet om politikken i Norge. Da jeg gikk på skolen på 1870–80-tallet, lærte vi både å lese og skrive på norsk og samisk (...). Siden århundreskiftet har Staten forandret lovverket. Dere får ikke hjelp på skolen (Thorsdalen, 2018, p. 52). Faren beskriver et lovverk som er forandret til det verre for samene. Fra å kunne snakke og skrive samisk på skolen, er det blitt utarbeidet lover som hindrer dette for barna hans. Hans uttalelser i fiksjonen refererer ofte til den historiske virkeligheten. I dette tilfellet er det grunn til å mene at uttalelsen hentyder til skoleinstruksjoner. I overgangsdistriktene i Nord-Norge mottok skolene skriftlige instruksjoner av norske myndigheter fra midten 1800-tallet til omlag år 1900. Instruksene gikk ut på at de samiske og kvenske barna skulle lese, snakke og skrive på norsk i undervisningen. Staten innførte også et yrkesforbud for både samer og kvener i skolen. En annen instruks krevde at lærerne skulle kontrollere at barna ikke snakket samisk og kvensk i skolefriminuttene (Harsem, 2020, p. 34). Farens talegjengivelser inneholder altså intertekstuelle spor som leder til autentiske skriftlige skoleinstruksjoner (se også sitat under 3.1.1). Instruksene påvirket dermed minoritetsbarn i den historiske virkeligheten. Gikk de på skole i samme tidsrom som karakterene i *Mors døtre* fikk de ikke lov til å snakke språket sitt. I fiksjonen danner disse instruksene et bakteppe for bokas plot, ettersom alle karakterene går eller har gått på en skole som streber etter å etterfølge instruksene i opplæringen. Som vi har lest og skal lese mer om, fører disse instruksene til at alle de samiske karakterene har et ambivalent forhold til skolen de har gått eller går på i fiksjonens nåtid.

Mors døtre blir beskrevet som skjønnlitteratur. Viktige kjennetegn for skjønnlitteratur er bruk av litterære virkemidler og at handlingen og karakterene er oppdiktet. Dersom fortellingen tar utgangspunkt i virkelige hendelser, skal den i utgangspunktet kategoriseres som prosafortelling (Lothe et al., 2007, p. 211). Karakterene i *Mors døtre* og plassen der handlingene finner sted, er fiktive. Nustevåg er heller ikke en virkelig plass i Nord-Norge. Denne delen av verket innfrir derfor fiksjonskravene for skjønnlitteratur. Men de intertekstuelle sporene i verket refererer til virkelige hendelser som fant sted i samme tidsrom som handlingen i boka. Selv om den tidligere siterte passasjen (3.1.1.), som tar utgangspunkt i en samtale mellom Signy og faren er fiktiv i den forstand at den ikke fant sted i virkeligheten, refererer innholdet i samtalen til virkelige tekster, utarbeidet av den norske stat. De intertekstuelle sporene bryter derfor med fiksjonskravet i skjønnlitteraturen og skaper et fiksjonsbrudd. Når man leser Thorsdalens uttalelser om boka⁵, forstår man at dette er et gjennomtenkt valg. Igjennom å referere til virkelige instruksjoner og vedtak, gir hun leseren en innsikt i hvordan det kunne være å leve med samisk identitet for 100 år siden. De intertekstuelle sporene fører derfor til at romanen speiler virkeligheten på mange områder.

Thorsdalen har i medier kritisert fornorskingspolitikken mot samer og kvener.

Til det kvenske bladet *Ruijan Kaiku* sier forfatteren blant annet at «(...) ungene led fælt da fornorskingen pågikk som verst» (A. Hauge, 2018). I samme artikkel utdyper hun også hvilke konsekvenser hun mener politikken ga for samiske barn: «–Å ikke få snakke sitt eget språk er et traume» (ibid). Som nevnt i introduksjonen, har fornorskingspolitikken også gitt negative konsekvenser for henne personlig. Thorsdalen er halvt kvensk og halvt samisk, men snakker bare norsk. Foreldrene lærte henne ikke sine språk på grunn av fornorskingspolitikken. Uttalelsene viser at hun har en agenda bak utgivelsene sine. Igjennom romanene ønsker hun å formidle hvilken urett samene ble utsatt for av norske myndigheter i 110 år. Hun ønsker også å vise hvilke negative ringvirkninger skolepolitikken ga for den enkelte. Thorsdalen kan derfor sies å inneha et aktivistisk formål med romanen sin. I *Mors døtre* kommer dette blant annet til uttrykk igjennom de intertekstuelle sporene. Men det kommer også til uttrykk igjennom karakterene. De fiktive karakterne protesterer mot det de mener er en urettferdig politikk, her med den faren som eksempel: «Alt det tullet fra myndighetene fører til at ungene

⁵ Thorsdalen sier selv at romanen er inspirert av intervjuer/samtaler med samer, samt «politiske skolemessige samtidsfakta» (A. Hauge, 2018).

ikke lærer noe på skolen» (Thorsdalen, 2018, p.48). Faren blir forfatterens talerør når han påpeker at samiske elever ikke fikk noe som helst utbytte av skolens undervisning (se også tidligere sitert passasje 3.1.1). Thorsdalen kan derfor sies å formidle sin kritikk mot norske myndigheter igjennom ulike medier. Den første er en avisartikkel, som gjengir direkte uttalelser fra henne selv. Den andre er en roman. Igjennom romanen, formidler hun sitt budskap igjennom de litterære karakterene når de framstiller fornorskingspolitikken i et dårlig lys.

Oppsummeringsvis kan man si at de intertekstuelle sporene gir leseren innblikk i hvor omfattende fornorskingspolitikken var i Norge. De intertekstuelle sporene som leder oss til skole- og navnepolitikken, illustrerer at norske myndigheter brukte mye ressurser og jobbet aktivt med å fjerne samisk språk på norsk territorium over et langt tidsrom i virkeligheten. Thorsdalen problematiserer og kritiserer fornorskingspolitikken igjennom karakterene i sitt fiksjonsunivers. Funksjonen av fornorskingspolitikken ble skam, traumer og en meningsløs skolehverdag. I tillegg kritiserer de eldste karakterene norske myndigheters håndtering av minoriteter, og kan sies å formidle en holdning som kan overlapper mye med uttalelser fra forfatteren selv. Romanens plot bidrar til å sette søkelyset på kritikkverdige forhold i Norge igjennom en realistisk framstilling. Romanen demonstrerer hvordan fornorskingspolitikken fungerte stigmatiserende. For karakteren Alida er fornorskingspresset så sterkt at hun ikke føler at hun har noe annet alternativ enn å gi etter og slik internaliserer hun den koloniserendes holdning om seg selv og sitt folk. I neste delkapittel, skal vi undersøke hvordan Signy håndterer fornorskingspresset og den eksterne skammen mot sitt etniske opphav.

3.2.0 Signys skam

Dette kapittelet tar utgangspunkt i Signys skam. Kapittelet er delt inn i tre delkapitler og strukturert kronologisk ut i fra romanens hendelsesforløp. Første del (3.2.1–3.2.4) illustrerer Signys skam tidlig i romanens hendelsesforløp. I lys av skamaspektet vil jeg hevde at Thorsdalen tegner et bilde av en karakter som lider mye av skamangst og intern skam. Delkapitlene 3.2.7–3.2.10 undersøker hvilken funksjon skammen har for Signy i romanens hoveddel og avrunding. Her blir Signys skam også undersøkt i et postkolonialt perspektiv. Signy forandrer seg og tar en rekke grep for å bli assimilert med den norske majoritetsbefolkningen. I lys av problemstillingen, forsøker denne delen og svare på følgende,

underordnede forskningsspørsmål: Hva skammer Signy seg over? Hvilken funksjon har skammen for Signy? Hvordan kan Signys skam sies å ha forbindelse med at hun er et kolonisubjekt? Hvordan kan den eksterne skammen sies å være påvirket av at hun er kolonisert? Signys handlinger, tanke- og talegjengivelser blir lest igjennom to innfallsvinkler. Postkolonial litteraturteori og skamteori. Hver del (delkapitlene 3.2.1–3.2.4 og 3.2.7–3.2.10) innledes av et kort handlingsresymé, da skammen endrer seg ut i fra omstendighetene karakteren står i.

Den siste delen, delkapitlene 3.2.5 og 3.2.6 illustrerer hvordan Signys opplevelser kan sies å inneholde hentydninger til virkelige historiske forhold. I likhet med forrige kapittel, blir det hevdet at elementer fra Signys skildringer også er inspirert av virkelige hendelser, personer og tekster. Delkapittelet setter elementer fra fiksjonen opp mot realhistorie og den virkelige verden, og forsøker å svare på følgende forskningsspørsmål: Hvilke elementer i skildringer av Signy kan sies å inneholde intertekstuelle spor? Hvilken funksjon har hentydningene for verket? Hvilken holdning kan fiksjonens lærer sies å referere til? Hvilken funksjon har referansen for verket i sin helhet? Før jeg knytter fiksjonen opp mot virkeligheten, holder vi oss til romanens fiktive sfære, og leser om Signys liv hjemme og på skolen.

3.2.1 Blottstillelse og skamangst

Signy er familiens yngste datter og går i sjette klasse. Karakteren veksler mellom å bo hjemme hos foreldrene sine, og hos husverten Aminda i periodene hun går på skolen. Den unge jenta står ovenfor tunge arbeidsoppgaver på begge arenaer. Hjemme må hun hjelpe til med husarbeid, fjøsstell, pleie av den skrantende syke moren og barnepass av lillebroren Oskar. Hos Aminda må hun passe barn og stå for renholdet i huset, som betaling for kost og losji. Periodene hos Aminda, framstår som de mest krevende for Signy. På skolebenken møter hun mange utfordringer, fordi hun ikke snakker skolens språk. Hun bruker derfor mye tid og ressurser på å forsøke og lære seg norsk, både igjennom sin mor på hjemmebane og hos Aminda på bortebane. Det følgende sitatet viser hvordan Signy forbereder seg på skolens sangtimer:

Aminda som snakket både samisk og norsk, leste versene høyt for henne når småungene var i seng. Signy gjentok setning etter setning til hun kunne dem utenat. Noen ganger tok Aminda seg tid til å oversette salmene til samisk. Det var ikke nødvendig. Det viktigste var at hun kunne versene utenat. Da var hun trygg og ramset opp versene uten å gjøre en eneste feil (Thorsdalen, 2018, p. 35).

Signys strategi, å pugge salmevers utenat, vil i det følgende leses som et eksempel på at karakteren har skamangst i periodene hun er på skolen. Skårderud skriver at et individ kan utvikle primitive forsvarsmekanismer for at skammen ikke skal bli avslørt foran andre. Dette betegner han som skamangst (Skårderud, 2002, p. 57). I Wurmsers definisjon av skamangst legger han vekt på at et individ frykter en traumatisk hendelse (Wurmser, 1981, pp. 52,53). I min tolkning av begrepet, sammenstiller jeg begge forfatterens definisjoner. Teorien vil bli anvendt til å undersøke karakterer som har opparbeidet seg strategier for å unngå at skamobjektet deres blir avslørt. En karakter kjenner også på skamangst dersom vedkommende frykter at skamobjektet snart vil bli synlig foran publikum, uavhengig av om vedkommende har opparbeidet seg strategier i forkant eller ikke.

Når elevene synger i fellesskap på skolen anvender Signy en primitiv forsvarsmekanisme for å unngå at de svake norskferdighetene hennes skal bli avslørt. Hun har pugget melodi, strofer og verselinjer utenat. Utad er det derfor ingen som legger merke til at Signy egentlig ikke forstår hva hun selv synger. Signys forsvarsmekanisme illustrerer at karakteren har skamangst. Hun har angst for at hennes svake uttaleferdigheter i norsk skal bli avslørt og eksponert foran andre. Derfor bruker hun mye tid og krefter på å forsøke og skjule det. Forsvarsmekanismen fungerer når klassen skal synge sine faste salmevers i skoletimen, da føler hun trygg. Men når læreren krever at elevene en og en skal lese setninger opp fra bibelen, blir skamangsten hos Signy mer intens, ettersom hun ikke har kunnet forberede seg på forhånd. Det er tilfeldig hvilken linje fra boken hun blir bedt om å lese, hennes forsvarsmekanisme strekker derfor ikke til. Før det er hennes tur, leser vi hvordan hennes samiske klassevenner streber etter å uttale ordene og setningene på det fremmede språket riktig:

Jenterekken med de middelmådige sto for tur. Snart var det Signys tur. Tre stykker før henne. De hakket i vei og kom ikke gjennom lange, vanskelige ord som *himmelhvelvingen*. Når de kom til siste del av ordet, hadde de glemt begynnelsen og måtte begynne på nytt. –Det nøtte ikke kor mye eg slit for å få boklig lærdom inn i skallen på dokker, sukket læreren og ristet oppgitt på hodet. –Dokker e like dum, med det gjør sikkert ikke nokka. Dokker ska jo bare gifte dokker og gå i fjøset. Tell det trengs det ikke boklig lærdom. Flettete hoder bøyde seg ned mot pultflatene etter hvert som dommen falt. Magre jentenakker tok imot de ondskapsfulle ordene (Thorsdalen, 2018, pp. 37,38).

Passasjen ovenfor illustrerer at elevene har store utfordringer med det norske språket, både når det kommer til lese- og uttaleferdigheter. Læreren framstår også som streng og lite sympatisk mot de samiske barna. I det følgende vil jeg lese skildringen i lys av en term fra skamteorien, nemlig blottstillelse.

«Ofte utløses skam av at noe sårbart ved oss blir eller kan bli eksponert (...)» (Aakvaag, 2018, p. 58). Dersom eksponeringen faktisk finner sted og individet blir avslørt som en annen enn den han vil være, definerer Skårderud hele hendelsen som en blottstillelse (Skårderud, 2002, p. 41). Slik jeg tolker det, er det tre elementer som må være til stede dersom en situasjon skal kunne karakteriseres som en blottstillelse. For det første, må individet ha noe han skammer seg over, et skamobjekt som han ikke ønsker å vise omverdenen. Signys samiske klassekamerater har det samme skamobjektet som Signy. «De middelmådige» har svake uttale og leseferdigheter i norsk, som følge av at de har et annet morsmål enn de andre i klassen.

En blottstillelse innebærer i det videre at skamobjektet hos et individ blir eksponert foran andre. Dette er det andre elementet innenfor definisjonen. I passasjen ovenfor leser vi at elevene streber under eksponeringen: «De hakket i vei og kom ikke gjennom lange, vanskelige ord som himmelhvelvingen.» Desto lengre ordet er, desto vanskeligere blir det for barna å uttale ordet riktig. Dersom læreren mener at uttalen er feil, krever han at elevene leser ordene om igjen. Eksponeringen drar derfor ut i tid og framstår uutholdelig for de samiske karakterene. Det er mye som tyder på at opplesingen utløser en sterk følelse av skam hos samtlige basert på deres skamuttrykk. Dette er blottstillelsens tredje og siste element.

I følge Aakvaag kan skamfølelsen synes utad i enkelte tilfeller. Hun beskriver det klassiske skamuttrykket slik: «(...) ser vi når noen slår blikket ned, rødmer, mister talens bruk (i alle fall for et øyeblikk) og senker hodet» (Aakvaag, 2018, p. 55). Det er tydelig at de samiske kjenner på en stor skam ettersom de unngår lærerens blikk og ser ned i pulten etter de har fullført. Lærerens spontane og negative reaksjon i etterkant av eksponeringen gjør også elevene tause, ingen av de sier han i mot. For Signy er det vondt å være vitne til at læreren blottstiller hennes medelever. Samtidig teller hun ned til det er hennes tur til å bli eksponert. Signys skamangst vokser i intensitet og gir rett før eksponeringen et kroppslig utslag hos karakteren: «Hjertet hamret i brystet. Hun kjente at kinnene ble varme» (Thorsdalen, 2018, p. 38). Når det til sist er hennes tur, mestrer hun å uttale ordene til tross for at kroppen hennes ikke spiller på lag:

–Signy du må lese. Det e din tur. Lærerens stemme var skarp. –Ja, svarte hun og stammet i vei mens hjertet holdt på å komme opp i halsen og kvele henne. Tre uendelig lange linjer. Da var lesingen over. – Littegrann bedre enn sist. Det e sikkert ikke bøker hjemme hos dokker heller. Læreren så på henne og sukket (Thorsdalen, 2018, p. 38).

Blottstillelsen av Signy framstår som uutholdelig og svært ubehagelig for karakteren. Hun føler hun blir kvalt under eksponeringen, men klarer likevel å uttale noen ord. Lærerens

vurdering tyder på at hun har hatt noe progresjon siden forrige høytopplesning. Dette gir Signy litt selvtillit. I motsetning til medelevene, tar hun til motmæle og svarer på lærerens nedlatende kommentar i etterkant av eksponeringen: «-Vi har bøker, svarte hun lavt. Hun pustet lettet ut (...). –Det er vel bare Bibelen på samisk meine eg å vite. Samtalen med Signy var avsluttet» (ibid).

Det kan tyde på at skamfølelsen i etterkant av blottstillelsen, blir erstattet med selvhevdelse og mot. Hun står opp for seg selv og sitt folk, men dette blir raskt avfeid av læreren som allerede ser ut til å ha en forutinntatt mening om at det samiske folk ikke leser bøker.

3.2.2 Læreren som fiksjonens antagonist

Den allvitende fortellerstemmen i verket er med på å skape et utelukkende negativt bilde av lærerkarakteren. Læreren framstår derfor som en av fiksjonens antagonister. Hans mangel på gode egenskaper kommer i første omgang til uttrykk igjennom uttalelsene til Signys far. Her beskrives han og alle hans kollegaer som både strenge og samvittighetsløse (Thorsdalen, 2018, p. 55). Signys lærer passer til disse beskrivelsene og framstår som en representant for denne gruppen. I sitt virke som lærer framstår han som ondskapsfull igjennom både handlinger, tale og kroppsspråk. De samiske barna blir ydmyket og redde, men det er ingen sympati eller omsorg å få fra den eneste voksenpersonen i rommet. Antagonisten mangler disse gode egenskapene. Det dårlige inntrykket av læreren, forsterkes til sist igjennom Signys tankegjengivelse i det hun oppsummerer lærerens krenkelser under hennes år på skolen: «Gjentakelse av ordet dum og latterliggjøringen hadde fortsatt år etter år. Ondskapen hos læreren tok aldri slutt» (94). Alle disse elementene bidrar i helhet til å skape en antipati mot læreren og sympati rettet mot elevene som tar skade av og er offer for hans ord og handlinger. Dette inntrykket forsterkes i en passasje vi skal se nærmere på. Signys indirekte tankegjengivelse skaper et inntrykk av at læreren forskjellsbehandler de samiske og norske elevene på bakgrunn av sine holdninger.

3.2.3 Lærerens sosialdarwinisme

Said skriver at diskursen omkring orientalisme har vært påvirket av forskjellige tankeretninger: «Orientalisme har vært underlagt imperialisme, positivisme, utopisme, historisme, darwinisme (...)» (Said, 1994, p. 55). Det de alle har til felles er at de kan brukes til å underbygge hypotesen om at oksidenten er overlegen orienten på alle områder. I den følgende passasjen fra *Mors døtre* leser vi at læreren forskjellsbehandler de norske og samiske barna på bakgrunn av en lignende tankegang som det Said skildrer:

Like etter satt en av de norsktalende guttene med armen opp i været. Læreren tok seg god tid ved pulten hans. Signy visste at det ikke nyttet å be om hjelp fra læreren. Han brydde seg ikke om å hjelpe lappungen. De få gangene hun hadde gjort forsøk på å be om hjelp satt som spikret i hukommelsen. Det var i femte klasse da de begynte å skrive fortellinger. Ivrig etter å skrive riktig rakk hun handa i været. Læreren hadde oversett henne de første gangene, men da hun forsøkte enda en gang, stoppet han opp og så på henne. Nå hjelper han meg, tenkte hun og flyttet skriveboka nærmere pulstkanten, pekte på et ord og spurte om det var riktig skrevet. I stedet for å se på ordet fortsatte han å se på henne. Hun dro boka til seg og så ned livredd for å irritere læreren. –Jaha, dokker ber om hjelp, men ka nøtte det, sa han og så bortover hodene til lappungen før han fortsatte. –Dokker e så dum at en sku tru at foreldra dokkers hadde putta dokker i en sekk og snørt igjen og mata dokker gjennom spunshullet. Den gangen kom tårene. Aldri mer skulle hun be om hjelp (Thorsdalen, 2018, pp. 41,42).

Sitatet vil i neste delkapittel også bli lest fra et skamteoretisk perspektiv, men først vil det bli koblet opp mot sosialdarwinisme. Førsteamanuensis i nordisk språkvitenskap ved UiT, Åse Mette Johansen, skriver at det mot slutten av 1800-tallet eksisterte en nasjonalisme med sosialdarwinistisk tankegods i Norge. Folkeslagene ble rangert i et hierarki der den germanske rasen var øverst (Johansen, 2009, p. 57). Professor i sosiologi, Katrine Fangen, understøtter dette. Hun skriver at folkeslagshierarkiene forklarte hvorfor europeere var ledende på alle områder:

Biologiske forskjeller mellom menneskerasene skulle kunne knyttes til tilsvarende mentale og moralske forskjeller (...). Forskjeller mellom folkeslag ble ansett som naturgitte. Rasebegrepet ble et metafysisk begrep i den forstand at enkeltindividet var uinteressant, rasene ble koblet til egenskaper som overskygget individuelle forskjeller. (...) Denne tankegangen kan forstås som sosialdarwinisme, der teorien om «survival of the fittest» overføres på mennesker (Fangen, 1993, p. 14).

Sosialdarwinisme deler altså opp folkegrupper i raser, der noen folkeslag blir tildelt mer verdi enn andre. I likhet med dyr, er det i sosialdarwinismen den sterkeste og mest tilpasningsdyktige rasen som til slutt overlever og vinner kampen for tilværelsen.

Folkeslagene nederst på folkeslagshierarkiet var derfor dømt til undergang og ble sett på som utdøende. I *Mors døtre* framstår det som at læreren har en lignende holdning om at de norske elevene er mer verdt enn de samiske. Dette kommer til uttrykk igjennom lærerens handlinger. Han tilbringer mest tid sammen med de norskspråklige barna, fordi det kan synes som at han mener de er intelligente og mer mottakelige for læring. Igjennom hans uttalelser leser vi også at han utelukkende gir de norske elevene positive tilbakemeldinger: «-Eg må si dokker har blidd mye bedre å lese i år. Hils og si det til foreldran dokkers, smilte læreren og noterte ivrig i karakterprotokollen» (Thorsdalen, 2018, p. 37). Læreren har også mye til felles med de norske barna. De har samme språk og dialekt og kommer fra norske familier. En uttalelse fra Signy understøtter dette: «-På skolen er det noen som snakker norsk. De forstår alt hva læreren sier, og han bryr seg bare om dem og hjelper dem hele tiden» (Thorsdalen, 2018, p. 46). Læreren sosialdarwinistiske holdning skiller altså de samiske og norske barna. I

fiksjonen framstår det som om de norske barna er overlegen de samiske fra lærerens perspektiv. Årsaken til dette synes å ligge i deres etniske opphav. De norske barna vil få bruk for fagene de lærer på skolen, de er sterke og klarer å tilpasse seg den moderne verden de skal ut i. Verre er det med den samiske folkegruppa. Læreren gir leseren inntrykk av at de samiske barna er de norske elevenes motpol, og således er rangert nederst i lærerens folkeslagshierarki.

Læreren ser på det som en meningsløs oppgave å hjelpe de samiske barna. Hans stadige gjentakelser av at de er «idioter» og «dumme» (se eks s 94, 93, 41 og 42) viser at han mener de alle er utstyrt med dårlige egenskaper som ikke vil lede til noe annet enn et primitivt yrke som hører fortiden til. De spåes en framtid i fjøset, et enkelt og gammeldags yrke ikke krever «boklig lærdom». Manglende vett og forstand er et fast trekk ved det samiske folkeslag som går i arv fra foreldrene til barna, i følge læreren. Dette har Signy fått høre mange ganger, uttrykker hun i en replikkveksling med moren: «Det er noe læreren har sagt, svarte Signy. (...). Han påsto at de som snakket samisk hjemme, aldri kom til å lære noe. Foreldrene eide ikke tilstrekkelig med vett til å skjønne hva som var best for ungene» (47). Oppsummert kan vi si at lærerens tale og handlinger viser at han innehar en forutinntatt mening om at det samiske folk er primitive, mindre verd og er født kognitivt svakere enn nordmenn. I fiksjonen plager det læreren svært mye at de samiske barna går på skolen og at han må forholde seg til de i sin arbeidshverdag. Deres håpløse skjebne er forutbestemt allerede før fødselen, og en skolegang er derfor meningsløs i hans øyne, da de ikke klarer å nyttiggjøre seg av den på noen som helst måte. I fiksjonen blir løsningen på problemet å gi de norske barna mest oppmerksomhet og å skamme de samiske barna slik at de ikke gjør så mye ut av seg.

I romanen er det ikke bare læreren som kan sies å inneha en sosialdarwinistisk holdning mot samene. Dikteren Knut Hamsun dukker også opp som en karakter det snakkes om i fiksjonsuniverset. I bøkene hans blir samene framstilt som en gruppe mennesker med utelukkende negative egenskaper. I et av verkene som faren refererer til advarer forfatteren mot å stole på samene: «Denne Hamsun skriver også om samer i denne boka. Han skriver at de snoker rundt og farer med sladder, de er ikke til å stole på. Du skjønner at når en så berømt mann skriver stygt om samene, er det ikke rart at folk er skeptiske til oss» (Thorsdalen, 2018, p. 58). I Thorsdalens fiktive univers påvirkes lokalbefolkningen av holdningene til norske folk med status og makt. Fiksjonens Hamsun kan sies å være en av årsakene til at læreren stigmatiserer det samiske folk igjennom tale og handlinger i klasserommet. Hamsun og læreren har begge til felles at de tilhører den norske folkegruppa, og ser på seg selv og sitt

folk som mer utrustet og mer verdifulle enn minoritetsgrupper. Igjennom å tillegge minoritetsgrupper dårlige egenskaper hever de samtidig seg selv og sitt folk. Når lærerkarakteren skammer de samiske barna, formidler han derfor en veletablert holdning hos de øverst i samfunnshierarkiet i romanen.

3.2.4 Skamangst og uunngåelse

I det følgende vil sitatet gjengitt i 3.2.3 bli lest fra Signys perspektiv igjennom den tidligere nevnte termen skamangst. Skårderud skriver at en tidligere traumatisk hendelse kan utløse skamangst hos et individ (Skårderud, 2002, p. 57). At Signy tidlig i sin tid som elev ba om hjelp, er et tegn på at hun ikke skammet seg over skriveferdighetene sine, men tvert i mot at hun ønsket å vise de fram for læreren. Reaksjonen fra læreren, ble traumatisk for henne. I første omgang førte den til at hun gråt. I andre omgang bidro dette til at hun utviklet enda en ny forsvarsmekanisme, det Aakvaag kaller «uunngåelse», som en strategi for å hindre at det samme skulle skje igjen (Aakvaag, 2018, p. 57).

Den andre forsvarsmekanismen er knyttet til en bestemt karakter på en spesiell arena. Når elevene jobber selvstendig med skriftlige oppgaver på skolen, tar ikke Signy kontakt med læreren sin, selv om hun strever og trenger hjelp. Dette er fordi lærerens tidligere reaksjoner har utløst en sterk følelse av skam hos henne. Signy vil ikke gi læreren en ny mulighet til å skamme henne og hennes folk i full offentlighet. Forsvarsmekanismen påvirker derfor hele skolehverdagen til Signy og tar over for hennes ønske om å lære. Hun stiller ikke krav om ressurser, er taus og tilbakeholden i timene.

I tillegg til skamangst, kan vi også si at andre skildringer i verket viser at hun lider av intern skam. Hennes selvbilde, er påvirket av lærerens sosialdarwinistiske holdning mot hennes opphav. Karakteren ser på seg selv med lærerens øyne, og ser ei jente med dårlige egenskaper. Hun føler seg mindreverdige og underlegen. Dette er typiske tankemønstre for individer som plages av intern skam (Gilbert, 2000, pp. 175, 176): «Etter nesten seks års skolegang fikk fortvilelsen og skammen over å føle seg mindreverdige og dum på skolen utløp» (Thorsdalen, 2018, p. 46). «Hun følte at hun var like mye verdt som en sauelort under skosålen til læreren» (94). Igjennom Signy, viser Thorsdalen oss at fornorskingspolitikken i fiksjonen påførte de samiske skolebarna psykiske plager som dårlig selvbilde, skam og frykt. Signys psykiske plager var i all hovedsak forårsaket av læreren, hans sosialdarwinistiske holdning og mangel på gode egenskaper. Sammenfatter vi sosialdarwinisme og skam, kan vi

oppsummeringsvis si at læreren har overført den sosialdarwinistiske holdningen over på Signy. Hun ser på sitt folk og seg selv som mindreverdige og underlegne, og skammer seg over å tilhøre den samiske folkegruppa i romanen.

3.2.5 Utenomtekstelige referanser

I denne delen av oppgaven trekker jeg paralleller mellom fiksjonen og virkeligheten. I likhet med forrige kapittel, vil jeg hevde at Thorsdalens roman inneholder mange elementer som refererer til virkelige forhold. Slik jeg har nevnt tidligere i 3.1.4, er elementene som inneholder utenomtekstlige referanser interessante, fordi det gjør at romanen speiler kritiske forhold som har eksistert i virkeligheten. Referansene blir i første omgang dekket igjennom intertekstuelle spor og hentydninger. Alle termene peker på elementer i *Mors døtre* som kan sies å referere til andre tekster.

3.2.6 Intertekstuelle spor

De fiktive karakterenes opplevelse av skolen i verket, overlapper mye med hvordan samer har skildret sin skolegang under fornorskingsperioden i Norge. De autentiske skildringene er i de siste årene godt dekket av ulike mediekkanaler og igjennom ulike kommunikasjonsplattformer, der mange med samisk opphav har stått fram og fortalt sin historie om sine år på skolen (se eks NRKs dokumentarserie «Den stille kampen» (Enstad Karlsen & Segelcke, 2013), nyhetsartikkelen «Læreren forsto ikke samiske Solbjørg» (Brekke, 2013), og Ella Marie Hætta Isaksen sakprosaforetelling «Derfor må du vite at jeg er same» (Isaksen & Svendsen, 2021).) I det følgende vil jeg ta utgangspunkt i sakprosaforetellingen «Bortsendt og internert» (Tjelle, 2000), som synes å formidle mye av det samme som de nevnte mediekkanalene. Jeg vil lese ulike elementer fra *Mors døtre* som hentydninger til problemstillinger som Tjelle tar opp i sitt verk. I min lesing, finner jeg to hentydninger. Den første er lærernes holdning mot samene. Den andre er lærerens forskjellsbehandling og utførelse av ekstern skam.

Thorsdalen hentyder til problematikken som Tjelle tar for seg i boka «Bortsendt og internert» (Tjelle, 2000). I sakprosaforetellingen leser vi intervjuer av mennesker med samisk opphav som har gått på internatskole under fornorskingsperioden i Norge. Alle intervjuobjektene beskriver en vanskelig skolegang fylt av redsel for fysiske eller psykiske krenkelser utført av skolepersonell og andre medelever. Mobbing, mistriivsel, forskjellsbehandling, angst, frykt, og skam er begreper som går igjen når intervjuobjektene skal oppsummere skoleårene sine (se eks s 72, 126, 114). Det ser ut til at Thorsdalen hentyder til denne diskursen, da vi tidligere

har lest at de fiktive karakterene opplever noe av det samme. En av de som står fram i Tjelles verk er Olav Erlandsen. Han betegner seg selv som både samisk, norsk og finsk. Han gikk på Ropelv internatskole i Sør-Varanger kommune på slutten av 1930-tallet. Lærerinnas holdning til han som minoritetsbarn, har en rekke fellestrekk med gammellærerens holdning til Signy i romanen. Erlandsen og Signy tok også begge skade av årene på skolebenken:

–Forstår du ingenting din forbanna lappunge? Ordene slår inn som kvasse piler i lille Olavs hode. Han ser ned i pulten mens bestyrerinna stirrer hatsk på han. Det er bare kaos i hodet. Språkene han har båret med seg hjemmefra til skolestua er både, samisk, norsk og finsk. Det blir så uoversiktlig og gebrokkent når han skal snakke på norsk. Han får det ikke til. Det blir umulig når lærerinna er så sint og fiendtlig innstilt til han (Tjelle, 2000, p. 210).

Det første elementet som kan sies å hentyde til Tjelles verk, er framstillingen av lærerne. I fiksjonen forskjellsbehandler gammellæreren de samiske og de norske elevene. De sistnevnte får positiv anerkjennelse og mye mer hjelp i undervisningen enn den førstnevnte. Det samme gjorde lærerne på Ropelv. Erlandsen beskriver at han i likhet med Signy i fiksjonen forble stemplet og dømt som «lappjævel», uavhengig av om han utviste positive ferdigheter og egenskaper. En forskjell mellom fiksjonen og skildringen hos Tjelle, er at Erlandsen mente forskjellsbehandlingen hadde en årsakssammenheng med status og penger. Ettersom årsakssammenhengen er forskjellig, kan vi si at det er forskjellsbehandlingen og lærernes atferd i klasserommet som implisitt hentyder til Tjelles verk. Erlandsen utdyper hvordan forskjellsbehandlingen foregikk i praksis i klasserommet i sitt intervju med Tjelle:

Lærerinnen tok med silkehansker i noen, mens andre fikk gjennomgå. Olav hørte dessverre til de sistnevnte, men klarte aldri å svelge urettferdigheten han opplevde. Han forble en lappjævel (...). Foreldrenes posisjon og lommebok så ut til å være avgjørende for hvilken skolehverdag ungene fikk (Tjelle, 2000, p. 212).

Det andre elementet som kan være et intertekstuelte spor, er den eksterne skammen som Signy blir utsatt for i klassen. Vi har lest at det gikk innpå Signy i romanen, skamangsten og den interne skammen er blitt internalisert i karakterens selvbilde. Dette overlapper mye med Erlandsens skildringer. Den eksterne skammen gikk inn på han, han lærte ingenting og var mye redd. I tillegg til å være redd for verbal ekstern skam, var han også redd for fysisk straff fra lærerne. «–De var sadister –verken mer eller mindre. Spesielt mot oss sameunger. Det holdt ikke med å gi oss en vanlig ørefik hvis vi ikke innfridde deres ønsker– de tok så hardt i øret at vi begynte å blø» (Tjelle, 2000, p. 212). I voksen alder er han fortsatt bitter på det som skjedde. I likhet med Signy har derfor Erlandsen internalisert de vonde minnene fra skolen. Barndomsårene på Ropelv internat vekker vonde følelser i han selv om det er over 50 år siden

han gikk ut den døra for siste gang. «—Men jeg er merket i sinnet av disse årene, og får svært negative følelser i meg når jeg passerer Ropelv» (213).

Det ser ut til at Thorsdalen hentyder til negative fremstillinger av den norske skolen i fornorskningstiden, slike som de vi finner i Tjelles verk. I begge verdener framstilles læreren i all hovedsak som en karakter med en fiendtlig holdning mot samene. I begge verdener oppleves skolen som traumatisk og gir en følelse av skam eller frykt hos barna. Igjennom de intertekstuelle sporene aktualiserer derfor Thorsdalen ekte problemstillinger fra den virkelige verden. De intertekstuelle sporene forsterker et inntrykk av at skolene og skolepersonell utsatte samer, kvener og finner for et psykisk overgrep igjennom handlinger og verbale ytringer. Verket problematiserer derfor skolens og lærernes behandling av minoritetsbarn og konsekvensene behandlingen medførte.

I det følgende vil jeg argumentere for at Thorsdalen hentyder til en sosialdarwinistisk holdning som sentrale myndighetspersoner hadde under fornorskingspolitikken. Vi har tidligere lest at Signys lærer kan sies å inneha et nedlatende syn på den samiske folkegruppa. Han mener de har svake kognitive evner som følge av deres etniske opphav, noe Signy allerede fikk høre første skoledag i 1.klasse: «Læreren så lenge på henne før han sa: du e osså en av de dumme lappingan» (93). Utdrag som skildrer lærerens holdning mot samene, kan sies å inneholde intertekstuelle spor til tekster skrevet av virkelige personer med makt og status. Et brev, sendt til Kirke- og undervisningsdepartementet i 1933, beskriver det samiske folk som en nærmest tilbakestående gruppe mennesker. Avsenderen er en av skoledirektørene i Finnmark, Christian Andreas Brygfjeld:

De få individer som er igjen av den opprinnelige lappiske folkestamme er nu så degenerert at det er lite håp om noen forandring til det bedre for dem. De er håpløse og hører til Finnmarkens mest tilbakesatte og usleste befolkning og skaffer den største kontingent herfra til vore sindsykeasyler og åndssvakeskoler» (Brenna, 2016, p. 59).

Både Brygfjeld og lærerkarakteren mener det samiske folk er uintelligente som følge av deres etniske opphav. Både i fiksjonen og i virkeligheten eksisterte det derfor en holdning preget av sosialdarwinistisk tankegods om at det ikke var mye håp for det samiske folk. I fiksjonen kommer henvisningene til uttrykk igjennom lærerens handlinger og talegjengivelser. Han vil ikke hjelpe de samiske barna fordi han mener de ikke innehar evner for læring og er mentalt svake. Både Brynfjeld og lærerkarakteren dømmer det samiske folk til undergang. Brynfjeld

hevder sannsynligheten er stor for at de havner i psykiatrisk pleie, den fiktive læreren spør de en framtid i fjøset. Hentydningene i Thorsdalens verk gir leseren et inntrykk av at samene levde i et samfunn der majoriteten hadde en veletablert holdning om at det samiske folk var underlegen og mindreverdige den norske befolkningen. Den sosialdarwinistiske holdningen gjør at leseren sitter igjen med et inntrykk av det var allment akseptert og både uttale seg om og behandle det samiske folk dårlig. Det samiske folk ble stigmatisert og krenket av myndighetspersoner i begge verdener på bakgrunn av hypoteser og antakelser som vi med dagens briller vet ikke holder mål og er usanne. Oppsummert kan vi si at det sistnevnte intertekstuelle sporet kan ses på som en mulig årsak til at norske myndigheter og majoritetsbefolkningen skammet den samiske befolkningen både i fiksjonen og i virkeligheten. At samisk identitet var synonymt med så mye negativt, bidrar også til å gi en økt forståelse av hvorfor enkelte av samene valgte bort det samiske i oppdragelsen av sine barn. I fiksjonen er Alida et eksempel på dette, i virkeligheten leste vi i introduksjonen at mange med samisk identitet aldri lærte seg det samiske språket. Den sosialdarwinistiske holdningen ga altså negative ringvirkninger og førte til skam hos minoritetspersoner både i den virkelige verden og i fiksjonen. I neste delkapittel, går vi over i hoveddelen og avslutningen i fiksjonen og leser hvordan Signy aktivt jobber med å appropriere den koloniserende, hovedsakelig igjennom et språkbytte. Appropriasjonen kan sies å være en funksjon av skam.

3.2.7 Signys skam i romanens hoveddel og avslutning

I delkapitlene 3.2.1–3.2.5 leste vi at Signy ble framstilt som en karakter som slet mye med intern skam som blant annet var forårsaket av lærerens sosialdarwinistisk holdning. Fra kapittel 3 i romanen er det blitt opprettet en skole i nærheten av der hun bor. Signy slipper derfor å bo hos Aminda da hun kan gå til og fra skolen. Hjemme er moren syk og sengeliggende. Morens tilstand gjør at Signy må ta i et ekstra tak for å få endene til å møtes på gården. Men morens sykdom gjør også at de to får en tettere og nærmere relasjon. Signy finner mye glede i å snakke med moren fra sengekanten på kammerset. I tillegg kan moren litt norsk, og Signy får derfor hjelp med skolearbeidet som tidligere har vært et slit. Ved hjelp av moren, intensiverer Signy opplæringen i norskferdighetene og framstår i dette delkapitlet som en dynamisk karakter med stor kapasitet og klare mål for øyet: «–Jeg skal reise til hovedstaden å tjene penger, buste Signy ut med og rettet opp ryggen. –Jeg er ikke dummere enn andre. Heretter skal jeg lese alt jeg får tak i av bøker» (Thorsdalen, 2018, p. 59). Signys atferd

illustrerer et vendepunkt, hennes endring har en avgjørende betydning for den videre handlingsgangen i romanen.

3.2.8 Underkastelse og reparasjon av sosial status

Aakvaag skriver at skamfølelsen kan fungere som et signal om at individer må tilpasse seg omgivelsene sine. Skammen kan gi motivasjon til underkastelse (Aakvaag, 2018, p. 85). Med Aakvaag kan vi si at Signys vendepunkt også illustrerer en underkastelse. Karakteren underkaster seg både den fiktive læreren og fornorskingspolitikken som råder over karakterene i romanen igjennom et språkbytte. Hun gir etter og endrer atferd som følge av det eksterne fornorskingspresset hun kan sies å ha blitt utsatt for over lang tid. Underkastelsen kan i det videre sies å være motivert av tre årsaker. For det første reduserer Signy risikoen for å bli utsatt for ekstern skam og blottstilling av læreren. For det andre tilpasser hun seg samfunnet hun lever i og vil lettere bli integrert med primærbefolkningen dersom hun snakker deres språk. For det tredje vil en beherskelse av det norske språket resultere i tilgang på penger igjennom arbeid. Arbeidsmulighetene er større med et bra vitnemål og en beherskelse av majoritetsbefolkningens språk. Den siste motivasjonsfaktoren kan sies å ligge i å bli kvitt den interne skammen og skamangsten som tidligere i fiksjonens hendelsesforløp har plaget henne. Alle disse motivasjonsfaktorene resulterer i at karakteren bruker hver ledige stund hun har disponibel til øving:

Signy fikk hjelp med leksene og var iherdig. Hun pugget norske ord, bøyde verb og studerte nøye hvordan alle småordene ble brukt på norsk. I løpet av høsten hadde hun trent på å snakke norsk og å skrive fortellinger som hun kunne lese høyt foran moren når de var på tomannshånd. Uten å spørre om lov hadde hun gått til morens venninne og lånt bøker som hun stjal seg til å lese straks hun hadde en ledig stund (Thorsdalen, 2018, p. 128).

På den ene siden kan man argumentere for at underkastelsen ved første øyekast kan synes å ha en positiv funksjon for karakteren. Eksplisitt uttrykker hun at assimileringen vil gi henne tilgang en rekke goder som nevnt over. Hun håper derfor på at assimileringen leder henne ut av familiens fattigdom etter endt skolegang. I tillegg står ønsket om en norsk mann høyt: «– Tenk å gifte seg med en som snakker ordentlig norsk. Hun er heldig, utbrøt Signy henrykt» (Thorsdalen, 2018, p. 45). På den andre siden, igjennom å assimilere seg selv, gir hun implisitt uttrykk for at aspekter ved det samiske ikke er noe hun lenger ønsker å identifisere seg med. Når vi vet at skam blant annet innebærer å avvise egenskaper hos andre, kan man si at Signy skammer sin egen kultur igjennom å avvise dens språk og ønske seg bort derifra. Å bli værende i den samiske kulturen framstår som lite attraktivt, da det i fiksjonen er forbundet med mye slit, her illustrert igjennom moren:

Fødsler og hardt arbeid hadde satt sine spor. År etter år med uopphørlig slit. Rynkene, smale, fargeløse lepper sugd mellom nedtygde gommer forsterket inntrykket av et menneske som aldri tok hensyn til seg selv. Hun så gammel ut enda hun knapt hadde passert 50 (Thorsdalen, 2018, p. 42).

Moren framstår som et anti-ideal på hvem Signy ønsker å være i voksen alder, og kan også sies å være en av årsakene til hennes ønske om assimilering. Elendighet, fattigdom og svært begrensede arbeidsmuligheter. I fiksjonen problematiserer Thorsdalen sider ved den samiske kulturen, og bidrar derfor til å gi leseren en økt forståelse av hvorfor døtrene bevisst søker seg over i den norske kulturen. Å bli værende i det samiske framstår å være uattraktivt og begrensende når det kommer til livsutfoldelse. Samtlige av de samiske karakterene i fiksjonen lever under fattige kår og får i likhet med hovedkarakterene endene til å møtes igjennom lavtlønnsarbeid. For Signy er det viktig å lære seg det norske språket raskt, da det vil gi henne økt status i klassen og kanskje et bra vitnemål mot slutten av skolens siste år.

En annen motivasjonsfaktor bak underkastelsen, kan sies å være et ønske om økt sosial status i klassen. Den interne skammen og skamangsten som Signy var plaget av tidligere, illustrerer at hun tidligere hadde lav status i klassen. Dette understøttes ved hjelp av Gilbert, som skriver at lav status i en gruppe kan resultere i skam og andre psykiske lidelser: «It is suggested that shame, social anxiety and depression are all related to defensive submissive strategies when individuals find themselves placed in unwanted low status/rank positions» (Gilbert, 2000, p. 174). Aakvaag er enig med Gilbert, men legger samtidig vekt på at et individ forsøker å reparere skader på sosial status etter å ha kjent på skam (Aakvaag, 2018, pp. 80, 81). I tråd med Aakvaag og Gilbert kan man si at Signys underkastelse er en indikasjon på at hun ønsker å få høyere status i klassen. Hun ønsker oppmerksomhet og positiv bekreftelse fra læreren, slik som de flinke elevene får. Hun ønsker også gode karakterer på innleveringene sine. Halvveis i skoleåret har hun levert en stil som hun selv mener viser en progresjon i en av ferdighetene som hun har forsøkt å forbedre. Spenningen trappes opp i romanen mens Signy venter på å få den i retur. Lærerens vurdering på hennes skriveferdigheter i norsk, vil gi henne et signal om hennes status er endret eller ikke:

Signys bok lå nederst i bunken. Hendene skalv da hun bladde seg fram til besvarelsen. Blikket søkte mot den røde fargeskriften. Hun leste karakteren. Det sto Godt. Endelig, tenkte hun og pustet lettet ut. Endelig har jeg klart å få en karakter som ikke forteller at jeg er dum. Hun smakte på ordet. Godt betydde at hun klarte å skrive norsk uten så altfor mange feil. (...). Signy lot skriveboka ligge oppslått på pulten. Hun håpet at læreren kom bort til henne nå som hun var blitt flinkere i norsk. Han fortsatte å prate med de samme elevene som han alltid hadde gjort. Til og med da han stilte seg opp ved siden av jenta som satt foran henne, lot han som han ikke så henne. Ikke et blick ble sendt i retning av henne

mens han forflyttet seg i klasserommet. Han så ikke jenta som ønsket oppmerksomhet. Han så ikke de sultne øynene som tigget om anerkjennelse. Han så ikke barnet som hungret etter rosende ord. (Thorsdalen, 2018, pp. 148, 149).

Lærerens tilbakemeldinger skaper forvirring hos Signy. På den ene siden kan man si at hennes sosiale status har økt, ettersom hun fikk god karakter på stilen sin. Hennes leseferdigheter sidestilles derfor med de norske elevene og de har etter stilutleveringen mer til felles. Men til tross for at stilen viste progresjon og utvikling, velger læreren fortsatt å ignorere henne. Dette kan tyde på at hennes status er uendret i lærerens øyne selv om hun fikk god karakter på innleveringen. Romanen inneholder mange skildringer som viser at læreren ignorerer Signy i klasserommet. Passasjen ovenfor er et eksempel på dette. I neste delkapittel skal vi lese om enda flere. Ignoreringen vil bli drøftet igjennom Bhabhas term *mimicry*, og Fangens definisjon av «den moderne rasetenkingen».

3.2.9 Mimicry og sosialdarwinisme

Homi Bhabha legger i sin definisjon av *mimicry* vekt på at de koloniserte etterligner den koloniserende på forskjellige vis. Med de koloniserende mener han tidligere imperier som de franske og engelske under kolonitiden. Med de koloniserte mener han befolkningen som ble kolonisert, eksempelvis India av England og Algerie av Frankrike. De koloniserte etterligner den som har makt som følge av at de er kolonisert, eksempelvis igjennom religion eller språk. Etterligningen, som han kaller *mimicry*, resulterer i at de koloniserte blir mer lik de koloniserende som den er underordnet: «(...) then colonial mimicry is the desire for a reformed recognizable Other, as a subject of a difference that is almost the same, but not quite» (Bhabha, 2019, p. 153). Bhabha understreker imidlertid, at uansett hvor mye de koloniserte approprierer de koloniserende, vil den førstnevnte alltid være annerledes sett fra de sistnevntes øyne. Appropriasjonen kan resultere i at de har mer til felles, slik som religion og språk, men ettersom vedkommende er innbygger i et kolonisert land, vil vedkommende alltid bli sett på og behandlet som ulik den koloniserende. Bhabha understreker også at kolonisubjektets nye identitet i møte med koloniasatorien, kan ha en positiv funksjon⁶ for den førstnevnte. Det er ikke rom for noen utfyllende beskrivelse av dette her, ettersom assimileringen stort sett har en negativ funksjon for karakterene i *Mors døtre*. Noe av det som er relevant for mitt prosjekt, er forfatterens beskrivelser av prosessen kolonisubjektet

⁶ Bhabha skriver at en vellykket appropriasjon resulterer blant annet i at kolonisubjektet blir en trussel for den koloniserende: «The success of colonial appropriation depends on a proliferation of inappropriate objects that ensure its strategic failure, so that mimicry is at once resemblance and menace» (Bhabha, 2019, p. 154).

gjennomgår i det han eller hun forsøker å bli lik den koloniserende. Signy forsøker å appropriere kolonimakten igjennom å lære seg deres språk. Hun prøver derfor å tilpasse seg omgivelsene i fiksjonen, noe Bhabha betegner som kamuflasje, her gjengitt av Hauge: «Mimicry brukes også om dyr, der kan etterligne deres omgivelser. På den måte bliver de dels usynlige (...)» (H. Hauge, 2002, p. 387). Igjennom å beherske det norske språket, blir hun mer lik majoritetsbefolkningen, og utad vil det derfor ikke merkes at hun egentlig ikke har norsk opphav. I tråd med Hauge og Bhabha kan man derfor si at hun kamuflerer seg. I tillegg kan mimicry tolkes som et selvforsvar mot blottstilling og verbale krenkelser fra de koloniserende. Mimicry gir henne altså de samme fordelene som underkastelse, men Signys etterligning skaper en forvirring hos læreren. Læreren, som representerer de koloniserende, endrer ikke atferd mot Signy, selv om hun har appropriert trekk ved hans kultur. Han ønsker å opprettholde bildet av henne som en «andre», «almost the same but not quite». I en replikkveksling med moren, gir Signy uttrykk for at hans behandling av henne gjør vondt: «– Det er noe mer som plager deg, mente moren. –Læreren bryr seg ikke om meg selv om jeg er blitt flink. Øynene ble fulle av tårer, de som hun hadde holdt igjen på skolen.» (Thorsdalen, 2018, p. 152).

Lærerens reaksjon, ignorering, kan også tolkes i lys av sosialdarwinismens folkeslagshierarki:

I følge den «moderne» rasetenkingen er det derfor ikke mulig for enkeltindividet å gå over fra «de andre»- gruppen til «vi-gruppen» ved å assimilere i den dominerendes kultur. Forskjeller mellom folkeslag ble ansett som naturgitte. Rasebegrepet ble et metafysisk begrep i den forstand at enkeltindividet var uinteressant, rasene ble koblet til egenskaper som overskygget individuelle forskjeller. Enkeltavvik kunne for øvrig forklares som degenererte tilfeller (Fangen, 1993, p. 14).

Uansett hvor hardt den koloniserte forsøker å bli assimilert med den koloniserende, vil den sistnevnte alltid se på den førstnevnte som dårligere og underlegen, på grunn av dens etniske opphav. Dette til tross for at den koloniserte motbeviser mytene og holdningene. Vi ser at dette er tilfellet med Signy i fiksjonen. Selv om hun har forsøkt å assimilere den norske kulturen, igjennom språk, er hun fortsatt «en andre» i lærerens øyne. Hun blir ignorert og behandlet som en fremmed. Han later som han hverken ser eller kjenner henne i klasserommet. For læreren er Signys gode skoleprestasjoner et avvik. Signy vil alltid være en del av den samiske folkegruppa, at hun utviser ferdigheter som motbeviser dette, er uinteressant. Skoleprestasjonene og det norske språket, er bare en maske, som skjuler noe annet. Bak masken er Signy fortsatt en «lapp» på grunn av sitt etniske opphav, morsmål og kultur. Hun er fortsatt forskjellig fra de norske barna, selv om det ikke synes i timen. Selv om

skoleferdighetene hennes er gode, blir hun fortsatt satt i bås: «Han så bare lappingan» (149). Læreren ser altså ikke på ferdigheter, progresjon eller andre gode egenskaper som de samiske barna utviser. Hans forutinntatte holdning fører til at han bare ser på forskjellene. Barna er fortsatt samiske og tillegges som følge av dette en rekke negative konnotasjoner, selv om de blir mer like de koloniserende og gjør det de får beskjed om. I tillegg bidrar ignoreringen til å holde den hegemoniske strukturen mellom kolonisert og den koloniserende ved like. Læreren mener han selv er overordnet den samiske folkegruppa. Med Fangen kan man si at de koloniserte aldri vil lykkes i å bli assimilert med de koloniserende. I fiksjonen leser vi at uansett hvor mye Signy forsøker å appropriere «de norske», blir hun alltid sett på som annerledes og dårligere av de koloniserende på grunn av sitt biologiske opphav. Ettersom det er hun som uttrykker dette selv, er hun innforstått med at uansett hvor mye hun forsøker å assimilere seg, vil hun alltid aldri bli sidestilt med de norske elevene i lærerens øyne. Likevel har hun et håp om at hun iallefall sidestilles med de norske i klassen når det kommer til skoleferdigheter.

3.2.10 Skam og gruppetilhørighet

Signy har mot slutten av romanens hendelsesforløp fullført siste år på folkeskolen. Hun er veldig spent på om karakterene vil gjenspeile hennes progresjon og innsats det siste året. Vitnemålsutdelingen siste skoledag er derfor en spenningsfylt dag for henne. Læreren har tidligere år plassert elevene i grupper før utdelingen. De flinke elevene får vitnemålet først og de skolefaglige svake får det sist. Alle tidligere år har hun fått vitnemålet sitt på samme tid som den sistnevnte gruppen. Denne gruppen har i all hovedsak bestått av samiske elever. Den førstnevnte gruppen har hovedsakelig bestått av norske elever. Nå håper hun på et gruppebytte:

Et krent fanget oppmerksomheten. Læreren sto med vitnemålene i handa. Opplesningen av navnene begynte. Signy holdt på å segne om av nervøsitet. Det eneste hun klarte å tenke på var om vitnemålet hennes lå i den øvre eller nederste del av bunken. Selv om karakteren i norsk var blitt god det siste halvåret, hadde læreren fortsatt å overse henne. Moren hadde ment at han var for hovmodig til å erkjenne at også lappingan kunne lære norsk.

–Signy.

Hun skvatt. –Ja, svarte hun lavt uten å se opp.

–Kom hit. Lærerens stemme tvang henne til å se opp mot tavla. Hun skulle opp å stå ved siden av de flinke elevene. Noe som hun hadde drømt om hele våren. (Thorsdalen, 2018, p. 184).

Lærerens inndeling og klare skille på de skolesterke og de skolesvake elevene, kan leses i lys av termene inn- og utgruppe. Aakvaag skriver at et individ kan tilhøre en gjeng som vedkommende er mye sammen med og der alle har en del felles, positive egenskaper. Dette

betegner hun som en inngruppe (Aakvaag, 2018, p. 115). En inngruppe består altså av individer som har en rekke gode egenskaper til felles. I seansen ovenfor deler læreren elevene i to grupper utifra hvor flinke de er på skolen. De som har gode skoleferdigheter blir lest opp først og må stille seg opp sammen med andre skoleflinke elever. Med hjelp av Aakvaag kan vi kalle denne gruppa for inngruppa. Alle i denne gruppa er skolefaglig sterke og behersker det norske språket. De har oppnådd skolens mål. Majoriteten av inngruppa har også norskt opphav og går i verket under betegnelsen «norskungan». Signy blir plassert i denne gruppa på vitnemålsutdelingen, til tross for at hun har samisk opphav. Årsaken til at hun har havnet i inngruppa, er hennes faglige evner. Hun har fått et fellestrekk med inngruppa, hun er like flink som de på skolen og har således nådd sitt første mål om å bli assimilert. Vitnemålsutdelingen illustrerer derfor et gruppebytte for Signy. Hun har gått fra utgruppa til inngruppa, noe som i utgangspunktet framstilles som positivt for karakteren.

Elevene som får vitnemålene sist, blir plassert i utgruppa av læreren. Inngruppa kjennetegnes av at de har flere positive kjennetegn enn utgruppa (Aakvaag, 2018, p. 115). Elevene i lærerens utgruppe, har noe negativt til felles. De har ikke bestått skolens mål og behersker ikke det norske språket på en tilfredsstillende måte. Det ser også ut til at denne gruppa kun har samiske representanter, som følge av navnet «lappungan». I følge Aakvaag, kan individer i en utgruppe kjenne på skam som følge av at de ikke er gode nok (2018: p. 115). Signy var tidligere i hendelsesforløpet en del av lærerens utgruppe og kjente på mye skam knyttet til dette. Men ettersom hun har tatt grep for å underkaste seg og appropriere omgivelsene sine, blir hun av læreren plassert i inngruppa under vitnemålsutdelingen. I utgangspunktet er dette noe positivt for karakteren. Plasseringen tyder på at hun har nådd sitt mål om underkastelse igjennom et fysisk bevis. Men gjengivelsen av Signys tanker tyder på at hun har dårlig samvittighet ovenfor utgruppa og føler hun har sviktet de: «I det samme øyeblikket opplevde hun at hun mistet fotfeste. (...) Signy kjente seg som en forræder» (Thorsdalen, 2018, p. 184). Å gå fra utgruppa til inngruppa skal vise seg å bli en prosess fylt med blandede følelser.

Aakvaag skriver at det er vanskelig å bevege seg mellom inn og utgrupper (Aakvaag, 2018, pp. 115, 116). Seansen ovenfor illustrerer at dette er tilfellet hos Signy. «Hun hørte ikke til lappungan og heller ikke norskungan på skolen» (Thorsdalen, 2018, p. 184). På den ene siden kan man si at Signy nå er en del av inngruppa i klassen. Hun har noe til felles med de som hun ikke hadde før. På den andre siden kan man si at Signy fortsatt er en del av utgruppa, ettersom hun kommer fra en samisk familie, fortsatt snakker språket og fortsatt blir ignorert

av læreren i skoletimene. Inngruppas reaksjon på henne, tyder også på at de har blandede følelser omkring sitt nye gruppedlem, men klarer å ta seg sammen i siste liten: «Norskungan vekslet overraskende blikk med hverandre før de hentet fram smilet da hun kom mot dem» (Thorsdalen, 2018, p. 184). Selv om læreren har gitt henne plass i inngruppa, har Signy dårlig samvittighet ovenfor utgruppa. Vitnemålsutdelingen skildrer en indre konflikt. På den ene siden føler hun at hun har sviktet utgruppa si, ettersom de ikke har klart det samme som henne på skolen. De er på samme sted som Signy var før, de strever med norsk og har som følge av dette ikke oppnådd skolens mål. Vitnemålsutdelingen er en skamfull opplevelse, der de får et fysisk bevis på at de har svake, skolefaglige evner. På den andre siden kjenner Signy på stolthet over det hun har fått til, og til syvende og sist er det denne følelsen som gjør at hun tar i mot vitnemålet og stiller seg opp sammen med inngruppa: «Hun skulle ta i mot beviset på at hun hadde klart skolens mål» (ibid). Etter skolen løper Signy hjem for å dele nyheten med moren, som kan sies å være en av årsakene til at hun har lyktes: «–Mor, jeg har klart det, ropte hun mens hun hev etter pusten og viftet med konvolutten. –Nå har jeg et bevis på at jeg er flink i norsk. Moren smilte til henne. –Jeg visste du kom til å klare det, sa hun med overbevisning i stemmen» (Thorsdalen, 2018, p. 185).

Oppsummeringsvis kan vi si at Signy slet mye med intern skam og skamangst i starten av hendelsesforløpet som følge av at hun hadde internalisert lærerens sosialdarwinistiske holdning omkring seg selv og sitt opphav. Hun så seg selv igjennom den koloniserendes blikk og kjente seg mindreverdige og underlegne som følge av at hun var samisk. Fra kapittel 3 i romanen, leser vi at skammen fører til at Signy tar en rekke grep for å få det bedre på skolen. Hun forsøker å assimilere seg med den koloniserendes kultur og hennes vitnemål illustrerer at hun på mange måter har lyktes i sin underkastelse og appropriasjon av kolonimakten. At læreren plasserer henne i inngruppa, viser også at hun har fått økt status i klassen. På den andre siden, vil hun aldri bli lik de koloniserende, uansett hvor mye hun prøver. Dette understøttes av den sosialdarwinistiske holdningen. Lærerens atferd ovenfor henne, tyder på at hun i hans øyne alltid vil være «en andre» og bli plassert i en bås som følge av dette. Til sist er det hennes familie som setter begrensninger på hennes framtid og ønske om integrering med det norske majoritetssamfunnet. Når moren blir sengeliggende på grunn av sykdom, blir Signy presset til å bli værende igjen på gården for å hjelpe til: «Hun kunne glemme å tenke på utdanning. Å arbeide på gården som en voksen straks hun var konfirmert, var framtidsutsiktene som var opplest og vedtatt» (Thorsdalen, 2018, pp. 155, 156).

Med Signy som eksempel, viser Thorsdalen at assimileringen var vanskelig og utfordrende for den samiske folkegruppa. Som nevnt tidligere, ekskluderer fornorskingspolitikken samisktalende fra utdanning og opplæring. Dette fører til at mange av de samiske ikke har muligheter til å komme seg ut av fattigdommen. De kan ikke skifte yrke eller ta utdanning fordi de ikke mestrer det norske språket. Dette gir igjen ringvirkninger til barna, for slik vi ser av Signy, føler hun seg presset til å være igjen hjemme for å hjelpe til. For det andre, viser Thorsdalen leseren at uavhengig av hvor hardt de samiske forsøker å assimilere seg, igjennom eksempelvis et språkbytte, er risikoen stor for å bli møtt med en nedlatende holdning fra majoritetssamfunnet. Dette i seg selv hindrer assimilering. Ettersom holdningen synes å være etablert hos den koloniserende, kan man anta dette begrenser den kolonisertes muligheter på arbeidsmarkedet, i tillegg til at den hindrer sosial interaksjon med majoritetsbefolkningen. Holdningen nedvurderer, avviser og ekskluderer de samiske karakterene fra majoritetskulturen, og påfører derfor den samiske folkegruppa en ekstern og intern skam. Fornorskingspolitikken og den sosialdarwinistiske holdningen skaper både sammen, og hver for seg, en enda større avstand mellom nordmenn og samer. Thorsdalen skildrer derfor et paradoks. Det overordnede målet med fornorskingspolitikken var at samer skulle erstatte sine samiske kulturtrekk med norske, men i verket fungerer politikken helt motsatt. Funksjonen er marginalisering. Samene går tilbake til det samiske, og fattigdommen går i arv til neste generasjon.

3.3.0 Fannys skam

De forrige kapitlene behandlet fornorskingspolitikken og Signys skam på skolen. Dette kapitlet tar utgangspunkt i en annen karakter, på en annen arena. Den påfølgende analysen studerer skam og orientalisme både i et samisk og norsk miljø. Fannys skam og forsøk på assimilering blir dekket igjennom tre delkapitler. Det første tar utgangspunkt i Fanny og hennes skam tidlig i fiksjonens hendelsesforløp da hun enda bor hjemme. For strukturens skyld, blir dette dekket i delkapitlet 3.3.1. De neste delkapitlene, 3.3.2–3.3.4, studerer hva karakteren skammer seg over under et arbeidsopphold i Finnmark. Karakteren forandrer seg i forbindelse med flyttingen. Forandringen og møtet med den koloniserende drøftes fra et postkolonialt perspektiv. Delkapitlet 3.3.5 drøfter hvilken type skam karakteren kan sies å inneha i slutten av romanens hendelsesforløp. Hvert delkapittel innledes av et kort handlingsresymé, da skammen endrer seg ut i fra hvilke omstendigheter karakteren står ovenfor og i. Overordnet forsøker dette delkapitlet å svare på følgende forskningsspørsmål: Hvilke skamobjekter kan karakteren synes å inneha på de ulike bostedene? Hvilken skam kan

sies å være påført av andre, og hvilken type skam legger hun på seg selv? Hvilken funksjon har skammen for karakteren? Hvordan kan skammen leses i sammenheng med at karakteren tilhører en kolonisert gruppe?

3.3.1 «Arbeid og Guds ord. Guds ord og arbeid»: Fannys skam i barndomshjemmet
Fanny er den nest eldste søsteren i søskenflokket. Hun er 20 år og bor hjemme. I likhet med sine søsken må hun bidra med tungt arbeid for å få endene til å møtes. Et særtrekk ved karakteren er at hun framstår som dyktig i håndarbeid. Hennes ferdigheter gjør at hun har høy status hos moren, da det hun produserer selges videre og gir familien inntekt. Fanny har et ambivalent forhold til sine yngre søstre som hun ofte angriper og blottstiller under påsyn av andre i bygda, eller andre familiemedlemmer hjemme på gården. I tillegg utfordrer hun familiens religiøse tro blant annet igjennom bruk av rusmidler:

Karina stirret sjokkert på henne. At søsteren drakk sprit, visste hun ikke. Faren smakte ikke alkohol. Moren mente sprit var djevelens verk. –Du glør som om du aldri har sett skikkelige folk ta seg en dram, hveste Fanny inn i øret hennes og holdt flasken inn i øret hennes og holdt flasken oppunder nesen på henne. –Drikk! –Slutt! Jeg vil ikke ha, svarte Karina og dyttet bort flasken. –Det skal vi bli to om, flirte Fanny og presset flasketuten inn i munnen på søsteren.(...)
Karina hev etter pusten og hostet og harket før hun kom seg på føttene. Tårene rant. Gjort til latter og utskjemt løp hun gjennom skogen og ut mot veien. Hun ville hjem fortrest mulig. Hånlatteren til søsteren fulgte henne nedover dalen (Thorsdalen, 2018, p. 69).

I følge Aakvaag kan et individ utvise forskjellige typer atferd dersom vedkommende kjenner på intern skam. En av de er å gå til fysisk eller verbalt til angrep på andre: «En effektiv kur mot å kjenne seg liten og sårbar er å gjøre seg stor og mektig igjen. En rask måte å bli mektig på er å være fysisk dominerende: å gjøre seg selv stor og den andre liten» (Aakvaag, 2018, pp. 58, 60). I barndomshjemmet på Nustevåg framstår Fanny som en temperamentsfull karakter og hun går stadig til verbale angrep på søstrene sine igjennom latterliggjøring og spydeige kommentarer. I passasjen over leser vi at et av angrepene på lillesøsteren Karina er av fysisk art. Fanny tvinger henne til å drikke alkohol under påsyn av noen lokale gutter. Søsteren føler seg så ydmyket at hun rømmer fra situasjonen i det angrepet er over. De verbale og fysiske angrepene på Fannys søsken kan tolkes som et uttrykk for at Fanny selv lider av intern skam. Med hjelp av Aakvaag kan vi si at Fanny forsøker å nøytralisere skammen igjennom å skamme andre, og da er hennes småsøsken lette og tilgjengelige ofre. I tillegg til at Fanny får utløp for sin egen skam, resulterer angrepene også i at Fanny sprer sin egen skam over på søstrene, slik at de også skammer seg. Når Karina kommer hjem får hun ikke sove fordi hun føler seg skamfull og ydmyket av søsteren: «Hun så seg selv sittende vill i blikket med ei flaske stappet i munnen. For et skammelig syn det måtte ha vært» (Thorsdalen, 2018, p. 70).

Fanny påfører Karina ekstern skam. Fra å føle seg liten, fører angrepet til at Fanny føler seg stor igjen. Hun har kontroll og framstår som dominerende i relasjonen med søstrene. Men hva er det egentlig karakteren selv skammer seg over? I det følgende vil jeg hevde at Fanny kan sies å være påvirket av både ekstern og intern skam. Det førstnevnte tar utgangspunkt i at hun blir påført ekstern, religiøs skam av foreldrene sine. Det andre tar utgangspunkt i den interne skammen, som kan sies å være påvirket av hennes sivilstatus som enslig og flere elementer knyttet til tilværelsen hjemme på gården.

Den eksterne skammen som Fanny blir påført av andre i romanens eksposisjon, er i all hovedsak knyttet til foreldrenes religiøse tro:

En ting var moren striks på og det var oppførselen. Alle skulle, også Fanny, oppføre seg anstendig. Det skulle ikke ryktes på bygda at døtrene hennes var løsaktige. Drikking og hor hørte ikke hjemme i en vel ansett læstadiansk familie. Moren gjorde sitt beste i å oppdra jentene i den eneste rette og saliggjørende tro, men det var ikke enkelt å holde kontroll med mange oppløpne døtre (Thorsdalen, 2018, p. 26).

Fannys atferd illustrerer at hun tar avstand fra foreldrenes religiøse tro. Hun både drikker alkohol og utfører seksuelle handlinger med gutter i perioden hun bor hjemme. Likevel må hun forholde seg til læstadianismen da bibelopplesning, besøk i bedehuset, hard disiplin og forbud mot lek på helligdager, er en del av livet på gården. I tillegg refererer både moren og faren til bibelen når de vurderer hva som er syndig og ikke. Familiens religiøse tro, fører til at Fanny forsøker å skjule det moren ville kalt for syndig atferd. En av Fannys skjulestrategier er å liste seg inn og ut av hjemmet i skjul på nattetid etter hun har drukket eller vært med gutter, en annen er at hun tar søstrene med seg på utfluktene som et skalkeskjul: «–Du har å holde kjeft og bli med meg, hveste hun mellom sammenbitte tenner» (Thorsdalen, 2018, p. 31). Skjulestrategiene til karakteren, kan tolkes som et forsøk på å unngå ekstern skam av religiøs karakter fra foreldrene. Selv om foreldrene skammer Fanny, kjenner ikke karakteren selv på intern skam over atferden sin. Fanny kan derfor sies å eksternalisere den religiøse skammen fra foreldrene sine. Årsaken til at hun forsøker å skjule det, framstår altså ikke som å være et utslag av intern skam, men et ønske om å unngå ekstern skam, da det uansett er ubehagelig og skaper dårlig stemning: «Dersom moren fikk høre rykter om utskeielser, kom formaningene på løpende bånd » (Thorsdalen, 2018, p. 98). Fanny ønsker seg bort fra læstadianismen, og som hjemmeboende må hun forholde seg til troen hver eneste dag: «Det var som om Fanny protesterte mot alt det moren sto for: Arbeid og Guds ord. Guds ord og arbeid!» (29). Den eksterne skammen påvirker henne i negativ forstand, hun framstår som mett og lei. I tillegg

oppleves den økonomiske avhengigheten av foreldrene som skamfull da den illustrerer både at hun er enslig, uselvstendig og fattig.

Et av objektene som Fanny skammer seg over når hun enda bor hjemme, kan sies å være familiens økonomi. Wurmser skriver at det siden antikkens tid har blitt sett på som en skam å være fattig:

One of the most common «faults» regarded as shameful is social weakness, whether it is poverty, dependency upon others, especially in the form of accepting charity or a reputation as a loser. Poverty in particular has been viewed as a disgrace from antiquity (Wurmser, 1981, p. 33).

Det å være fattig og avhengig av andre, gir altså individer en grunn til å skamme seg. Dette er tilfellet hos Fanny. Tross at hun er over 20 år, er hun fortsatt avhengig av foreldrene sine for å ha en plass å bo og for å få mat og klær. Tilbake krever foreldrene at Fanny er med på å forsørge alle i familien, primært igjennom håndverksarbeid. Hele tilværelsen framstår som skamfull for Fanny, som tidlig uttrykker at hun drømmer om et annet liv enn det hun har: «Hun ønsket seg nye utfordringer, ikke en tilværelse der hun satt dag etter dag på det samme kjøkkenet og det ene praktstykket etter det andre tok form mellom fingrene hennes» (Thorsdalen, 2018, p. 18). Det er mye som tyder på at Fanny skammer seg over å arbeide hjemme på gården. Fannys første skamobjekt kan derfor sies å være hennes økonomiske avhengighet til foreldrene sine. Implisitt uttrykker hun derfor et ønske om å være økonomisk selvstendig og forsørge seg selv igjennom arbeidsoppgaver som hun selv ønsker. Tilværelsen på gården viser det motsatte.

Går vi tilbake til den klassiske definisjonen av skam, kan man forstå at Fannys skam er knyttet til mange sider ved hennes liv sammen med foreldrene: «Jeg fremstår som dårligere enn jeg skulle ønske, og frykter hva folk tenker om meg- eller jeg er redd for at jeg kan komme til å fremstå dårlig» (Aakvaag, 2018, p. 36). Aakvaags definisjon kan kobles opp mot denne uttalelsen til Fanny som kan sies å oppsummere hva hun skammer seg over når hun enda bor hjemme:

–Jeg har vært her lenge nok og gjort masse gratisarbeid, svarte Fanny skarpt. –Du vet hvor gammel jeg er. Det er på tide at jeg kommer meg bort og tenker på meg selv. Ikke et øre har jeg tjent hittil. Det fins ikke framtid for meg å gå her hjemme og jobbe for mat og klær. Se på Alida! Stemmen til Fanny gikk opp i fistel. –Hun fant seg til og med en flott mann (Thorsdalen, 2018, p. 104).

Oppsummert kan vi derfor si at Fanny mener tilværelsen på gården gjør at hun framstilles dårligere enn det hun ønsker og at den aggressive atferden mot søstrene framstår som et utslag

av at hun skammer seg. Karakterens skamobjekter i barndomshjemmet kan oppsummeres slik: 1. Økonomisk avhengighet, 2. Gårdsarbeid 3. Hennes siviltilstand som ugift. Overordnet illustrerer alle disse elementene et ønske om frigjøring, både når det kommer til religion, økonomi og arbeid. Fanny ønsker å være selvstendig og gjøre det hun selv vil, og i kapittel 6 blir tanke til handling. Fanny reiser fra barndomshjemmet sitt, og den siste som mottar denne beskjeden er hennes skrantende mor som skjønner at hennes framtidige fravær gir negative konsekvenser for de som blir igjen: «Jeg reiser med far til Finnmark når han skal på marked, opplyste Fanny med hevet hode. Stemmen var kald. Blikket var festet på moren. Moren svarte ikke. Hun svelget grøten og la skjea på tallerkenen. Det ble helt stille ved bordet» (Thorsdalen, 2018, p. 103). Med Wurmser kan vi si at Fanny nå gjennomfører en ny handling forårsaket av skam: «Thus, there is, besides feared contempt and isolation, another affective component in shame that follows exposure, anxiety, and the spreading of the affective reaction. It is the wish to hide, to flee, to "cover one's face"» (Wurmser, 1981, p. 54). Fanny flykter, i håp om å bli kvitt skammen sin. Implisitt drømmer hun om å bli assimilert med fiksjonens majoritetsbefolkning, da alt ved det samiske framstår i fase 1 som skammelig og noe hun tar avstand fra. Målbevisste intensjoner til tross, tilværelsen i Finnmark som minoritet skal vise seg å by på nye utfordringer og en ny form for skam. Livet i Finnmark og de nye skamobjektene som medfølger, er elementer som blir drøftet i neste delkapittel.

3.3.2 Kommager, overtro og språk: Fannys skam i Finnmark

Fanny forlater gården, familien og den syke moren når hun flytter fra Nustevåg. Alidas ektemann, Lars, har ordnet arbeid til henne som kjøkkenhjelp på et gruveanlegg i Finnmark. Hun har også skaffet seg en plass å bo og deler værelse med en norsk kvinne, Lovise. De to blir godt kjent og har mye til felles. På jobb lærer Lovise Fanny opp på kjøkkenet. På fritiden lærer hun henne norsk, i tillegg til at de drikker og deltar på festlige lag, hovedsakelig for å sjekke opp nye menn. En av mennene som Fanny blir kjent med og som skal spille en sentral rolle for henne utover i hendelsesforløpet, er Herman. Nordmannen innehar alt Fanny har drømt om og ønsket seg, men relasjonen blir kortvarig, til Fannys store skuffelse. Relasjonen blir behandlet i både i dette delkapittelet og under 3.3.4. Først tilbake til fluktmotivet. Slik vi har lest tidligere, innebærer flukten over til Finnmark et ønske om å bli assimilert med den norske befolkningen. Underveis tar Fanny mange grep for at hennes opphav ikke skal synes utdad. Det første grepet er å endre klesdrakt:

Kulden krøp opp gjennom sålene på de nye støvlettene som hun hadde kjøpt seg da hun reiste til Alida. Kommagene hadde hun kvittet seg med. Det fottøyet kom hun aldri mer til å bruke, hadde hun bestemt seg for. Kåpa hun også hadde tatt seg råd til, var av god kvalitet. Skinnkraven lå kveilet som et varmt dyr rundt halsen (Thorsdalen, 2018, p. 113).

Det er mye som tyder på at Fannys skamobjekter fra barndomshjemmet, er blitt erstattet med nye etter at hun flyttet. Aakvaag skriver at dersom et individ føler skam, kan vedkommende forsøke å skjule det han eller hun skammer seg over. «Og skammen gjør at vi skjuler» (Aakvaag, 2018, p. 182). Årsaken til at noen skjuler et skamobjekt, kan ligge i at vedkommende frykter å bli evaluert negativt dersom skamobjektet blir eksponert foran andre (196). Med hjelp av Aakvaag kan vi si at Fanny kjenner på intern skam over å bli assosiert med det samiske. Å kjøpe seg nye klær kan i et skamperspektiv tolkes som en strategi for å skjule sitt samiske opphav. Klærne hun gikk med i barndomshjemmet viste at hun både var fattig og samisk, da kommager og tekstiler i skinn er typiske samiske klær. Samene som skildres i verket er utelukkende beskrevet som fattige, derfor viser klærne både samisk tilhørighet og fattigdom. Fanny frykter at hun blir evaluert negativt dersom hennes samiske identitet blir eksponert i møte med nordmenn. Den nye klesdrakten, støvletter og kåpe, gjør at hun i første omgang ikke blir avslørt som samisk i møte med den norske befolkningen. På hurtigruta, er det derfor ingen som ved første øyekast kan se Fannys etniske opphav og klassebakgrunn. Det første skamobjektet i Finnmark, kan derfor sies å være samiske klær. Det andre skamobjektet under livet i Finnmark, er læstadianismen.

I delkapittelet 3.3.1 argumenterte jeg for at Fanny eksternaliserte foreldrenes religiøse tro. Særlig kom dette til uttrykk igjennom handlinger, hun både drakk alkohol og hadde uforpliktende seksuelle forhold med flere gutter. Under hennes opphold i Finnmark, fortsetter denne atferden og Fanny føler seg derfor frigjort fra foreldrene. Men likevel er det visse elementer ved den religiøse oppveksten som enda ikke har gitt slipp i karakteren. Etter en av mange fuktige kvelder, følger Herman henne hjem. I det nordlyset viser seg på himmelen, minnes karakteren på hva hun har lært om fenomenet og snakker før hun rekker å tenke på at uttalelsen kan avsløre henne som mindreverdige:

–Nordlyset får meg til å fryse, mumlet Fanny og trykket seg tettere inntil ham. –Som barn fikk vi ikke lov til å spøke med nordlyset. Derfor liker jeg ikke å se på det. –Men det er ikke farlig, lo Herman og la armen rundt henne. –Vitenskapsmenn har forsket på det og funnet ut at det skyldes magnetiske krefter ved Nordpolen som gjør at ørsmå partikler samlet seg i store mengder og lyser opp himmelen. –Hjemme trodde vi det var Djevelens verk. Så uvitende var vi. Fanny kunne bitt av seg tunga etter den siste kommentaren. Der sto hun og røpet hvor lite hun visste og kanskje også sitt opphav. Hun ønsket å få slutt på snakket om nordlyset (Thorsdalen, 2018, pp. 175, 176).

«Skammen er en skam over seg selv ovenfor den andre» (Skårderud, 2002, p. 65). Fannys betraktninger om nordlyset, gjør at hun er redd for å bli avslørt som samisk ovenfor Herman. Denne gangen er det familiens læstadianske tro som er skamobjektet. I følge læstadianismen er nordlyset besjelet og har vonde krefter, og ettersom læstadianismen er en trosretning for samer i fiksjonen, er Fanny redd for at Herman vil legge dette sammen og avvise henne. Avledning er også en kjent strategi dersom et individ kjenner på skam (Aakvaag, 2018, p. 60). Fannys skamuttrykk blir derfor å avlede han igjennom å skifte samtaleemne, i tillegg til å skamme seg selv. Det framstår som at hun både ser på seg selv som uviten og dum i møte med nordmannen. Relasjonen mellom Herman som nordmann og Fanny som samisk, vil bli drøftet nærmere igjennom et postkolonialt perspektiv i delkapittelet 3.3.4. Først skal se at det ytterligere er to elementer hun skammer seg over mens hun enda bor i Finnmark.

I likhet med for lillesøsteren Signy, er morsmålet også et skamobjekt for Fanny. Norskferdighetene hennes avslører at hun har et annet morsmål enn kollegaene og arbeiderne på gruveanlegget. Derfor bruker hun svigerbroren som øvingspartner i starten av arbeidskarrieren sin:

Hun hadde snakket norsk med svigerbroren sin mens hun var der. Ord for ord, setning for setning var hun blitt bedre, men ikke bra nok, syntes hun selv. Lovise virket å være grei. Jeg kan spørre henne om hjelp, tenkte hun selv om hun syntes det var flaut å utlevere sin bakgrunn med en gang (Thorsdalen, 2018, p. 115).

Det å lære seg norsk, kan i likhet med forrige kapittel tolkes som en strategi for å ikke bli avslørt som samisk. Å mestre norsk flytende vil gjøre at omverdenen ikke assosierer henne med hennes samiske bakgrunn og alt det negative som følger med. Før møtet med nordmannen Herman, har hun blitt så flink i språket at han ikke avslører hennes identitet før lengre ut i hendelsesforløpet. Etter å ha hatt et forhold, dumper han henne, og hennes muntlige reaksjon blottstiller hennes opphav:

–Mu ipmil. Atte andagassi mu suttuid⁷, hulket hun høyt. Herman ble stående og måpe. Hatten ble dreid rundt og rundt mellom fingrene. Han så på Fanny som lå på golvet. –Du snakker samisk. Han hørtes overrasket ut. Hun svarte ikke, orket ikke å svare. Hun hadde avslørt sin herkomst. Ikke en eneste gang hadde Herman stusset når hun snakket norsk. Lovise hadde rost henne og sagt at hun hadde hodet på rette plass når det gjaldt å lære språk. Men nå i et svakt øyeblikk hadde hun tydd til morsmålet. *Ipmil* var et ord som var innprentet i hjernen fra barndommen (Thorsdalen, 2018, p. 214).

⁷ Den samiske replikken er oversatt av forfatteren på side 4 i romanen og betyr følgende «Min Gud- tilgi meg mine synder»

Skamobjektet er altså avslørt og Fanny skammer seg i fiksjonens nåtid over to elementer. Det første er at hun selv blottstilte sin samiske identitet, i et sårt øyeblikk, muligens av mangel på vokabular i norsk. Blottstillingen avslører ikke bare at hun har samisk morsmål, innholdet i frasen refererer til barnetroen. I et sårt og ydmykende øyeblikk, henvender hun seg til Gud og uttrykker implisitt en anger på sin atferd. Dette kan skyldes Hermans avvisning, som er det andre skamobjektet passasjen illustrerer. Han vil ikke gifte seg med henne og ettersom hun er forelsket i han, tar hun dette svært tungt. «Den dypeste form for skamopplevelse er å vise seg frem med seg selv og sin kjærlighet for så å bli avvist» (Skårderud, 2002, p. 65). At begge elementene opptrer på samme tid illustrerer at Fanny kjenner på en sterk intern skam. Hennes mål om å bli gift med en nordmann, er knust. I tillegg har hun avslørt sin samiske identitet som hun har jobbet så hardt for å skjule. Relasjonen med Herman har også gitt henne et nytt objekt å skamme seg over. Hun er gravid, og Herman vil ikke ha noe med henne og ungen å gjøre. Det nye skamobjektet vil bli drøftet i lys av termen skambeskyttelse i 3.3.5. Før vi kommer dit, vil Fannys første skamobjekter i Finnmark, bli lest igjennom et postkolonialt perspektiv: kontraster, mimicry og kamuflasje.

3.3.3 Orientalisme og postkolonialisme i Fannys identitetskamp

Når Claudi skal definere orientalisme, refererer han til Said. Begge hevder at det ble konstruert et kulturelt skille mellom de koloniserte landene og de vestlige imperiene under kolonitiden: «(...) koloniene ses som Vestens motsats og gjerne forstås som en underutviklet, usivilisert eller på andre måter underlegen utkant» (Claudi, 2013, p. 191). Said utdyper dette ytterlige i sin teori om orientalismen. Han mener at kontraster mellom Øst og Vest blant annet ble skapt av engelske ministre under kolonitiden:

Men det viktigste forholdet på politiske, kulturelle og endog religiøse premisser, ble –i Vesten, som er det som interesserer– ansett for å være forholdet mellom en sterk og svak part. Mange betegnelser ble brukt for å uttrykke dette forholdet: Balfour og Cromer brukte typisk nok flere. Orientaleren er irrasjonell, lastefull (fållen), barnlig og «annerledes»; dermed er europeeren rasjonell, dydig, modig og «normal» (Said, 1994, p. 52).

Diskursen som Said påpeker har mye til felles med sosialdarwinismen som jeg var inne på i forrige kapittel. Det de har til felles, er at de koloniserte blir sett på som en underlegen og usivilisert gruppe av den koloniserende. En viktig forskjell, er at Said sier at det negative synet på orienten, førte til at oksidenten tok over orientens territorium under imperialismen. I *Mors døtre* har det skjeve maktforholdet som Said skildrer overføringsverdi på mikronivå, i relasjoner mellom representanter fra begge gruppene. Dette kommer jeg tilbake til i neste delkapittel. Først, skal vi lese at Suids beskrivelser av orienten og oksidenten har

overføringsverdi til skildringer av Fanny og Herman. Når Fanny omgås representanter fra fiksjonens oksident, føler hun ofte at hennes kunnskap kommer til kort. Dette leser vi i passasjen omkring nordlyset. Karakteren knytter fenomenet til elementer fra den samiske kulturen. I følge denne er nordlyset styrt av utenomjordiske krefter og assosiert med en religiøs skikkelse, djevelen. Orientalernes synspunkter på værphenomener baserer seg derfor på det den koloniserende vil betegne som overtro og myter. Herman, en representant fra oksidenten, avfeier dette og refererer til vitenskap og forskning. Det skapes en kontrast mellom orient og oksident i verket når Fanny underlegger seg Hermans synspunkter. Hun beskriver seg selv og sitt folk som uviten og uintelligent. Dette gjør hun også i møte med en annen representant fra oksidenten. Hennes romkamerat, Lovise framstår å være mer skolert enn Fanny. Ettersom Fanny ikke forstod skolens språk, lærte hun i likhet med Alida lite da hun gikk på folkeskolen: «Tariff? Hva var det? Fanny ville ikke spørre. Uvitenhet er en form for dumhet og bevis på at en er uskolert, tenkte hun og merket at hun følte seg irritert på Lovise, samtidig som hun var misunnelig på henne» (Thorsdalen, 2018, p. 119). Igjennom Fanny, framstår det derfor som om den koloniserende har mer kunnskap og fornuft enn den koloniserte. Den sistnevnte mangler disse egenskapene som følge av at hun er samisk. Fanny mangler kunnskap om verden både fordi hun ikke mestret skolen og fordi at foreldrene hennes forklarte verdensfenomener igjennom orientens religiøse tro. Med hjelp av Said kan vi si at Fanny har internalisert oksidentens diskurs omkring sitt opphav og blitt en orientalist. Det er hun som tillegger kulturen dårlige egenskaper og disse reflekterer hun over i møter med oksidenten. Møtet med oksidenten resulterer også i at hun gjennomgår en identitetsendring, ettersom hun i Finnmark har tatt avstand fra orientens språk, klær, arbeid og religion.

Fanny er en dynamisk karakter, som endrer seg i forbindelse med flyttingen. Endringen er et resultat av at hun lar seg assimilere med den koloniserendes kultur. Fra en postkolonial synsvinkel kan endringen leses i lys av Bhabhas termer «mimicry» og «camouflage»: «As Lacan reminds us, mimicry is like camouflage, not a harmonization or repression of difference, but a form of resemblance that differs/defends presence by displaying it in part, metonymically» (Bhabha, 2019, p. 157). Møtet mellom den koloniserende og den koloniserte, kan altså resultere i at den sistnevnte blir ganske lik den førstnevnte, men aldri helt, bare delvis. Overfører vi disse begrepene til Fanny og *Mors døtre*, kan vi si at Fanny har kamuflert seg og appropriert mange sider ved den koloniserendes kultur. Hun snakker det samme språket, kler seg likt, har det samme yrket, og bor på samme plass som andre nordmenn. I tillegg har hun det samme forholdet til alkohol og seksualitet som andre

representanter fra kolonimakten i verket. Det siste momentet, er at hun har internalisert den koloniserendes holdning omkring sitt etniske opphav og det er dette som kan sies å være hovedårsaken til at hun flytter. Med dette i mente, kan man si at Fanny har kamuflert seg og blitt lik den koloniserende på mange områder mens hun bor i Finnmark. Utad merker derfor ikke nordmenn at hun opprinnelig er samisk ved første øyekast. På den andre siden, leser vi at mange deler ved det samiske fortsatt er en del av hennes mentalitet. I verket illustreres dette igjennom at hun fortsatt anvender det samiske språket i situasjoner der hennes norskkunnskaper kommer til kort. I brevveksling med foreldrene, unngår hun også å skrive om at hun har tatt avstand til familiens religiøse tro. Dette kan være et utfall av at hun forsøker å tekkes foreldrene sine. Barndomstroen er iallefall ikke glemt: «At hun gikk på dansetilstelninger? Nei, det ville blitt sett på som syndig av foreldrene. At hun drakk alkohol på festene og kjøpte litt alkohol i blant? Nei, og atter nei! Moren ville bruke et ord på henne, og det var fordervet!» (Thorsdalen, 2018, p. 159). I Finnmark har Fanny «en fot i hver leir» og hennes identitet framstår å være det Bhabha karakteriserer som en «metonymi» av den koloniserendes identitet. På den ene siden må hun forholde seg og ta hensyn til kulturelle elementer fra den kolonisertes kultur fordi hun har kontakt med familien sin og fordi den samiske oppveksten fortsatt sitter i karakterens mentalitet. På den andre siden forsøker hun å overta elementer fra kolonimakten igjennom språk, atferd, arbeid og klær. Fannys identitet framstår derfor å hverken høre hjemme i den ene eller andre kulturen. Selv om hun oppriktig ønsker å appropriere alle sider ved kolonimaktens kultur, lykkes hun ikke da hennes fortid aktivt ser ut til å være til stede i hennes tanker og betraktninger om seg selv. Med hjelp av Bhabhas kjente frase kan vi si at Fanny er : «almost the same, but not quite» (Bhabha, 2019, p. 153).

3.3.4 Orientalisme i relasjonen mellom Herman og Fanny.

Fanny begynner sakte men sikkert å innse at hun må oppdra barnet på egenhånd. Herman har avvist henne, og gravide kvinner er ikke ønsket som arbeidskraft på gruveanlegget. Fanny har ikke annet valg enn å reise tilbake på Nustevåg. I barndomshjemmet er alt som før, men noe er blitt verre. At Fanny er gravid uten en barnefar å vise til, blir sett på som en synd og fører til at hun blir mye skammet av alle familiemedlemmene. Hennes graviditet anses å være en så stor skam for familien, at den døende og blinde moren ikke blir informert om datterens tilstand, før hun på et overraskende vis avslører det selv i romanens avslutning. Skammen bunner fra alle hold i at Herman, har avvist og forlatt henne.

Fannys kjærlighetsflørt, Herman framstår å være verkets andre antagonist. Dette inntrykket skapes hovedsakelig igjennom Fannys synsvinkel og hans talejengivelser. Hennes tankejengivelser og beskrivelser av handlinger som han utfører, stiller han i et dårlig lys. For det første, avviser han henne når hun sier at hun er gravid, han vil hverken gifte seg med henne eller ha noe med barnet å gjøre. I tillegg framstiller han henne som lett på tråden og antyder at noen andre også kan være barnefaren: «–Men det kunne ha vært en hvilken som helst, bare han var en passende mann, svarte han med et hånlig smil» (Thorsdalen, 2018, p. 213). Fanny blir desperat og håper at han vil skifte mening. Senere til sin søster, uttrykker hun at hun har fått ytterligere en avvisning av han, denne gangen i brevform:

–Nei, du, det er ikke noe bryllup i sikte for mitt vedkommende, svarte Fanny og fortalte at i det eneste brevet hun hadde mottatt fra den løgnaktige kvinnebedårer, hadde hun fått grei beskjed om at hun skulle glemme ham for godt. Noen flere brev fra henne ønsket han ikke. Hvis hun fortsatte med å sende flere brev, kom de uåpnet tilbake (Thorsdalen, 2018, p. 351).

Herman framstår altså som uansvarlig og slem mot Fanny. Han ønsker ikke å ha noe med barnet å gjøre og overlater ansvaret til Fanny alene. I tillegg uttaler han krenkende ord om henne og hennes atferd og forsøker å legge all skyld på Fanny, igjennom å hevde at han ikke er faren. Han går i verket fra å være varm og flørtende til å bli kald og slem. Endringen skjer i forbindelse med graviditeten. Han unngår og avviser henne både i Finnmark og når hun flytter hjem igjen. Når leseren får innblikk i hvilke fatale konsekvenser hans avvisning medfører, hun må slutte i jobben og flytte hjem til fattigdommen med en familie som skammer henne, skapes det en sympati for Fanny og antipati for Herman.

Det er noe interessant i relasjonene mellom antagonistene og de samiske karakterene i verket. I en postkolonial fortolkningsramme skaper relasjonene et skille mellom det Said karakteriserer som oksident «oss» og orient «de»:

For dette er det viktigste intellektuelle spørsmål som reises av orientalismen. Kan man dele den menneskelige virkelighet, slik menneskelig virkelighet faktisk synes å være åpenbart forskjellig, inn i tydelige ulike kulturer, historier, tradisjoner, samfunn, endog raser, og overleve konsekvensene som mennesker? Ved å overleve konsekvensene som mennesker, mener jeg å spørre om det det er noen mulighet til å unngå fiendskapen som uttrykkes ved inndelingen av, for eksempel, mennesker i «oss» (vestlige) og «dem» (orientalere). Fordi slike inndelinger er generaliseringer hvis bruk historisk og i vår tid har vært å tvinge viktigheten av skillet mellom noen mennesker og enkelte andre mennesker, mot vanligvis ikke spesielt beundringsverdige mål (Said, 1994, p. 58).

Skillet, som ble skapt av Vesten, inneholdt generaliseringer og stereotyper av Østens folk av negativ karakter. Dette resulterte i et skille mellom «oss», Vesten, og «de», Orienten. Vesten eksisterte som en motsats til Østen og illustrerte noe positivt i motsetning til den andre parten.

Dette skillet har overføringsverdi til *Mors døtre* og forholdet mellom antagonistene i verket og de samiske karakterene. I forrige kapittel leste vi om den andre antagonist i verket, Signys gammellærer. Det er interessant å se at antagonistene i *Mors døtre* begge er etnisk norske og representerer kolonisatoren. I et større perspektiv kan det se ut som at deres behandling av de samiske karakterene, kan være motivert av at de tilhører oksidenten og anser seg selv og sitt folk til å være overlegen. Begge antagonistene skammer og avviser de samiske karakterene igjennom tale og handlinger. Fra deres synsvinkel framstår de samiske karakterene som annerledes og noe de ikke ønsker å identifisere seg med. Herman, kutter all kontakt med Fanny, og Signys gammellærer ignorerer henne fra første til siste skoledag.

Relasjonene skildrer også en avmakt. Det er antagonistene som har makt over elevene i klasserommet, og det er antagonistene, Herman som bestemmer hvilken framtid barnet og Fanny skal få. De begge har dominans og kontroll i relasjonen med den koloniserte og er overlegen i relasjonen. Oppsummert kan vi derfor si at relasjonene de samiske karakterene har med antagonistene resulterer i at de kjenner på skam og ydmykelse. Her ser vi ytterligere et eksempel på at skam og orientalisme kan sies å ha en sammenheng. Antagonistene skammer de samiske karakterene som følge av at de selv tilhører oksidenten og innehar deres syn på orienten. Orienten står for noe fremmed og er assosiert med mye negativt som oksidenten ikke vil ha noe med å gjøre. Signy og Fanny blir derfor ignorert og avvist. Orientaleren internaliserer denne diskursen og kjenner på skam som følge av dette. Begge partene er i verket med på å skape et skille og en avstand og kontrast mellom «oss», nordmenn på den ene siden og «de», de samiske karakterene på den andre.

3.3.5 Fannys skam tilbake på Nustevåg

Wurmser skriver at individer som kjenner på skam, kan skjule sitt skamobjekt for omverdenen for å beskytte sin integritet fra offentligheten:

In the latter, the core of oneself, the deepest feelings for someone else or for a supreme value need to be protected and veiled against all eyes. Shame, then, is a guardian protecting the core of integrity. In this second example it is a preemptive act: "Lest I be ashamed, I hide what is most precious". Here «shame» is prevention of actually being shamed (Wurmser, 1981, pp. 47,48).

Wurmsers definisjon på skambeskyttelse, kan overføres til Fannys motiv for å flytte tilbake til barndomshjemmet. Hennes primære skamobjekt er det voksende barnet i magen, og ettersom karakteren hverken er gift eller forlovet, ser graviditeten ut til å være skambelagt i den koloniserendes kultur. Dette var noe av det første Fanny ble advart mot av den norske ansvarshavende på gruveanlegget: «Han hadde sagt at han var fornøyd med at det dukket opp

et voksent damemenneske og ikke disse umodne jentungene som var naive og ikke hadde vett til å ta vare på seg selv. Før en visste ordet av det ble de gravide med en eller annen Don Juan og måtte slutte» (Thorsdalen, 2018, pp. 117, 118). Sjefens syn på gravide, ugifte kvinner påvirker Fanny negativt. Selv kaller hun fosteret for «lausunge»: «Så mye enklere alt ville vært hvis de var forlovet, tenkte hun. Nå sitter jeg her med en lausunge i magen» (Thorsdalen, 2018, p. 204). For å beskytte seg selv mot ekstern skam fra den norske majoritetsbefolkningen, flykter Fanny tilbake til barndomshjemmet for å oppdra barnet alene der. Flukt er som vi har vært bort i før, en typisk atferd utløst av skam. I dette tilfellet innebærer flukten en skambeskyttelse. Fanny beskytter skamobjektet sitt igjennom å forlate Finnmark og flytte hjem igjen. Barndomshjemmet ligger isolert til i en minoritetsbygd, langt vekke fra de etnisk norske, som hun kan sies å skamme seg ovenfor. Men selv om hun beskytter skamobjektet igjennom flukten, er hun skuffet over seg selv og omstendighetene hun nå står i. Før hun reiser, leser vi at selv at hun lider av intern skam over sin tilstand. Hun latterliggjør sitt begjær ovenfor barnefaren og har således et svekket selvilde før avreise: «Å måtte reise hjem uten å ha en barnefar å vise fram, var ikke akkurat det hun hadde forestilt seg. Hun hånflirte av seg selv. Hun hadde lagt seg skinnflat for Herman, drømmemannen» (Thorsdalen, 2018, p. 210). Under 3.3.1 leste vi at hennes reise til Finnmark var motivert av frigjøring og et ønske om assimilering. Å måtte reise hjem igjen som følge av at hun er gravid og enslig, er et stort nederlag for karakteren. Hennes drømmer er knust. I tillegg viser det seg at hun også hjemme blir møtt med ekstern skam, i form av latterliggjøring og spydige kommentarer. Familiens eksterne skam mot Fanny vil bli drøftet i lys av termen «slutshaming».

Slik vi husker fra teorikapitlet, legger Aakvaag i sin definisjon av *slutshaming* vekt på kvinner, seksualitet og negative sosiale sanksjoner fra andre: «Det finnes sterke føringer for hva som er greit og ikke når det gjelder sex (...) Den som avviker fra føringene, enten det nå gjelder å ha gjort ting eller ikke å ha gjort dem, kjenner ofte skam» (Aakvaag, 2018, p. 145). De som skammer kvinnen på grunn av hennes seksualitet, kaller hun «slutshamere»: «Og de andre er her ikke bare den man (potensielt) har sex med, men også vennene, skolen, media, foreldrene (...) og så videre (ibid). Slutshaming handler altså om at en kvinne blir påført skam fra andre, slutshamere, som følge av en seksuell handling. I *Mors døtre* blir Fanny påført mye slutshaming av søstrene sine, i første omgang på grunn av hennes seksuelle atferd: «—Ryktene går, søster. Det er blitt fortalt at du både festet og drakk sammen med mannfolkene på arbeidsplassen i Finnmark, og for enslige mannfolk fra både nord og sør var det bare å

forsyne seg med det de ville ha (Thorsdalen, 2018, p. 249). Å ligge med gutter uten å være gift er derfor en skambelagt atferd, som ga Fanny et dårlig rykte i hjembygda. Fanny blir utsatt for ekstern slutshaming av hele familien sin, og befinner seg i en sårbar situasjon ettersom hun ikke har noen annen plass å dra.

Et annet element kan også kobles opp mot slutshaming og det er Fannys graviditet. Å få et barn utenfor ekteskap, i tillegg til at barnefaren er fraværende, framstår også som uakseptabelt i den samiske kulturen. Å være enslig mor framstår derfor som skambelagt både for barnet og moren. Kallenavnet «lausunge» illustrerer dette. Barnet er et resultat av morens uanstendige seksuelle atferd og blir også straffet for dette: «–Alle vet at du skal ha en lausunge, og det er mange, kom det fra Signy. Et undertrykt knis virket som lunte på søsteren» (Thorsdalen, 2018, p. 308). Lillesøsteren latterliggjør storesøsteren etter hennes tilbakekomst. Fanny opplever derfor mye slutshaming av søstrene som kan synes å godte seg over hennes tilstand. Det er uklart om søstrenes slutshaming har en årsakssammenheng med foreldrenes religion, normer i enten majoritet eller minoritetskulturen, eller om det rett og slett kun er for å terge søsteren for å fyre henne opp, ettersom hun før avreise til Finnmark framstod både som aggressiv og sjefete i søskenflokket. Skamobjektene hennes har gjort at hun har gått fra å framstå som stor og sterk, til liten og svak, og muligens har slutshamingen også et hevnmotiv. Søstrene ønsker å ta igjen for kjeft og skam som Fanny tidligere har påført de. Hevnmotiv eller ikke, en som tydelig slutshamer Fanny på på bakgrunn av religion, er hennes far. Aakvaag utdyper sammenhengen mellom religion og slutshaming på følgende måte:

I andre miljøer, for eksempel religiøse, kan seksuell avholdenhet frem til giftingen er plantet på fingeren, være et ideal for både gutter og jenter. Lyst som raser og fråder i tenåringskropper, skal bekjempes. Det ektepar som går til alters jomfruelige og rene, lever opp til standarden, de andre skammer seg i stillhet og håper at ingen oppdager hva som hendte den torsdagen i april etter ungdomsmøtet i bedehuset (Aakvaag, 2018, p. 144).

Religion kan altså påvirke folks syn på seksualitet og normer knyttet til dette. I fiksjonen er faren troende, og det er religionen som gjør at han lar Fanny få være på gården, til tross for at hun påfører familien en skam:

–Her i huset er det plass til alle de små barn som måtte komme. Det er ikke barna det er noe galt med, det er de voksne som er de skyldige og lever i hor og glemmer å følge Guds formaninger. Dersom mor hadde vært frisk, ville ingen av dere våget å komme hjem med et uekte barn. Men nå som hun er alvorlig syk, så...Faren brast i gråt. –Så ville alt ha vært annerledes, sukket han tungt og reiste seg møysommelig fra bordet (Thorsdalen, 2018, p. 254).

Faren viser til læstadianismen og bibelen når han slutshamer datteren. Fra farens side, er derfor slutshamingen religiøs. Han skammer datteren fordi hun har oppført seg syndig og seksuelt umoralsk. Å ligge med gutter utenfor ekteskap blir sammenlignet med prostitusjon, og barnet blir som følge av dette kalt «uekte», ettersom hun hverken er gift eller har en barnefar å vise til. Det er i det videre religionen som likevel gjør at han gir henne plass på gården. Barnet er uskyldig, det er moren som har brutt religiøse normer. Slik vi har lest, blir Fanny påført mye slutshaming i barndomshjemmet. Bak slutshamingen leser vi et ekko av at de alle mener hun er mindreverdig, uanstendig og dårlig som følge av hennes seksuelle atferd i Finnmark. De avviser og angriper henne, og hun har ingen steder å flykte. Ufrivillig er hun nødt til å forholde seg til slutshamingen hver eneste dag. Før hun flyttet til Finnmark, eksternaliserte Fanny foreldrenes religiøse skam, i tillegg til at hun framstod aggressiv og kontrollerende i relasjonen med søstrene. Mot slutten av romanen har det skjedd en endring. Den massive slutshamingen hun til stadighet blir konfrontert med, har fått fotfeste i henne og hun lider mye av intern skam, noe som illustreres igjennom atferd og tanker om seg selv.

«Skam er, bevisst eller ubevisst, en affekt som næres av en diskrepans mellom den jeg er, og den jeg vil være, mellom forventning og realisering» (Skårderud, 2002, p. 38). Fannys diskrepans mellom den hun er og den hun vil være er nå større enn noen sinne i verket. I tillegg til å gå tilbake til alle skamobjektene som livet i barndomshjemmet medfører, har hun nå ytterligere et objekt å skamme seg over. Hun er ugift, singel og gravid. Hennes ideal om frigjøring, assimilering, giftemål med en nordmann og selvrealisering har aldri vært fjernere. Diskrepansen resulterer derfor i en sterk intern skam som vokser i intensitet. Hver gang barnet rører seg i magen blir hun påminnet om diskrepansen og elendigheten som hun nå står i: «Det var en påminnelse om at hun bar på et ufødt liv som snart kom til å stå i veien for hennes drømmer, hvis ikke barnefaren tok til vettet og giftet seg med henne» (Thorsdalen, 2018, p. 250). Når leseren vet at Herman aldri tar kontakt med henne igjen, forstår man at hele hennes tilværelse er svært skamfull for karakteren. Skam er opplevelsen av egen uverdighet (Skårderud, 2002, p. 40) Fanny føler seg uverdig fordi hun er gravid og må møte fremtiden som enslig mor. I tillegg ble også forsøket på assimilering mislykket, og mot slutten av hendelsesforløpet leser vi at karakteren angrer seg på at hun i det hele tatt reiste: «For en håpløs situasjon jeg har havnet i. Jeg har absolutt null kontroll, tenkte hun. Kanskje jeg burde ha hørt på mor og blitt hjemme. Forholdene ville vært helt annerledes hvis jeg hadde blitt svanger med Johannes» (Thorsdalen, 2018, p. 311). Å gifte seg med en fra det samiske miljøet, ville iallefall ført til status og aksept i minoritetskulturen. Men ettersom

graviditeten er skambelagt i både majoritet og minoritetskulturen, forstår hun at hun bare må leve med skammen. Å bli utsatt for ekstern slutshaming, i tillegg til å lide av en sterk intern skam, gir til slutt utslag på karakterens atferd. Det holder på å rakne for henne, og i første omgang går det utover fysiske objekter: «–Til helvete med alt, mumlet hun og gikk bort til veven, plasserte høyre skulder under rullen, spente begge beina i gulvet og tok i med all kraft. Rullen løsnet på den ene siden og skled ned samtidig som hun datt. Enden av treverket traff hoftekammen før den rullet ned på gulvet» (Thorsdalen, 2018, p. 311). Fra å lide av intern skam, begynner hun mot slutten av romanen å fysisk gå til angrep på andre som et forsøk på å nøytralisere skammen. I første omgang er det veven, et redskap som illustrerer hennes dystre framtid som fattig, som får gjennomgå. I andre omgang kan morens mistenkelige dødsfall mot slutten av romanen kobles opp mot Fannys skam.

Familien har beskyttet den blinde og døende moren for Fannys graviditet, de frykter at nyheten vil gjøre hennes helse dårligere. Men selv om moren er blind, begynner hun å fatte mistanke og når Fanny endelig manner seg opp til å snakke med henne, blir hun nok en gang møtt med avvisning og forakt:

–Jeg visste at det var noe galt med deg siden du ikke ville pleie din egen mor. At du ikke skjemmes! Stemmen endret karakter. Nå var den hvesende og gjennomtrengende. –Reiste fra oss da vi trengte deg som mest og frekk til å komme tilbake med en horunge i magen. Er det takken fordi jeg ikke straffet deg hardt nok hver gang du løp etter mannfolk? Moren snøftet og slapp taket. –Gå ut herfra! (Thorsdalen, 2018, p. 354).

Morens eksterne slutshaming, opprører Fanny som blir kastet ut fra rommet: «Hun kokte innvendig og merket at hun var så rasende at hun holdt på å miste kontrollen» (Thorsdalen, 2018, p. 355). Det som skjer dagen etter er påfallende. Fanny kaster ut Signy fra morens rom og krever at hun går i fjøset. Dagen etter finner Signy moren død i sengen. Ettersom Fanny var den siste som var sammen med henne, er en mulig tolkning av dødsårsaken at hun drepte henne. Skårderud skriver at destruktiv atferd kan være et resultat av at et individ plages mye av skam. Dette karakteriserer han som «skambaserte syndromer»:

«Et nytt språk om skam handler om en økt bevissthet om det vi kan kalle skambaserte syndromer. Dette er fenomener som rusmisbruk, avhengighetstilstander, spiseforstyrrelser og ikke minst fysiske og seksuelle overgrep» (Skårderud, 2002, p. 41). Med hjelp av Skårderuds term, skambaserte syndromer, kan drapet muligens være et resultat og utfall av Fannys skam. Ettersom Fanny har blitt ydmyket av moren, i tillegg til at hun selv lider av intern skam, kan det å angripe andre tolkes som et syndrom på hennes lidelser. Moren kan således ses på som et offer, ettersom det er hun som påfører datteren den verste skammen, i form av avvisning og

forakt. Fannys skam ble etter morens ytringer, så intens at hun mot slutten av romanen mistet fornuft og kontroll. En mulig tolkning av morens død, er at Fanny drepte henne på grunn av sin skam.

Oppsummert kan vi si at Fannys skam endrer seg ut i fra hvor hun er og hvem hun omgås. Innledningsvis i romanen når hun bor med familien sin, skammer hun seg over mange elementer med tilværelsen. Hun er singel og økonomisk uselvstendig, i tillegg til at religionen synes å plage henne. Skamobjektene resulterer i at hun flykter over til kolonimaktens område, men også her kommer skammen tilbake med nye objekter. Læstadianismen og mangel på skolegang er eksempler på dette. Når representanter fra kolonimakten avslører dette, skammer hun seg på nytt. Ser vi romanen på bakgrunn av strukturene som Said påpeker i orientalisme, kan vi si at Fanny har internalisert oksidentens syn på orienten, og skammer seg selv fordi hun ser på seg som underlegen og mindreverdige. Dette kommer særlig til uttrykk i relasjonene hun utvikler med representanter fra oksidenten. Internalisering av en orientalistisk tankegang og skam som en funksjon av dette, synes å være et gjentakende trekk hos flere av karakterene i Thorsdalens verk. I forrige delkapittel leste vi om Signy, som også strevde med skam som følge av at hun tilhører orienten i fiksjonen. Thorsdalen problematiserer derfor oksidentens behandling av orienten, på et mikronivå i relasjoner og på et overordnet politisk nivå, under fornuftspolitikken. I oppholdet i Finnmark er Fanny bare delvis assimilert, hun har appropriert mange sider hos den koloniserende, men ikke alle. Det framstår som om hun hverken hører hjemme i den ene eller andre kulturen, noe som understøttes av Bhabhas termer *mimicry* og *kamouflasje*. Tilværelsen i Finnmark avrundes med at karakteren er blitt gravid og avvist av barnefaren. Ettersom tilstanden hennes er skambelagt hos den koloniserende, flykter hun hjem, et valg synes å være motivert av skambeskyttelse. Vel hjemme på Nustevåg, dukker alle skamobjektene fra tidligere opp igjen, i tillegg til at graviditeten også er sterkt skambelagt hos familien. Skammen driver Fanny til vanvidd, og avslutningsvis blir det trukket en parallell mellom Fannys skam og morens død.

4.0 Avrundning

I teoridelen henviste jeg til Hauge da jeg presenterte ulike postkoloniale lesinger av et verk: «1. Læsning af tekster produceret af forfattere fra lande med en kolonial historie, primært af de tekster, der handler om kolonialismens virkning og arv enten i nutiden eller i fortiden.» (H. Hauge, 2002, p. 404). Thorsdalens verk er inspirert av virkelige hendelser, holdninger, personer og politikk har vi lest i analysen. Thorsdalen problematiserer og kritiserer derfor fornorskingspolitikken på et overordnet nivå, både i virkeligheten og i fiksjonen. Således kan man si at hun skildrer virkningen av kolonialismen i Norge mot samene i sin roman. Ettersom verket er publisert i 2018, løfter hun gamle problemstillinger opp på nytt i tillegg til at hun sier noe om arven av kolonialismen i leserens samtid. I dag vet vi at fornorskingspolitikken førte til at mange samer la bort samisk språk og kultur i oppdragelsen av egne barn. I tillegg skapte skolepolitikken analfabeter og resulterte i at samene opplevde store psykososiale utfordringer som videre gikk i arv gjennom generasjonene etter (eksempel Tysfjord-saken). Arven etter kolonialismen kan også sies å eksistere hos enkelte som representerer majoritetsbefolkningen. Når vi på Norges nasjonaldag leser at barn fortsatt blir hetset i det de går med samisk kofte (Karlsen, 2022), forstår vi at stigmatiseringen av samene fortsatt eksisterer i Norge, selv om politikken offisielt er over, kongen har beklaget seg og samisk språk og kultur blir forsøkt styrket og bevart igjennom offentlige ressurser. Thorsdalen gir leseren en pekepinn på når, hvorfor og hvordan stigmatiseringen startet. Etter å ha lest hennes roman sammen med tekster hun kan sies å referere til, i tillegg til aktuell samtidslitteratur, forstår man at negative holdninger mot samene kan leses som en konsekvens av fornorskingspolitikken som varte i 110 år.

Å bruke kunsten som et medium til å formidle et aktivistisk budskap er ikke noe nytt. Når det kommer til samisk kunst, skriver Gaski at den lenge har vært preget av «(...) kamp mot undertrykking og oppvurdering av egen kultur» (1998, p. 29). Samenes opposisjon mot majoritetssamfunnet er altså formidlet igjennom andre kunstformer, slik som joik eller lyrikk. Thorsdalen valgte romansjangeren. En av fordelene til denne sjangeren er formen. Romanen har ingen begrensninger på antall sider, sammenlignet med eksempelvis et debattinnlegg som har et mye strengere formkrav. Formen gir forfatteren mange muligheter til å forsøke og påvirke leseren når det kommer til innhold. Begge disse elementene (både innhold og form) kan forfatteren utnytte til sin fordel. Et eksempel er forfatterens anvendelse av litterære virkemidler. Et annet er valg av fokaliseringsforhold. Er budskapet undertrykkende samfunnsforhold, kan forfatteren skildre og poengtere dette til leseren igjennom fortellerstemmen. Ved å ta et

slikt bevisst valg, vil de kritiske samfunnsforholdene dominere mye av romanens plot. Detaljerte skildringer av karakterer som lider på grunn av uheldige samfunnsstrukturer, kan eksempelvis bidra til å forsterke forfatterens budskap ytterligere. Hva det aktivistiske formålet kan sies å være og hvilke virkemidler og grep den forfatteren velger, varierer selvsagt fra verk til verk. Hovedessensen er at den dikteriske friheten den skjønnlitterære forfatteren har også kan anvendes til å utforske og demonstrere reelle samfunnsproblemer. Å lese et verk som et uttrykk for forfatterens aktivisme, er derfor en anvendelig innfallsvinkel til et framtidig litteraturprosjekt.

Mors døtre har blitt lest igjennom termer fra skamteori og diskurser og teorier fra postkolonialismen. Analysen har vist at perspektivene overlapper og kan anvendes parallelt. Perspektivene har derfor overføringsverdi til annen litteratur som tematiserer forholdet mellom minoritet og majoritet, både på et mikronivå igjennom relasjoner og på et makronivå igjennom politikk. Et åpenlyst eksempel på et framtidig forskningsobjekt, er litteratur som tar utgangspunkt i urbefolkningen i andre deler av verden, eller andre minoriteter i Norge som kvener og finner. Andre eksempler er minoritetsgrupper som eksempelvis homofile, innvandrere, kvinner, funksjonshemmede, mørkhudede eller andre folkegrupper med annen etnisk bakgrunn enn majoriteten. Perspektivene kan derfor anvendes både på nasjonal og internasjonal litteratur, i sakprosa som skjønnlitteratur, nåtid som fortid. Hovedessensen er at minoritetsgruppene møter utfordringer, som eksempelvis negative holdninger eller marginalisering i møte med majoritetskulturen. Skam kan sammen med teorier fra postkolonialismen bidra til å framheve relasjonen på et ytterligere nivå, igjennom eksempelvis å studere hvordan relasjonen preger minoritetskarakterenes mentalitet i negativ forstand. Skamteori framstår alene som en anvendelig teori som kan anvendes i verk som skildrer individer eller litterære karakterer som plages med dårlig selvbilde, eller som blir utsatt for krenkelser, mobbing o.l av andre. Denne avhandlingen illustrerer bare en av mange måter å anvende teoriene på, enten det er postkolonialisme, skam, hver for seg eller sammen. Teoriene har derfor et stort utviklingspotensial til å bli videreutviklet i framtidige forskningsprosjekt, store som små. Mitt bidrag ble å bruke perspektivene på en helt ny roman som ingen har skrevet en avhandling om tidligere. I framtiden håper jeg noen tar stafettpippen videre og analyserer denne romanen, eller de to andre i Thorsdalens serie, enten med de samme perspektivene som jeg har valgt, eller noen helt andre. Dette er ikke bare viktige og nyttige bidrag til litteraturfeltet. Prosjektet gir også en verdifull kunnskap om samisk språk og

kultur som kan videreformidles til framtidige elever i skolen dersom forskeren slik som meg, skal bli lektor.

5.0 Litteraturliste

- Berg Rahkonen, A. M. (2018). -Håper sannhetskommissjonen leser boka. Retrieved from https://www.nrk.no/kvensk/_-haper-sannhetskommissjonen-leser-boka-1.14292859
- Bhabha, H. (2019). Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse. In (pp. 152-160). Berkeley: Berkeley: University of California Press.
- Bodøgaard, J. O. (2019). Et boktips til Sannhets- og forsoningskommissjonen. *Bedre skole*.
- Brekke, B. (2013). Lærerne forsto ikke samiske Solbjørg. Retrieved from <https://www.nrk.no/dokumentar/internatskoler-og-samene-1.11309606>
- Brenna, W. (2016). Hjertespråket. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger. *Samene i Norge: fornorskning og identitetsbygging*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/sec2#kap4>
- Claudi, M. B. (2010). *Litterære grunnbegreper* (Vol. nr. 181). Bergen: Fagbokforl.
- Claudi, M. B. (2013). *Litteraturteori* (Vol. 192). Bergen: Fagbokforl.
- Eidheim, H., & Storm, D. (2000). *nasjon blir til*. Tromsø: Tromsø museum, Universitetet i Tromsø.
- Enstad Karlsen, R., & Segelcke, T. (2013, 31.10.2013). Den stille kampen. Retrieved from <https://tv.nrk.no/serie/den-stille-kampen>
- Fangen, K. (1993). *Rasismens historie og forhistorie*. [Sogndal]: [Sogn og Fjordane distriktshøgskule].
- Gaski, H. (1998). *Skriftbilder. Samisk litteraturhistorie*. Karasjok: Kárá?johka.
- Gilbert, P. (2000). The relationship of shame, social anxiety and depression: the role of the evaluation of social rank. *Clin. Psychol. Psychother*, 7(3), 174-189. doi:10.1002/1099-0879(200007)7:3<174::AID-CPP236>3.0.CO 2-U
- Harsem, A.-B. (2019). *Den mørke hemmeligheten i Tysfjord*. Oslo: Cappelen Damm.
- Harsem, A.-B. (2020). *Lena fra Tysfjord. En historie om rasisme, svik og forsoning*. (Vol. 1). Oslo: Cappelen damm.
- Hauge, A. (2018). -Ungene led fælt på skolen. Retrieved from <https://www.ruijan-kaiku.no/ungene-led-faelt-pa-skolen/>
- Hauge, H. (2002). Postkolonialisme. In J. Fibiger, G. Lütken, & N. Mølgaard (Eds.), *Litteraturens tilgange : metodiske angrebsvinkler* (pp. 369-405). København: Gad.
- Isaksen, E. M. H., & Svendsen, R. H. (2021). *Derfor må du vite at jeg er same* (1. utgave. ed.). Oslo: Cappelen Damm.
- Johansen, Å. M. (2009). «Velkommen te 'våres Norge». *En kvalitativ studie av språkbytte og språkbevaring i Manndalen i Gaivuotna/Kåffjord*. Oslo: Novus forlag.

- Karlsen, K. A. (2022, 17.05.2022). Magnus (5) gledet seg til 17. mai – skal ha blitt møtt med hets i barnehagetøget. Retrieved from https://www.nrk.no/nordland/magnus-_5_-gledet-seg-til-17.-mai-_ble-mott-med-hets-i-barnehagetøget-1.15970389
- Labba, E. A. (2021). *Herrene sendte oss hit : om tvangsflyttingen av samene*. Oslo: Pax.
- Larsen, H. (2020, 21.10). Oppgjørets time. -Det var en skam å være samisktalende. Retrieved from <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/sannhets--og-forsoningskommisjonen-henter-historier-fra-dem-som-ble-berort-av-fornorskningspolitikken-1.15170198>
- Lothe, J., Refsum, C., & Solberg, U. (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon* (Vol. 2): Kunnskapsforlaget ANS H.Aschehoug & Co (W.Nygaard) A/S Gyldendal ASA.
- Nilstun, C. (2018, 04.05.2018). Eksternalisere. Retrieved from <https://snl.no/eksternalisere>
- Ridderstrøm, H. (2020, 04.12.2020). Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier. Retrieved from <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/faksjon.pdf>
- Røyseland, H. (2008, 30.01.2008). Australia ber aboriginere om unnskyldning. Retrieved from <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/OGwdw/australia-ber-aboriginene-om-unnskyldning>
- Said, E. W. (1994). *Orientalisme : vestlige oppfatninger av Orienten* (A. Aabakken, Trans.). Oslo: Cappelen.
- Skårderud, F. (2002). Tapte ansikter. Introduksjon til en skampsykologi 1. Beskrivelser. *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*.
- Svensson, T. G., Dahl, J., & Wæhle, E. (1993). *Verdens urbefolkninger*. [Oslo]: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Thorsdalen, E. (2018). *Mors døtre*. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Thorsdalen, E. (2020). *Krigen og lengselens galskap : roman 2 av 3*. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Tjelle, I. (2000). *Bortsendt og internert : møter med internatbarn*. Tromsø: Polar forl.
- Tromsø, U. i. (2020). Sannhets- og forsoningskommisjonen. Retrieved from <https://uit.no/kommisjonen>
- Utdanningsdirektoratet. (2020). Kompetansemål og vurdering. Retrieved from <https://www.udir.no/lk20/nor01-06/kompetansemaal-og-vurdering/kv112?lang=nob>
- Vold, T. (2019). *Å lese verden. Fra imperieblikk og postkolonialisme til verdenslitteratur og økokritikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wurmser, L. (1981). *The mask of shame*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Aakvaag, F., Helene. (2018). *Hei, skam* (Vol. 1.). Oslo: Cappelen damm.

